3
e
57

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK

Vrije-tijdsbesteding in Nederland

Winter 1955/'56

Deel 2

Avond- en weekendbesteding

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK
BIBLIOTHEEK

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ W. DE HAAN N. V.
ZEIST, 1957

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK

Vrije-tijdsbesteding in Nederland

Winter 1955/'56

Deel 2

Avond- en weekendbesteding

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK BIBLIOTHEEK

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ W. DE HAAN N. V.
ZEIST, 1957

VERKLARING DER TEKENS

. = gegevens ontbreken
* = voorlopig cijfer
x = geheim

- = 0
0 (0,0) = het getal is te klein om in de gekozen eenheid te worden uitgedrukt
niets (blank) = een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
1955-1956 = 1955 tot en met 1956
1955/1956 = het gemiddelde over de jaren 1955 en 1956
1955/'56 = oogstjaar, boekjaar, enz., beginnend in 1955 en eindigend in 1956

EXPLANATION OF SYMBOLS

. = no information available
* = provisional figure
x = publication prohibited (confidential figure)
- = 0
0 (0,0) = number too small to be expressed in unit chosen
a blank = logically a figure cannot occur
1955-1956 = 1955 to 1956 inclusive
1955/1956 = average for the years 1955 and 1956
1955/'56 = crop year, financial year, etc., beginning in 1955 and terminating in 1956

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Het herdrukken van de inhoud van deze publikatie is niet toegestaan, noch geheel, noch gedeeltelijk, noch in de oorspronkelijke, noch in bewerkte vorm, tenzij met schriftelijke machtiging van de Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Het gebruiken van de inhoud van deze publikatie als toelichting of bewijsvoering in een artikel, een boekbespreking of een boek is toegestaan, mits de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Verkrijgbaar bij Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zinzendorflaan 3, Zeist (postrekening no. 57071) en de boekhandel. Prijs ƒ 7,25.

Bestelnummer: G 7/1955/'56 - 2.

COPYRIGHTS RESERVED

It is not allowed to reprint the contents of this publication, neither as a whole, nor partly, neither in the original nor in an altered form, without the written consent of the Director of the Netherlands Central Bureau of Statistics.

It is allowed to quote the contents of this publication as an explanation or an argumentation in an article, a review or a book, provided the source be given clearly and accurately.

Obtainable from the publisher, Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zinzendorflaan 3, Zeist (postal account no. 57071) and from booksellers. Price ƒ 7.25.

Quote no.: G 7/1955/'56 - 2 for your purchase order.

VOORBERICHT

Na de "methodologische inleiding" op het onderzoek inzake de vrije-tijdsbesteding in Nederland, welke als deel 1 is verschenen, beoogt deel 2 een algemeen beeld te geven van de avond- en weekend-besteding. Voor een goed begrip van de resultaten van dit onderzoek is kennisneming van deel 1 zeker gewenst. Dit geldt ook voor de volgende publikaties, welke speciale aspecten van de vrije-tijdsbesteding of de vrije-tijdsbesteding van speciale groepen zullen behandelen.

De Directeur-Generaal
van de Statistiek,

(Prof.Dr. Ph.J. IDENBURG)

's-Gravenhage, maart 1957.

INHOUD

Blz.

VOORBERICHT 3

HOOFDSTUK I. ALGEMEEN 7
A. Verantwoording 7
B. De gevolgde werkwijze 8
C. Algemene karakteristiek 10
D. De beschikbare vrije tijd 13

HOOFDSTUK II. ENKELE BELANGRIJKE BEZIGHEDEN 20
A. Ontwikkeling, lectuur en verenigingsleven 20
B. Ontspanning 25
C. Weekend-besteding 35

HOOFDSTUK III. ENKELE BELANGRIJKE GROEPEN 41
A. Het gezin 41
B. De ouden van dagen 46
C. De schoolgaande jeugd 46
D. Gezinnen met kleine kinderen 53
E. Leidinggevenden en welgestelden 55
F. Arbeiders 62
G. Het platteland 69
H. Kerkelijke gezindte 80

HOOFDSTUK IV. OVERZICHT 83
A. Terug naar het totaalbeeld 83
B. Conclusies 84
C. Summary 85

BIJLAGE: De codering der tijdsbudgetgegevens 87

STATEN

1. Algemene karakteristiek (in procenten) 11
a. Hoofdcategorieën 11
b. Verplichte bezigheden 11
c. Vrije tijd 12

2. Algemene karakteristiek (in procenten) 12
Gedetailleerde bezigheden 12

3. Beschikbare vrije tijd. Overzicht 15
a. Algemeen 15
b. Per milieu 15
c. Per woongebied 15
d. Per leeftijd 15

4. Beschikbare vrije tijd per milieu 16
a. Gedetailleerde milieu-indeling 16
b. 29 - 59-jarigen 16
c. Loontrekkenden en risicodragenden 16

5. Beschikbare vrije tijd per leeftijd en levensfase 17
a. Per leeftijd 17
b. Schoolgaanden en niet-schoolgaande jeugd 17
c. Huisvrouwen (gehuwd) 17

6. Ontwikkeling 21
a. Overzicht 21
b. Per leeftijd 21
c. In enkele milieus 21

Blz.

STATEN (vervolg)

7. Lectuur 22
a. Overzicht 22
b. Per leeftijd 22
c. Per milieu 22

8. Verenigingsleven 24
a. Overzicht 24
b. Per milieu 24
c. Per leeftijd 24
d. Per woongebied 24
e. Bij de jonge arbeiders 24

9. Ontspanning 29
a. Overzicht 29
b. Verdeling over de week 29
c. Hoofdcategorieën 29
d. Bezigheden gedetailleerd 29

10. Ontspanning per milieu 30
a. Overzicht 30
b. Hoofdcategorieën 30
c. Rust en verpozing per leeftijdsgroep 30
d. Arbeiders, gedetailleerde indeling 30

11. Ontspanning per leeftijd en levensfase 31
a. Hoofdcategorieën 31
b. Bezigheden gedetailleerd 31
c. Per levensfase 31
d. Actieve recreatie 31

12. Het weekend 37
a. Overzicht van de gehele periode 37
b. Bezigheden gedetailleerd 37
c. Vrije tijd in % van de gehele tijd 37
d. Verplichte bezigheden en huiswerk in het weekend van ongehuwden 37

13. Zaterdag 38
a. Per levensfase 38
b. Per milieu 38

14. Zondag 39
a. Per levensfase 39
b. Per milieu 39
c. Per kerkelijke gezindte 40

15. Het gezin, mate van uithuizigheid 42
a. Overzicht 42
b. Per milieu 42
c. Per leeftijd 42

16. Het gezin, recreatie in gezinsverband 43
a. Buitenshuis 43
b. Binnenshuis 43

17. Ouden van dagen 47
a. Overzicht 47
b. Vrije tijd 47
c. Ontspanning 47
d. Ontspanning thuis en uit 47

18. De schoolgaande jeugd 49
a. Scholieren en beroepsbeoefenaren 49
b. Scholieren per schoolsoort 49

STATEN (slot) Blz.

19. Gezinnen met kleine kinderen 54
a. Overzicht 54
b. Vrije tijd, bezigheden gedetailleerd 54
c. Ontspanning, thuis en uit 54

20. Gezinnen met kleine kinderen 55
Uithuizigheid in de grote stad 55

21. Leidinggevenden en welgestelden; algemeen overzicht 57
a. Vergelijking met andere milieus 57
b. Onderverdeling der leidinggevenden en welgestelden 57
c. Leeftijdsindeling 57
d. Avond- en weekend-besteding 57

22. Leidinggevenden en welgestelden; ontspanning 58
a. Gezinsverband 58
b. Televisie, radio en grammofoon 58

23. Leidinggevenden en welgestelden; verplichte bezigheden per leeftijd 58

24. Arbeiders; algemeen overzicht 64
a. Vergelijking met andere milieus 64
b. Onderverdeling der arbeiders (mannen) 64
c. Leeftijdsindeling 64
d. Avond- en weekend-besteding 64

25. Arbeiders 65
a. Rusttijd 65
b. Ontspanning in gezinsverband 65

26. Platteland; boeren 71
a. Vergelijking met andere milieus 71
b. Onderverdeling der boeren 71
c. Leeftijdsindeling 71
d. Avond- en weekend-besteding 71

27. Platteland; landarbeiders, e.d. 72
a. Vergelijking met andere milieus 72
b. Onderverdeling der landarbeiders, e.d. 72
c. Leeftijdsindeling 72
d. Avond- en weekend-besteding 72

28. Platteland; ontspanning 73
a. Woongebied 73
b. Televisie, radio en grammofoon 73

29. Verplichte bezigheden per milieu 74

30. Ontspanning per milieu; gedetailleerde bezigheden 75

31. Ontspanning per milieu; gedetailleerde milieus 75

32. Kerkelijke gezindten 81
a. Overzicht 81
b. De a-categorie 81
c. Vrije tijd gedetailleerd 81

33. Kerkelijke gezindten. Ontspanning gedetailleerd 82

GRAFIEKEN

1. De leerlingen van scholen voor voortgezet onderwijs naar huiswerkduur per avond 50

2. Duur verplichte bezigheden in kwartieren per avond, bij leidinggevenden en niet-leidinggevenden (mannen) 59

3. Duur verplichte bezigheden per avond bij leidinggevenden, zelfstandig en in loondienst werkzaam (mannen) 59

HOOFDSTUK I. ALGEMEEN

A. VERANTWOORDING

Teneinde een algemeen inzicht te krijgen in de Nederlandse vrije-tijdsbesteding is een werkwijze gevolgd, welke op deze schaal nog niet is toegepast. Aan 10 500 landgenoten is gevraagd gedetailleerd op te geven hoe zij een bepaalde avond, middag of ochtend hadden doorgebracht.

Wat is het doel van deze schijnbaar vrij omslachtige aanpak?

Ofschoon men terecht kan opmerken dat het inzicht betreffende de structuur der huidige Nederlandse vrije-tijdsbesteding zeer onvolledig en fragmentarisch is, kan men zeker niet beweren dat dienomtrent nu absoluut niets bekend is.

De voornaamste pré-wetenschappelijke inlichtingenbron wordt hierbij gevormd door de personen en instellingen, die zich, merendeels beroepshalve, ermee bezighouden anderen een gewenste of wenselijk geachte vrije-tijdsbesteding te verschaffen 1). Hoe groot deze groep wel is realiseert men zich bij een simpele opsomming, die circussen zowel als musea, tientallen volksuniversiteiten, 12 000 bibliotheken, ruim 500 bioscopen en ruim 400 clubhuizen, duizenden (gezelligheids-) verenigingen, sport- en jeugdorganisaties omvat.

Om drie redenen is deze informatiebron toch slechts van betrekkelijke waarde:

1. Het administratief apparaat dat bepaalde objectieve kerncijfers zou moeten produceren over verenigingslidmaatschappen en bezoeken aan verenigingsbijeenkomsten, over leesfrequenties en leesgewoonten, over luisterfrequenties en -voorkeuren, enz. is daartoe over het algemeen maar zeer ten dele in staat 2).
2. Een groot deel van de vrije-tijdsbesteding voltrekt zich buiten de commerciële of de georganiseerde sector en wordt dus via deze administratief-organisatorische bron in het geheel niet in de beeldvorming betrokken.
3. De informatie, die men via instituten en organisaties verkrijgt, hoe waardevol ook, is toch altijd deelinformatie. Zij betreft altijd een bepaalde specialisatie, zij het onderwerpelijk (óf bibliotheken óf radio óf toerisme, enz.), zij het groepsgewijs (óf clubhuisjeugd óf confessioneel georganiseerde jongeren óf ouden van dagen, enz.). Deze onderling niet te correleren facetbeelden zijn niet te combineren tot een duidelijk totaaloverzicht.

Vorengenoemde eenzijdigheden der organisaties als inlichtingenbron wijzen als het ware automatisch naar de gewenste aanvullingen:

1. Inlichtingen dienen niet alleen via instituten, maar zo mogelijk direct van "het publiek" te worden verkregen.
2. Niet alleen georganiseerde recreatie-aspecten, maar ook andere bezigheden, zoals huiswerk, visite, hulp in huishouding, etc. zijn van belang.
3. Niet alleen moet bezigheid voor bezigheid worden bezien, maar ook hun onderlinge samenhang moet kunnen worden nagegaan.

Dit leidt vrijwel onontkoombaar in de richting van zo direct mogelijke, zo veelzijdig mogelijke en zo min mogelijk voorgeselecteerde registratie van individuele bezigheden.

Daartoe is dan in dit onderzoek als vorm gekozen het tijdsbudget, de zo nauwkeurig mogelijke weergave van de avond- en weekendbesteding der ondervraagde personen, weergegeven in aantallen per categorie bestede tijdseenheden. De technische implicaties van deze benaderingswijze vindt men in de volgende paragraaf nader uiteengezet.

Tenslotte zij vermeld, dat dit niet de eerste maal is, dat gepoogd wordt via een tijdsbudget een indruk der vrije-tijdsbesteding te verkrijgen. Reeds in 1936 verscheen van de hand van A.Blonk, J.P.Kruyt en E.W.Hofstee een studie, genaamd "De besteding van de vrije tijd door de Nederlandse arbeiders", waarin de methode der tijdsbudgettering voor de eerste maal werd toegepast 3). Hieruit is voor deze werkwijze lering getrokken en vele der daar gekozen indelingen bijv. vindt men in dit onderzoek weer terug.

Helaas moest, gezien het door de schrijvers zo nadrukkelijk beklemtoonde niet representatief zijn van hun studie (blz. 11), afgezien worden van een vergelijking der uitkomsten, die anders voor de arbeidersgroep op zo boeiende wijze een eventuele ontwikkeling sinds de afgelopen 20 jaar hadden kunnen aantonen.

---

1) Of hier belasting op te heffen. Op de desbetreffende gegevens is gebaseerd de publikatie van het Centraal Bureau voor de Statistiek: Bezoek aan vermakelijkheidsinstellingen. Utrecht, 1955 en voorafgaande jaren.

2) Een poging, er op een deelgebied het beste van te maken, vindt men in de Statistieken der vrije jeugdvorming (Centraal Bureau voor de Statistiek, Utrecht, 1937 t/m 1940 en 1946 t/m 1956), waarbij van een groot aantal verenigingen in de loop der jaren het aantal leden is geregistreerd.

3) A.Blonk, J.P.Kruyt en E.W.Hofstee. De besteding van de vrije tijd door de Nederlandse arbeiders. Amsterdam, 1936.
Een zeer vereenvoudigde versie van het tijdsbudget is in Denemarken toegepast. Per persoon werd voor 7 achtereenvolgende avonden de voornaamste bezigheid genoteerd. Den Danske Ungdom. København, 1951.

B. GEVOLGDE WERKWIJZE

Op het eerste gezicht lijkt de methode der tijdsbudgettering zo simpel en direct, dat een uitvoerige toelichting welhaast overbodig schijnt. Inderdaad is de werkwijze in vele opzichten merkwaardig ongecompliceerd: de waarneming is zeer direct, de kwantificering zo eenvoudig mogelijk, allerlei elders gebruikelijke, met voorzichtigheid te hanteren indicatoren schijnen hier uitgeschakeld, de interpretatie lijkt zeer voor de hand liggend.

Dit neemt niet weg, dat er op het gebied van waarneming en verwerking een aantal praktische kanttekeningen te maken zijn, die de lezer steun kunnen geven bij de interpretatie der uitkomsten en die de onderzoeker behulpzaam kunnen zijn, indien hij zich ook van deze werkwijze zou willen bedienen, temeer, daar deze methode, op deze wijze en op deze schaal toegepast, betrekkelijk nieuw is. Het lijkt dan ook verantwoord op de volgende punten iets nader in te gaan:

1. Aard der waarneming

Aan elke geënquêteerde is gevraagd op te geven:
Indien het interview plaatsvond op een dinsdag t/m zaterdag, wat hij de vorige avond deed;
Indien het gesprek plaatsvond op maandag,
1. wat hij de vorige zondag deed, dan wel
2. wat hij de vorige zaterdagmiddag en -avond deed.

In hoeverre kan nu de registratie der avond- en weekendbesteding, zoals deze op de ingevulde vragenlijst wordt aangetroffen, als betrouwbaar worden gekenmerkt?

a. Geheugenfeilen bij de geënquêteerde

Door alleen naar de direct achterliggende periode te vragen, dus naar een zo vers mogelijke herinnering, is getracht het euvel der geheugenfout zo klein mogelijk te houden.

Bovendien was het de enquêteur geoorloofd enige steun te verlenen door niet te vragen: wat deed U om 6.30 uur?, maar bijv. hoe laat was U ongeveer klaar met de maaltijd?; wat ging U toen eerst doen?, enz.

De ervaring heeft geleerd, dat (zeker met een eventuele steun door gezinsleden) de invloed van geheugenfouten bij deze vorm van tijdsbudgettering betrekkelijk gering is te achten.

b. Oprechtheid bij de geënquêteerde

Vrijwel alle geënquêteerden zijn gaarne bereid geweest de gevraagde gegevens voor het tijdsbudget te verstrekken. Het is echter niet onmogelijk, dat een aantal bezigheden bewust onjuist is opgegeven. Men hoeft hier niet in de eerste plaats te denken aan een te mooi weergeven van de dagelijkse gang van zaken, bijv. in de zin dat vader opgeeft de krant te hebben gelezen, terwijl hij in werkelijkheid een dutje achter zijn krant heeft gedaan.

Het is nl. opvallend hoe juist op deze categorie van kleine opsieringen veelal onmiddellijk door de overige familieleden, aanwezig bij het gesprek, via grapjes en toespelingen, zodanig kritiek wordt geleverd, dat deze milde vorm van zelfverheerlijking meestal reeds vroeg de kop wordt ingedrukt.

Blonk en Kruyt 1), eveneens mediterend over de betrouwbaarheid der verkregen gegevens vermelden het volgende: een arbeider had in zijn tijdsbudget van 14 dagen ingevuld elke dag zijn vrouw geholpen te hebben met vaatwerk wassen. Achteraf bleek dat hij dit gedurende die 14 dagen ook werkelijk gedaan had, maar daarvoor en daarna niet of weinig!

Aan deze a priori verfraaiende werking, waarbij de geënquêteerde vantevoren weet, dat zijn handelen zal worden geregistreerd, gaat veel budgetonderzoek mank. Bij de hier gevolgde methode is dit niet van invloed, daar ten tijde van de handeling geënquêteerde niets wist van de komende enquêtering.

Veeleer moet men er op bedacht zijn, dat bij deze vorm van registratie werkelijk ernstige gezinsconflicten, e.d. niet aan de enquêteur worden medegedeeld (alhoewel ook hierop een aantal merkwaardige uitzonderingen werd aangetroffen).

Voor een diepergaande gezinssociologische interpretatie in bijv. de richting van conflictonderzoek zijn deze gegevens om deze reden dus waarschijnlijk goeddeels onbruikbaar.

Deze onjuistheid heeft echter, wat betreft de hier geldende oogmerken, verder weinig diepgaande invloed. Het beeld van de normale vrije-tijdsbesteding zal door het niet registreren van een klein aantal exceptionele situaties slechts weinig aan waarde verliezen.

c. De interpretatie door de enquêteur

De enquêteur verwerkt de mededeling van de ondervraagde persoon op een blad, dat er als volgt uitziet:

1) Zie noot 3 op blz. 7.

Tijd	Wat deed U?	Waar was U toen?	Wie deed met U mee of vergezelde U?
8.00			
8.15			
8.30			
8.45			
9.00			
enz.			

Hij noteert dus de bezigheden met een notatieruimte van 1 regel voor elk kwartier.

Zijn instructie voor de invulling luidde:

"Vraag 9a (Inlegvel)

Het zal U duidelijk zijn dat de door ons op het inlegvel gegeven kwartieren geen preciese tijdstippen betekenen doch tijdvakken, dus dat met bijv. 8.15 wordt aangegeven het tijdvak van ongeveer kwart over acht tot ongeveer half negen. Zegt U bij het opnoemen van de tijd niet bijv. 8 uur vijftien, doch liever kwart over acht; dit kan voor sommige O.P.'s 1) duidelijker zijn. Overigens moeten de werkzaamheden wel per kwartier worden genoteerd omdat anders kortdurende bezigheden, zoals onderweg zijn naar iemand, tafeldekken, koffiedrinken, praten, uitrusten, enz. zouden worden vergeten en deze moeten ook worden genoteerd. Het is toegestaan dat gezinsleden O.P. helpen herinneren wat hij/zij deed.

Als onder het luisteren naar de radio niets wordt gedaan noteert U alleen "radio luisteren", worden er echter andere bezigheden onder het luisteren gedaan zoals bijv. breien, praten, enz. dan moet dit worden ingevuld. De radiobeluistering immers vinden wij toch bij de beantwoording van vraag 12a. Het is verreweg het eenvoudigste als O.P. ineens achter elke bezigheid zegt waar hij toen was (thuis, buiten, in de trein, op visite, enz.) en wie eventueel met O.P. meedeed of hem vergezelde, dus achter "op visite" kan bijv. komen "met verloofde". Natuurlijk zijn er ook een aantal werkzaamheden die O.P. alleen gedaan kan hebben, zoals bijv. lezen. In dat geval behoeft dus in de laatste kolom niets te worden ingevuld. Laat men bij "lezen" wel even opgeven of dit is van krant of van boek, zoals men ook bij een antwoord als "uitgaan" even op moet geven of dit op visite was, naar de bioscoop, enz. Wanneer de werkzaamheden langer duren dan een kwartier behoeft U het niet elk kwartier opnieuw te noteren. U kunt dan volstaan met een aanhaling. Vergeet U echter die aanhaling (") vooral niet, anders weten wij niet wat O.P. in de verschillende tijdvakken gedaan heeft. Er mogen beslist geen vakken openblijven! Ook als de avond c.q. zaterdag of zondag niet met vrije-tijdsbesteding is doorgebracht doch met werken (bijv. overwerk) moet dit worden ingevuld.

Wanneer iemand dus om 5.30 uur nog op zijn werk is, moet dat hier worden ingevuld. Het is duidelijk, dat U, wanneer O.P. voor een bepaalde tijd opgeeft toen naar bed te zijn gegaan, deze vraag kunt beëindigen. Vult U al deze werkzaamheden vooral duidelijk en bij voorkeur in met blokletters."

Getracht is door deze instructie de enquêteur zo veel mogelijk te steunen op dit, ook voor hem nieuwe, terrein. Men mag de taak van de enquêteur hierbij niet onderschatten. In de grote stad zal men wellicht niet zoveel bezwaar hebben een anonieme enquêteur een overzicht te geven van een aantal verrichte normale bezigheden. Maar vooral op het platteland en daar in het bijzonder bij personen, die met het begrip enquête weinig vertrouwd zijn, is het voor de enquêteur niet altijd eenvoudig personen die hij van gezicht kent deze vraag te stellen, zonder voor onbescheiden te worden gehouden. Vooral de invulling van de vraag "met wie" bepaalde bezigheden werden verricht, is hier wel eens de dupe van geworden. Vandaar dat, als antwoord op deze vraag voor 15% der geregistreerde kwartieren "onbekend" moest worden genoteerd.

1) O.P. = ondervraagde persoon.

2. De groepering der gegevens

Hierbij gaat het erom deze in duizenderlei vorm gegoten reeks van notaties per kwartier, uiteindelijk in een meer gerichte vormgeving te verwerken.

Aansluitend bij de in de algemene doelstelling 2) genoemde "programmapunten", is de statistische groepering der gegevens ingericht op het naar voren brengen van de volgende aspecten:

a. De rol van het gezin in de vrije-tijdsbesteding, waarbij de recreatie is onderscheiden naar:
   bezigheden binnenshuis
   bezigheden buitenshuis
   en voor bepaalde bezigheden de extra detaillering:
   1. zonder gezinsleden (alleen)
   2. met o.m. gezinsleden
   3. met familie
   4. zonder familie of gezinsleden (met anderen)
b. De relatie tussen beroepsbeoefening 3) en vrije-tijdsbesteding. Hierbij zijn de genoteerde bezigheden (zij het ook op andere gronden) verdeeld in de volgende hoofdgroepen):
   1. verplichte (gezins-)bezigheden
   2. vrije tijd
   3. slapen
   4. overig en onbekend
   De besteding der vrije tijd is wederom onderscheiden in:
   1. vorming
   2. lezen, verenigingsleven
   3. ontspanning
   In feite ware hierbij een indeling in vorming en ontspanning te prefereren 4). Daar

2) Vrije-tijdsbesteding in Nederland, deel I, hoofdstuk I D. Centraal Bureau voor de Statistiek. Zeist, 1957.

3) Inclusief die van huisvrouw en scholier.

4) E.H.de Waal onderscheidt in zijn artikel "Het probleem van de vrije tijd" in Mens en Maatschappij jrg.1949, drie categorieën van vrije-tijdsbesteding, nl.: vorming, ontspanning en gezelligheid. Daar echter de beide laatste categorieën moeilijk zijn te onderscheiden, is hier gezelligheid onder ontspanning gebracht.

van het opgegeven lezen echter veelal niet bekend was, of men dit te dien tijde voor ontspanning of voor ontwikkeling deed, moest deze bezigheid als aparte post vermeld worden. Iets dergelijks gold voor het verenigingsbezoek (zie hoofdstuk II A).
De ontspanning is op haar beurt weer onderscheiden in:

1. actieve recreatie
2. passieve recreatie
3. sociabiliteit
4. rust en verpozing
5. overig

Voor een nadere definiëring van deze rubrieken zie men hoofdstuk II B.

De meest gedetailleerde indeling tenslotte keert vrijwel weer tot de meest elementaire begrippen terug en onderscheidt 73 bezigheden (zie bijlage).
Niet alleen bepaalde programmapunten hebben gevoerd tot het totstandkomen van deze indeling. Gestreefd is naar een indeling, die zowel in grove als in fijne categorieën kon worden gehanteerd en voor een vrij grote variatie van probleembehandelingen de meest hanteerbare categorieën zou opleveren.

3. De verwerking der resultaten

Het via de tijdsbudgettering verkregen materiaal biedt, gecombineerd met de zeer gedetailleerde persoonsgegevens der 10 500 ondervraagden, grote mogelijkheden. Van deze mogelijkheden is in deze algemene publikatie slechts een zeer klein deel gebruikt. Door het veelzijdige karakter der uitkomsten (vrijwel alle recreatiegebieden werden bestreken), is het materiaal hier in de eerste plaats gebruikt om een algemene inleiding te vormen tot de nog volgende deelpublikaties, die voor een goed deel zullen putten uit de antwoorden op de overige vrije-tijdsbestedingsvragen van de gebruikte vragenlijst (zie Deel 1, bijlage I). Tevens is echter in de volgende aspect-studies, zij het dat zij handelen over bepaalde bevolkingsgroepen, zij het dat zij handelen over bepaalde recreatie-aspecten, telkenmale op deze tijdsbudgetgegevens teruggegrepen.
In het algemeen kan gezegd worden, dat deze publikatie het licht ziet, voordat zich reeds een diepgaand inzicht heeft kunnen vormen, wat zoal de interpretatiemogelijkheden van deze tijdsbudgetmethode zijn.
In het bijzonder geldt dit, waar de interpretatie der uitkomsten er toe leidt het belang van bepaalde recreatievormen af te leiden van de er aan bestede tijdsduur. De in de methodologische achtergrond van dit vraagstuk geïnteresseerde lezer zij verwezen naar bijlage III van deel 1.

C. ALGEMENE KARAKTERISTIEK

De Nederlanders zijn een huiselijk en arbeidzaam volk. Dit is de algemene conclusie, waartoe men telkenmale geraakt, indien men de hierna volgende cijferreeksen vanuit verschillende gezichtshoeken analyseert.

Alvorens hiertoe meer in detail over te gaan, stelle men zich voor ogen welke spanne tijds in dit onderzoek onder de loep is genomen. Het betreft winteravonden en weekends in de periode van oktober 1955 tot januari 1956. Geregistreerd is de besteding van de zeven avonden van de week van half zes tot twaalf uur, de besteding van de zaterdagmiddag van 12 uur tot half zes en de zondag van 's morgens 8 uur tot 's middags half zes (60,5 uur in totaal).
Van deze tijd nu is slechts 40% inderdaad vrije tijd, d.w.z. dat deze niet besteed wordt aan eten, slapen, werk, huiswerk, huishouding, e.d.
Van de ruim 60 uur per week, waarvan hier sprake is, worden zodoende ± 24 uur inderdaad als vrije tijd gebruikt (staat 1a).
Of, om het iets anders te stellen:
van de 45 uur die men overhoudt door op de bovenstaande 60 uur de eet- en slaaptijd in mindering te brengen, wordt nog 17 uur of bijna 40% besteed aan allerlei min of meer verplichte werkzaamheden, zoals huiswerk, (over-)werk, huishouding, etc.
3/4 van de onderzochte tijd wordt binnenshuis doorgebracht, zelfs van de 24 uur echte vrije tijd blijft men nog 16 uur thuis. Hieruit blijkt dus wel hoezeer men geneigd is ook zijn vertier in de huiselijke sfeer te zoeken.
Van de tijd die in min of meer verplichte bezigheden wordt gestoken, blijkt bijna de helft te worden besteed aan huishoudelijk werk en bijna 1/4 aan (over-)werk en studie (staat 1b).
De echte vrije tijd wordt voor ± 8% aan verdere niet verplichte vorming gewijd. Ruim 1/3 deel wordt gereserveerd voor ontspanning in de meest rustige zin van: wat zitten, wat theedrinken, wat praten; ruim 1/3 deel voor lezen, luisteren en kijken en ongeveer 1/8 deel voor meer actieve ontspanningsvormen (staat 1c; voor een meer gedetailleerd overzicht raadplege men staat 2).
Wat is nu de waarde van deze totaalindruk? Zijn er inderdaad grote groepen van de Nederlandse bevolking, die hun tijd in grote lijnen volgens bovenstaand schema verdelen, of zijn deze cijfers slechts een nietszeggend gemiddelde van gegevens van groepen met elk een geheel eigen karakter?
Voor de hand ligt dan op de eerste plaats een afzonderlijke analyse der gegevens voor de mannen en de vrouwen (staat 1a).
Hier tekent zich reeds een belangrijke divergentie af. Terwijl de mannen 1½ x zoveel echte "vrije" tijd hebben dan de uren besteed voor verplichte werkzaamheden (resp. 46 en 31%), hebben de vrouwen bijna 1½ x zoveel tijd besteed voor verplichte werkzaamheden dan echte "vrije" tijd (resp. 44 en 34%).
En ook voor de uithuizigheid is het verschil niet gering. Terwijl de mannen 2 x zoveel thuis zijn als uit, zijn dit de vrouwen ruim 4x (staat 1a).
Staat 1b doet reeds vermoeden op welk gebied de oorzaak van dit onderscheid gezocht moet worden: 27% van de beschikbare 60 uur steekt de vrouw alsnog in huishoudelijke bezigheden (mannen 7%). De 13% van de tijd, die de mannen aan (over-)werk, studie en huiswerk besteden, wegen

hier niet tegen op (vrouwen 5%).

Nadere analyse zal leren in hoeverre het hierbij juist de huisvrouw is, die door haar huishoudelijke bezigheden een grote invloed heeft op de vrije-tijdsbestedingsstructuur der vrouwen.

Hier zij echter voorzichtigheidshalve opgemerkt dat weliswaar uit deze cijfers blijkt dat in de onderzochte 60 uur de huisvrouw minder vrije tijd heeft dan de man, maar het onderzoek leert niet in hoeverre zij hiervoor in de niet in het onderzoek opgenomen daguren een compensatie weet te vinden.

In grote lijnen kan men wel zeggen dat in alle bevolkingsgroepen van hoog tot laag aantallen uren vrije tijd in het weekbudget voorkomen, die elkaar betrekkelijk weinig ontlopen.

Het verschil in de man-vrouw-verhouding per milieu is eigenlijk het opvallendst. In de hogere milieugroepen zijn voor beide geslachten de beschikbare hoeveelheden vrije tijd vrijwel gelijk, in de lagere groepen is die van de man vaak anderhalf maal zo groot (zie paragraaf D, blz. 13).

Met uitzondering van de jongsten en de oudsten vertoont het recreatiepatroon bij vergelijking der generaties weinig opvallende verschillen. De in de jeugd aan huiswerk en studie bestede tijd wordt bij het ouder worden vervangen door uren voor (over-)werk en huishouding. De hoeveelheid eigenlijke vrije tijd is voor de jeugd echter kleiner dan voor de ouderen (zie paragraaf D, blz. 14).

Tenslotte zij nog opgemerkt dat de verschillen in levensstijl, die kenmerkend zijn voor de diverse kerkelijke groeperingen, zich slechts zwakjes weerspiegelen in het vrije-tijdsbestedingsbudget. Zowel de hoeveelheid echte vrije tijd, als de mate waarin men zich bezighoudt met werk, overwerk, huishouding, e.d. vertoont per gezindte slechts geringe fluctuaties (zie hoofdstuk III, paragraaf H, blz.).

Samenvattend kan men wel zeggen dat op recreatiegebied geen grote stijlverschillen het Nederlandse volk verdelen. Mogelijk zal bij nadere detaillering de vinger gelegd kunnen worden op kleine typische groepen met een sterk afwijkend gedrag, maar het patroon maakt in grote lijnen gezien, een vrij homogene indruk.

Leeftijd, milieu en confessie hebben voorzeker invloed op de aard der tijdsindeling, zonder echter bij grote groepen sterk afwijkende subpatronen in het leven te roepen.

Staat 1. Algemene karakteristiek (in procenten)

1% = 0,6 uur

a. Hoofdcategorieën

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)	Waarvan	
						thuis	uit
Mannen	31	46	17	7	100	70	30
Vrouwen	44	34	18	5	100	81	19
Totaal	38	40	18	6	100	76	24

b. Verplichte bezigheden

	Verplichte bezigheden					Vrije tijd	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
	Werk of overwerk	Studie, huiswerk	Huishoudelijk werk	Maaltijden	Zorg voor kinderen				
Mannen	10	3	7	9	1	46	17	7	100
Vrouwen	3	2	27	10	3	34	18	5	100
Totaal	7	2	17	9	2	40	18	6	100

Staat 1. Algemene karakteristiek (in procenten) (slot)

c. Vrije tijd

1% = 0,6 uur

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd								Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
		Vorming		Lezen	Ontspanning							
					Recreatie							
		in verenigingen	door instellingen, godsdienst		passief	actief	sociabiliteit	rust, verpozing	overig			
Mannen	31	1	2	10	8	6	9	5	3	17	7	100
Vrouwen	44	1	2	7	6	3	10	4	2	18	5	100
Totaal	38	1	2	9	7	5	9	5	2	18	6	100

Betekenis van de opschriften in de staten:

Verplichte bezigheden:
werk, overwerk, huishoudelijk werk, huiswerk, maaltijden, zorg voor kinderen;

Vrije tijd:
verenigingsleven, ontwikkeling, godsdienstbeoefening, lezen; radio, televisie en grammofoon zonder nevenbezigheden; film, concert, toneel; sport en andere spelen beoefenen; bezoek ontvangen en op bezoek gaan, praten met huisgenoten of anderen; uitrusten, koffie- en theedrinken, café- en restaurantbezoek; wandelen, fietsen, autorijden, dansen en andere vormen van ontspanning;

Slapen:
's avonds vóór 12 uur en zondags nà 8 uur 's-morgens;

Overig en onbekend:
o.m. het onderweg zijn naar .... en niet door de enquêteur vermelde bezigheden.

Staat 2. Algemene karakteristiek (in procenten)

Gedetailleerde bezigheden

1% = 0,6 uur

	Mannen	Vrouwen	Totaal
THUIS			
Werk, studie, beroep, huishouding	22	37	30
Zorg voor kinderen	1	3	2
Kaarten en andere spelen	2	2	2
Hobbies, musiceren, vervaardigen, tekenen	2	1	1
Praten, bezoek ontvangen	4	4	4
Koffie-, theedrinken, uitrusten	4	4	4
Lezen	10	7	9
Radio, televisie, grammofoon 1)	6	4	5
Ontwikkeling	0	0	0
Godsdienst	0	0	0
Slapen	17	18	18
Overig	1	1	1
Totaal	70	81	76
UIT			
Werk, studie, beroep, huishouding	8	4	6
Ontwikkeling	1	0	1
Bioscoop, concert, toneel, sportwedstrijd	2	1	2
Sportbeoefening	2	1	1
Café-, restaurantbezoek	1	0	0
Op bezoek zijn, e.d.	5	5	5
Overige ontspanning	3	2	2
Godsdienst	1	1	1
Verenigingsleven	1	1	1
Onderweg zijn	5	3	4
Overig	1	1	1
Totaal	30	19	24
Algemeen totaal (gehele periode)	100	100	100

1) Zonder nevenbezigheden.

D. DE BESCHIKBARE VRIJE TIJD

1. Algemeen

Alvorens na te gaan, wat de diverse groepen der Nederlandse bevolking in hun vrije tijd verrichten, ligt het voor de hand te onderzoeken, in hoeverre zij werkelijk over vrije tijd beschikken.

Vanouds zijn over de beschikbare vrije tijd voor bepaalde groepen een aantal nooit geheel geverifieerde stereotypen in omloop. Een aantal daarvan hebben een zekere algemene geldigheid verkregen; vrijwel unaniem wordt bijv. aangenomen dat zelfstandige middenstanders, grote zakenlieden en artsen een druk en bezet leven leiden. Vanouds maakt men grapjes over de vele vrije uren, die onderwijzers bezitten, en spreekt men met een mengeling van jalouzie en bewondering over het vrije leven der artisten.

Er zijn echter ook groeps-stereotypen, met een beperktere geldigheid. Bij min of meer rivaliserende groepen leeft bijv. vaak de overtuiging dat in de eigen groep zeer hard gewerkt wordt en weinig vrije tijd over blijft, terwijl "de anderen" zich verheugen in zeer veel vrije tijd. Dergelijke contrasterende opvattingen kan men bijv. aantreffen bij groepen van paren als onderwijzers - leraren, grote boeren - kleine boeren, arbeiders - kantoorpersoneel, huisvrouwen - werkende vrouwen, enz.

Achter deze contrasterende opvattingen tekent zich, naast een meer psychologisch gerichte geldingsdrang, het in de doelstelling reeds genoemde, in feite belangrijkere proces af, der groeiende onzekerheid over een niet meer, of nog niet, in een traditionele bedding geleide opvatting over rechtmatige vrije tijd en haar geoorloofde besteding (zie deel 1). Hiermede houden direct allerlei praktische vragen verband over de consekwenties der voortschrijdende werktijdverkorting, verplichte winkelsluiting, zondagsheiliging, ploegenarbeid, de vrije zaterdag en het huiswerkvrije weekend.

Alhoewel met name de ontwikkeling van het algemene vraagstuk der werktijdverkorting waarschijnlijk goeddeels afhankelijk zal zijn van factoren in het economisch-conjuncturele vlak, kan het toch dienstig zijn daarnaast het oog te houden op een aantal concrete gegevens over het huidige bestaande vrije-tijdsreservoir en zijn gebruik. Alvorens echter met de hier beschikbare gegevens te kunnen manipuleren, dient echter nog één vraag beantwoord te worden: wat wenst men hier onder vrije tijd te verstaan?

Het heeft weinig zin hierover, binnen het beperkte raam dat de statistische publikatie aan categorieën-keuze biedt in begripsanalytische zin, verregaand uit te weiden.

Op praktische gronden is hier de volgende werkdefinitie aangehouden:

Vrije tijd: periode van onderzoek minus slaap- en eettijd, minus het sociaal-economisch noodzakelijk geachte i.c. studie, huiswerk, overwerk, huishoudelijk werk, zorg voor kinderen, enz. (incl. de statistische sluitpost: overig en onbekend).

Grensgevallen zoals: uitgaan met kinderen, bezoeken van ontwikkelingscursussen, verenigingsbijeenkomsten van min of meer representatieve aard zijn waar nodig en mogelijk volgens het volgende principe ingedeeld: Leek het waarschijnlijk dat deze bezigheden door de geënquêteerde overwegend waren gekozen, zonder gevoelens van verplichting tegenover een bepaalde instantie of persoon of een bepaald instituut, dan vielen zij onder vrije tijd. Indien beroep of opleiding der geënquêteerde deed vermoeden dat deze bezigheden verricht werden onder druk van een bepaalde verplichting of een mogelijkheid tot positieverbetering dan werden zij niet genoteerd als vrijetijdsbesteding, maar als verplichte bezigheden.

Op basis hiervan kan nu worden nagegaan hoe groot het huidige vrije-tijdsreservoir is voor de diverse groeperingen van het Nederlandse volk.

2. Vrije tijd per milieu

Reeds werd geconstateerd dat voor de gemiddelde Nederlander per week in de periode van onderzoek (60,5 uur) 24 uur vrije tijd beschikbaar is (staat 3a).

Vindt men de enorme individuele verschillen, die onder dit gemiddelde schuil moeten gaan, nu reeds terug, indien men de hoeveelheid vrije tijd meet, die de leden der diverse milieus ter beschikking hebben? Staat 3b doet zien hoe het bezit van vrije tijd blijkbaar iets geworden is, dat in grote groepen denkend, alle milieus in ongeveer gelijke mate gemeen hebben. Van een duidelijk te onderscheiden "leisure class" is in ieder geval bij deze indeling even weinig sprake, als van een grote, van elke recreatiemogelijkheid verstoken groep. De grootste fluctuatie tussen de groepspercentages bedraagt niet meer dan 5% (het laagste: landarbeiders 36%, het hoogste: leidinggevenden en loontrekkende middenstand 41%).

Dit egalisatieproces blijkt merkwaardig genoeg t.a.v. de mannen verder voortgeschreden dan t.a.v. de vrouwen. Voor de mannen zijn de uitkomsten: maximumgroep: arbeiders 48% en minimumgroep: risicodragende middenstand 40%, dus een marge van 8%; voor de vrouwen: respectievelijk leidinggevenden 40%, landarbeidersvrouwen 26%, dus een marge van 14%. Opvallend is wel dat de hoeveelheid vrije tijd voor de mannen en de vrouwen in de leidinggevende groepen weinig verschilt; dit verschil wordt bij de middenstand groter en bij de arbeidersgroepen heeft de man anderhalf maal zo veel vrije tijd als de vrouw. Indien men er dus naar zou streven om door middel van werktijdverkorting de recreatiemogelijkheid voor het gehele gezin te vergroten, dan lijkt het waarschijnlijk dat men vooral in de lagere milieus hierbij aandacht zal moeten besteden aan bepaalde uitbreidingsmogelijkheden voor de huisvrouw. Men denke bijv. in de richting van een opvoering van de huishoud-efficiency door onderricht of mechanisatie, of in de richting van een verdergaande assistentie der overige gezinsleden bij de huishoudelijke arbeid.

Ook al houdt men vast aan de gedachte dat in

grote lijnen de verschillen in vrije tijd per milieu niet opvallend zijn, dan is het toch wel mogelijk, dat men bij het uitlichten van speciale groepen grotere verschillen op het spoor zal komen.

Dit blijkt reeds uit staat 4a waarin een verdergaande splitsing naar beroepsgroepen is aangebracht.

Bedroeg bij de grove milieu-indeling het grootste verschil tussen de groepen 5%, zo is dit bij fijnere nuancering tussen de groepen mannen 16% en tussen de groepen vrouwen 19%.

De minste vrije tijd hebben dan de vrouwen der landarbeiders (26% of 16 uur per week), de meeste de geoefende mannelijke fabrieksarbeiders (52% of 31 uur per week). Van frappante verschillen in de zin der voornoemde stereotypen blijkt bij een verdeling naar beroepsmilieu betrekkelijk weinig. Het dichtst bij de waarheid komt nog wel de opvatting dat de zelfstandige middenstander relatief betrekkelijk weinig vrije tijd heeft (40%, in het bijzonder met een jaarinkomen van *f* 6 000,- tot *f* 10 000,-, zelfstandige middenstanders, zonder winkel of ambacht). Dit spreekt nog sterker, indien men uit het milieu de echte beroepsbeoefenaren (29-59 jarigen) apart beziet (staat 4b, mannen, risicodragende middenstand 34%). Men dient hier echter te bedenken dat de in het onderzoek geregistreerde zaterdagmiddag voor de winkelier vrijwel nooit vrije tijd inhoudt, terwijl daarentegen zijn eventuele vrije middag door de week niet in het onderzoek is opgenomen.

Als zodanig is dit een onderdeel van het algemene verschil in vrije tijd tussen loontrekkers en zelfstandigen. In staat 4c zijn deze groepen daarom apart onderscheiden, waarbij zelfstandigen, onder invloed der langere werktijden, over 6% minder vrije tijd blijken te beschikken dan de loontrekkers, d.i. een verschil van ± 3½ uur minder per week, ongeacht de wekelijkse sluitingsmiddag bij de winkeliers.

Tenslotte kan men zich in dit verband ook afvragen, in hoeverre men nog kan spreken van landelijke rust, indien men het oog heeft op het leven ten plattelande. Iets lijkt hiervan nog wel bewaard indien men het, in staat 3c vermelde, eerder naar bed gaan in de kleinere gemeenten in die richting wil interpreteren. Overigens is het verschil tussen de grote gemeenten en het platteland niet zo groot; gemiddeld gaat men in het dorp een kwartier eerder naar bed dan in de grote stad. Meer vrije tijd heeft men er vrijwel niet, de hoeveelheid verplichte bezigheden is voor de vrouwen zelfs nog iets groter dan gemiddeld.

Bij de mannen is het de grote-stadsbewoner, die de meeste, de bewoner van het forensendorp, die de minste verplichte bezigheden kent (exclusief heen en weer reizen der forensen!).

De meeste vrije tijd hebben, per gemeentegroep, de vrouwen in de grote steden en de forensengemeenten en de mannen in de forensengemeenten en de kleine steden. Ook al zullen de werkelijke verschillen groter zijn dan uit deze grove gemiddelden blijkt, toch krijgt men uit deze cijfers niet de indruk, dat stad en land, wat de kwantitatieve verdeling van lusten en plichten betreft, grote verschillen kennen.

3. Vrije tijd per levensfase

Het "hoe zalig als de jongenskiel nog om de schouderen glijdt" mag dan wijzen op de gedachte aan zorgeloze jeugd en minder onbezorgde volwassenheid, deze zorgeloosheid vindt zeker niet zijn uitdrukking in een voor de jongeren grotere hoeveelheid vrije tijd.

Staat 3d doet toch zien dat deze hoeveelheid gemiddeld met het klimmen der jaren eer toe- dan afneemt. Weliswaar geldt dit ook voor de hoeveelheid tijd besteed aan verplichte bezigheden, maar van een bijzonder bevoorrechte positie van de jeugd is toch geen sprake.

Veeleer lijkt dit zo te zijn voor de 60-jarigen en ouderen, die naar verhouding over de meeste vrije tijd blijken te beschikken (47%, zie verder hoofdstuk III B).

Voor de groepen van middelbare leeftijd wordt de grotere behoefte aan actief te besteden tijd blijkbaar bevredigd door verkorting van de nachtrust.

Het ligt voor de hand de geringere hoeveelheid beschikbare vrije tijd der jongeren in verband te brengen met de vaak gehoorde klachten over het vele huiswerk der scholieren.

Een meer gedetailleerde behandeling van deze kwestie vindt men in hoofdstuk III C.

Hier zij voorlopig opgemerkt dat de hoeveelheid tijd, aan verplichte bezigheden besteed, voor de schoolgaande jeugd jonger dan 18 jaar niet veel groter is dan die voor de werkende jeugd jonger dan 18 jaar. Weliswaar beschikt deze laatste over iets meer vrije tijd, maar deze komt voornamelijk beschikbaar door verkorting van de nachtrust (staat 5b).

Een andere voor de hand liggende vraag is of het feit dat de vrouwen een geringere hoeveelheid vrije tijd ter beschikking hebben dan de mannen vnl. te wijten is aan haar huishoudelijke bezigheden. Hiertoe zijn in staat 5c de huisvrouwen afzonderlijk weergegeven, onderscheiden naar het aantal nog in huis aanwezige kinderen.

Hoezeer de gezinssituatie bepalend is voor de recreatiemogelijkheid blijkt duidelijk uit de snel dalende beschikbare hoeveelheid vrije tijd bij toenemende gezinsgrootte (van 38% bij gehuwde vrouwen zonder kinderen tot 30% bij vrouwen met 3 of meer kinderen). Men kan hieruit concluderen dat de fase waarin het gezinsleven van de vrouw verkeert, van bijna zo grote invloed is op de omvang van haar vrije tijd als bijv. het milieu waarin zij leeft.

Het verschil in levensritme tussen man en vrouw in dit opzicht blijkt het duidelijkste in staat 5a.

Bij de man is bij het ouder worden sprake van een langzaam, doch gestadig toenemen der hoeveelheid beschikbare vrije tijd.

Bij de vrouw treedt na het 23ste jaar een daling in, die eerst na het 40ste wordt overwonnen.

Staat 3. Beschikbare vrije tijd. Overzicht

1% = 0,6 uur

a. Algemeen

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
Mannen	31	46	17	7	100
Vrouwen	44	34	18	5	100
Totaal	38	40	18	6	100

b. Per milieu

	Verplichte bezigheden			Vrije tijd			Slapen			Overig en onbekend			Totaal (gehele periode)
	m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t	
Landarbeiders, e.d.	26	46	36	45	26	36	24	24	24	5	4	4	100
Arbeiders	28	45	37	48	32	40	18	18	18	7	4	5	100
Loontrekkende middenstand ..	31	42	37	47	36	41	14	16	15	8	6	7	100
Risicodragende middenstand..	39	45	42	40	34	37	16	16	16	5	4	4	100
Boeren	31	46	39	45	30	38	19	22	20	5	2	4	100
Leidinggevenden en welgestelden	37	40	39	42	40	41	13	14	14	8	6	7	100
Totaal	31	44	38	46	34	40	17	18	18	7	5	6	100

c. Per woongebied

	Verplichte bezigheden			Vrije tijd			Slapen			Overig en onbekend			Totaal (gehele periode)
	m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t	
Grote steden	33	44	39	46	36	41	14	16	15	7	5	6	100
Middelgrote steden	31	43	37	46	35	41	16	16	16	7	5	6	100
Kleine steden	30	44	37	47	34	41	16	17	17	7	5	6	100
Forensengemeenten	28	42	35	47	36	42	17	18	17	8	4	6	100
Plattelandsstadjes	31	44	38	43	33	38	19	18	18	7	5	6	100
Plattelandsgemeenten	31	45	38	45	32	39	18	19	18	6	4	5	100
w.o.:													
verstedelijkt platteland..	30	46	38	46	31	39	17	19	18	6	4	5	100
platteland	31	44	38	44	32	38	19	19	19	7	4	5	100
waarin:													
niet-agrarische bevolking	32	44	38	44	34	39	17	18	18	7	5	6	100
agrarische bevolking ...	28	46	37	45	28	37	23	23	23	5	3	4	100
gehele bevolking	31	44	38	46	34	40	17	18	18	7	5	6	100

d. Per leeftijd

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
12 - 17 jaar	33	34	27	6	100
18 - 28 jaar	37	39	15	9	100
29 - 59 jaar	40	40	15	5	100
60 jaar en ouder	29	47	20	4	100
Totaal	38	40	18	6	100

Staat 4. Beschikbare vrije tijd per milieu

a. Gedetailleerde milieu-indeling

1% = 0,6 uur

	Mannen	Vrouwen	Totaal
Landarbeiders	44	26	35
Grondwerkers, e.d.	48	28	38
Totaal landarbeiders, e.d.	45	26	36
Fabrieksarbeiders, geschoold	49	27	38
Fabrieksarbeiders, geoefend	52	32	42
Fabrieksarbeiders, ongeschoold	49	33	41
Chauffeurs, e.d.	43	29	36
Beambten en andere geüniformeerden	44	33	39
Geschoolde ambachtslieden	43	34	38
Overige geschoolde arbeiders	42	31	37
Winkel-, magazijnbedienden	48	34	41
Venters	45	30	37
Ongeschoolde ambachtslieden	50	30	40
Overige ongeschoolde arbeiders	49	32	41
Totaal arbeiders	48	32	40
Loontrekkende middenstand			
Jaarinkomen:			
< f 3 000,-	45	33	39
f 3 000,- - < f 6 000,-	47	36	41
f 6 000,- - < f 10 000,-	47	38	43
Totaal loontrekkende middenstand	47	36	41
Risicodragende middenstand			
Jaarinkomen:			
< f 3 000,-	44	31	37
f 3 000,- - < f 6 000,-, ambacht	39	36	38
f 3 000,- - < f 6 000,-, winkel	37	35	36
f 3 000,- - < f 6 000,-, overig	41	39	40
f 6 000,- - < f 10 000,-, ambacht	38	33	35
f 6 000,- - < f 10 000,-, winkel	37	33	35
f 6 000,- - < f 10 000,-, overig	36	33	35
Totaal risicodragende middenstand	40	34	37
Boeren			
Jaarinkomen:			
< f 3 000,-	42	32	37
f 3 000,- - < f 6 000,-	46	23	34
f 6 000,- - < f 10 000,-	43	35	39
Totaal boeren	45	30	38
Leidinggevenden en welgestelden			
Zelfstandig, academische opleiding	42	39	40
Zelfstandig, geen academische opleid.	42	40	41
Loondienst, academische opleiding	42	40	41
Loondienst, geen academische opleid.	43	42	43
Artistieke, semi-artistieke beroepen.	40	36	38
Totaal leidinggevenden en welgestelden	42	40	41
Totaal	46	34	40

b. 29-59 jarigen

1% = 0,6 uur

	Vrije tijd in % van de gehele tijd		
	m	v	t
Landarbeiders, e.d.	46	23	35
Arbeiders	49	32	40
Loontrekkende middenstand	48	37	43
Risicodragende middenstand	34	34	34
Boeren	44	30	37
Leidinggevenden en welgestelden	41	41	41
Totaal	46	33	39

c. Loontrekkenden en risicodragenden 1)

1% = 0,3 uur

	Werk, overwerk	Studie, huiswerk	Vrije tijd
Loontrekkenden.	10	4	43
Risicodragenden	24	3	37
Totaal	13	4	41

1) 18-59 jarige mannen op de maandagavond t/m vrijdagavond.

Staat 5. Beschikbare vrije tijd per leeftijd en levensfase

1% = 0,6 uur

a. Per leeftijd

	Verplichte bezigheden			Vrije tijd			Slapen			Overig en onbekend			Totaal (gehele periode)
	m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t	
12 - 14 jaar	27	35	31	36	28	32	33	31	32	5	6	6	100
15 - 17 jaar	30	39	35	39	33	36	23	21	22	8	7	7	100
18 - 23 jaar	32	38	35	42	36	39	14	17	15	12	8	10	100
24 - 28 jaar	33	46	40	45	33	39	13	15	14	9	6	8	100
29 - 39 jaar	35	50	43	45	32	39	14	15	15	6	3	4	100
40 - 59 jaar	32	46	39	47	34	40	15	16	16	6	4	5	100
60 jaar en ouder	21	38	29	54	39	47	20	19	20	4	4	4	100
Totaal	31	44	38	46	34	40	17	18	18	7	5	6	100

b. Schoolgaande en niet-schoolgaande jeugd

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
Schoolgaanden < 18 jaar	1) 33	33	29	5	100
Niet-schoolgaanden < 18 jaar	32	37	22	9	100
Gehele bevolking	38	40	18	6	100

c. Huisvrouwen (gehuwd)

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
Huisvrouwen zonder kinderen	41	38	17	4	100
Huisvrouwen met 1 of 2 kinderen..	47	34	16	3	100
Huisvrouwen met 3 of meer kinderen	53	30	15	2	100
Totaal vrouwen	44	34	18	5	100

1) W.o. 11% huiswerk.

INTERVIEW I D - 1

Arbeidersgezin in Amsterdam

M., een kolensjouwer van zestig jaar, doet het in zijn vrije tijd kalmpjes aan. Het werk is zwaar,vooral in de grote stad met zijn vele trappen. Bovendien moeten, ongeacht de weersomstandigheden, de bestellingen tijdig worden afgeleverd.

Hij begint 's morgens om zes uur en voor hij 's avonds gewassen en verschoond is en aan tafel kan, is het weer zes uur. Vanwege het zware werk ("de meeste kolensjouwers hebben een hartvergroting, meneer") gaat hij 's avonds om tien uur al onder de wol (en vaak het hele gezin van 8 mensen).

In de paar avonduren die hem nog resten zit hij in de luie stoel, dommelt over zijn krant en soest wat bij de radio. In de weekends bleef hij tot voor kort gewoonlijk thuis maar sinds enkele weken heeft hij een bromfiets en gaat toeren in de buurt. Van de wereld daarbuiten heeft hij een vrij eenzijdig beeld. Buiten de collegialiteit van de oudere kolensjouwers verwacht hij slechts een vijandige wereld van "kapitalisten". Hiertoe is hij geïnspireerd door zijn ervaringen in de crisis, toen hij van zelfstandig binnenschipper kolensjouwer werd en wordt hij gesteund door de ervaringen van zijn vrouw, die als weesmeisje bij Overijsselse grote boeren werd uitbesteed: "verkapte slavenarbeid, meneer".

Zijn dochters hebben al een zeer gevarieerde set van werkgevers achter de rug: ateliers, sigarettenfabrieken, levensmiddelenfabrieken, enz. Zij zijn nergens lang gebleven, bij de kleinere niet als de patroon haar eer belaagde, bij de grotere niet als elders meer verdiend kon worden. Ook zij zijn zeer doordrongen van de vijandigheid der buitenwereld. Het gezin en de buurt en de meisjes op de zaak zijn vertrouwd, maar daarbuiten is het oppassen. Niet dat ze bang zijn; het is een onafhankelijk stel, dat heus niet op de fel geverfde mondjes gevallen is. Lid van verenigingen zijn ze niet, behalve een dochtertje van vijftien, die bij de wijkkorfbalclub is.Maar volgende week gaat ze ook naar de sigarettenfabriek en dan zal ze wellicht voor de club bedanken.

Ze gaan graag uit: dansen in de buurt, als het kan iedere zaterdag en naar spannende films; ze vervallen nog in gemeenschappelijke rillingen als ze denken aan het oog uit "De Wenteltrap". Een buurmeisje vertelt vol trots, dat ze afgelopen winter eens tienmaal in de week naar de bioscoop gegaan is. Als ze thuis kostgeld hebben gegeven, houden ze daar geld genoeg voor over.

Toch leven ze er maar niet op los. De gezinsband schijnt hecht, de vader is de baas en er heerst een vrij straffe werkverdeling, al leidt dat ook wel eens tot hevige kibbelpartijen. Allen leven sterk op hun emoties, met hevige ups en downs.

INTERVIEW I D - 2

Boerderij Drentse zand

Ofschoon een der rijkste boerinnen uit de omtrek ziet ze er doodsimpel uit: het haar in een knotje, eenvoudige jurk, schort voor. De boerderij zelf is voor de streek groot, de huiskamer is heel eenvoudig gemeubileerd. En staat een spinnewiel in de hoek, de portretten van vader en moeder in boerenkledij hangen boven de deur.

In de zomer is de boerin tussen vier en vijf uur op en helpt mee kippen voeren en koeien melken, 's winters is het later, zes uur, half zeven.

Daarna begint ze met de kamers, dan komen haar man en de knechts ontbijten; er is de was, de inmaak, melktijd, zakenbezoekjes, de dag is om voor je het weet. Echt tijd voor jezelf blijft er niet veel over. 's Avonds zitten haar man en zij nog wat in de kamer na het avondeten, dan verstelt ze wat of schilt fruit voor de inmaak. Maar om een uur of negen vinden ze het al weer welletjes en kruipen onder de wol, "het is morgen weer vroeg dag". Als ze 's avonds wat anders doet,is het een bonte avond horen of wat in Eva bladeren; van echte boeken lezen komt niet veel, bekent ze zonder spijt. Op zaterdagmiddag gaat ze naar de stad boodschappen doen. Een heel enkele maal gaat ze met haar man mee naar de bioscoop en één keer zijn ze naar het Chinese restaurant geweest, om dat voedsel ook eens te proberen, maar ze hadden eerst thuis flink gegeten en toen viel al dat vette spul "er niet lekker in".

Ze zijn nergens lid van, alleen is de boerin lid van de bond voor plattelandsvrouwen. En dat kost haar al tijd te veel. Soms doen ze er wel eens iets waar je wat aan hebt bijv. een cursus lampekappen maken of een naaicursus "oud wordt nieuw", maar de ontwikkelingsavonden, bijv. over andere landen, spreken haar minder aan.

Ze gaat ook zelden met vakantie. Eénmaal is ze met haar man drie dagen naar Haarlem geweest,naar familie, maar dan belden ze elke dag 2 x naar de vaste arbeider om te horen hoe het ging. Want het bedrijf kun je niet zomaar in de steek laten. En om het bedrijf draait toch hun hele bestaan.

De Chinees, de bioscoop, vakantie, de ontwikkelingsavond, de radiomuziek, het is allemaal wel aardig, net als die meneer die een uurtje komt interviewen maar eigenlijk is het toch een beetje zonde van je tijd ..... en dan is het alweer zo laat dat de kippen gevoerd moeten worden.

INTERVIEW I D - 3

Kantoormeisje in 's-Gravenhage

De 18-jarige Maartje is dol op een babbeltje en begint met groot enthousiasme in ijltempo haar bezigheden van dag tot dag op te noemen. Zij is opgewekt, ad rem en niet dom.

"Vrije tijd heb je nooit, die moet je maken".

Ze werkt op kantoor, heeft 3 avonden handelsavondschool van 7 - 10, maakt de andere avonden en ook nog een deel van de zondag huiswerk. "Als je dus eens 's avonds wilt gaan zwemmen of schaatsen, moet je die avond je boeken in een hoek gooien, anders komt er nooit iets van".

Na kantoortijd gaat ze haar vriend afhalen en dan lopen ze samen naar huis. 's Zaterdagsavonds gaan ze naar dansles, die ze reuze leuk vindt; ze is geen dansmaniak, maar vindt het vervelend om bij feestjes aan de kant te moeten zitten, danst dus meer voor de gezelligheid. 's Zondags is ze bij hem of hij bij haar, ze wandelen of fietsen soms en gaan een enkele keer 's avonds naar de film. Maartje houdt van "oude" films, d.w.z. films met een historisch gegeven (Désirée, Julius Caesar).

Ze gaat nooit naar concert of toneelstuk. "Ik kan niet zo lang stilzitten". Naar de radio luistert ze ook niet veel. Ze kan niet tegelijk huiswerk maken en luisteren naar de radio; hij staat zelden aan, ook doordat haar ouders er niet van houden. Het liefst hoort ze nog een vrolijk stukje, "een mars vind ik moorddadig"; de Bonte Trein, e.d. vindt ze wel leuk maar ze heeft er geen tijd voor.

Ze houdt niet van lezen, kijkt wel eens in de Revue of de Margriet; ook als ze meer tijd zou hebben zou ze geen boek pakken maar veel liever wat meer aan sport gaan doen en weer lid worden van een turn- of handbalclub.

Thuis hoeft ze niet veel te helpen. De avonden, dat ze thuis is, wast ze af. Ze doet 's zaterdags wel boodschappen in de buurt voor haar moeder en gaat dan ook wel graag winkelen met een vriendin, haar vriend of haar moeder, net naar het uitkomt. Welke winkels ze bekijkt is afhankelijk van wat ze nodig heeft, maar ze kijkt wel altijd graag even bij een sportwinkel, vooral naar de schaatsen.

Maartje heeft een grote postzegelverzameling die ze door mijlen bij elkaar heeft gekregen: "Niks an om ze te kopen". Ze heeft altijd verzameld: sigarenbandjes, lucifersmerken.

Verder hebben ze thuis een aquarium, waar ze samen met haar vader, die typograaf is, voor zorgt; ze gaat ook wel eens met hem mee naar een vergadering van de aquariumclub.

Het werk op kantoor bevalt haar heel goed, ze werkt op een grote machine, "je kan lekker hard opschieten, zo hard als je wilt. Het is afwisselend genoeg, je zit heus niet aldoor stil". Zij is niet van plan gauw weg te gaan, al wil ze na haar handelsavondschool toch nog wel steno en typen gaan leren om verder te kunnen komen.

Ze is nooit moe, ook al is ze de hele dag in touw en ze gaat met groot plezier 's avonds naar school.

INTERVIEW : D - 4

Arbeidersgezin Brabantse industriestad

Het kleine gezin woont in een, na de eerste wereldoorlog gebouwd, tuindorp. De vaders en zoons der familie werken al generaties lang op dezelfde fabriek, die ook de meeste woningen in het tuindorp heeft laten bouwen.

De vader is niet thuis, want hij werkt in de avondploeg. Moeder, een spontane, geestige vrouw van ± 50 jaar, moppert nogal over het in ploegen werken, dat de gezinsregelmaat verstoort. Vader zelf echter blijkt er niet zoveel bezwaar tegen te hebben; als hij in de nachtploeg is, slaapt hij 's morgens en kan hij 's middags in de moestuin werken.

Ofschoon er maar twee, al volwassen kinderen zijn, spreekt de idee van "vrije-tijdsbesteding" de moeder maar weinig aan. Zij is de hele dag druk met haar huis, de moestuin, hulp bij buren of familie of andere zakelijke dingen. Ondertussen luistert ze wel naar "haar" radio, gezellige muziek van Kortrijk of Brussel Vl., of ze zet een plaatje op de pick-up. Ze gaat nooit uit, een enkele keer een straatje om met haar man, of een verjaarsvisite bij familie. 's Zondags gaat ze een uurtje naar de kerk maar dat is naar haar smaak vijf kwartier te lang, ze verveelt zich er en is blij als ze er weer uit is. Ze leest niet, de krant zeker niet, maar ook geen boeken. Wel Eva en Margriet, vooral vanwege de knip- en breipatronen.

Ook haar man gaat, als hij thuiskomt, niet direct "vrije tijd" besteden, maar hij doet op zijn gemak een karweitje of gaat de moestuin in.

Voor haar 24-jarige dochter (en haar verloofde) is dat al anders. Als zij uit de fabriek thuiskomt, gaat ze zich wassen en verkleden en dan is ze, na het eten, vrij. Niet dat ze dan van die héél andere dingen doet, maar ze doet ze vanuit een andere sfeer, vanuit een meer persoonlijke gezichtshoek. Ze ziet, al spreekt ze het niet als zodanig uit, haar vrije tijd meer als een persoonlijk bezit, duidelijk afgescheiden van de werktijd op de fabriek. Zij heeft haar leven ook al meer van te voren uitgestippeld; de duur van de verloving, het aantal kinderen in het huwelijk, de keuze van de werkzaamheden op de fabriek, zijn alle onderwerp van zakelijk overleg. Ook de vrije-tijdsbesteding heeft ze meer in de hand. Ze gaat niet, als de meeste stadgenoten in de eerste week van juli naar de kermis, maar gaat met haar verloofde logeren op de Veluwe. Ze woont hier graag, maar voelt zich er niet aan gebonden. Als haar a.s. echtgenoot elders werk zou krijgen, zou ze hem met genoegen volgen.

Zij is het type van het verstandige volksmeisje, dat binnen haar milieu erin slaagt haar leven in te richten volgens de principes, die zij goed en juist oordeelt.

HOOFDSTUK II. ENKELE BELANGRIJKE BEZIGHEDEN

A. ONTWIKKELING, LECTUUR EN VERENIGINGSLEVEN

1. Algemeen

De moderne mens beschikt over een vrijwel ongelimiteerde keuze van gebieden, waarop hij zijn vrije tijd kan gaan doorbrengen. Het aantal gezichtspunten van waaruit men de gedane keuzen zou kunnen rubriceren is haast evenzeer onbeperkt. Hier is in eerste instantie uitgegaan van een verdeling naar studie en ontwikkeling enerzijds en naar ontspanning anderzijds. (Mogelijke andere gezichtspunten, zoals die naar uithuizigheid, sociabiliteit, e.d., zijn zo goed mogelijk in latere onderverdelingen ondergebracht.)

Hoe voor de hand liggend ook, heeft deze tweedeling toch haar eigen moeilijkheden. Vele bezigheden volgen het adagium "mijn spelen is leren, mijn leren is spelen" en zijn zowel bij het ene als het andere hoofd onder te brengen.

Uiteindelijk is hier de volgende oplossing gekozen:

1. Het volgen of bezoeken van cursussen 1), lezingen, tentoonstellingen en musea, het verrichten van muziekstudie 2), e.d., is onder ontwikkeling gerangschikt.
2. Het lezen is, daar de aard der lectuur (ontwikkeling of ontspanning) niet bekend was, als aparte categorie gehandhaafd.
3. Het verenigingsbezoek is om dezelfde reden, voor zover niet van zeer uitgesproken ontspanningskarakter (dansclub, sportclub, etc.) eveneens afzonderlijk gehouden.

De beschikbare gegevens over het bezoek aan deze verenigingen, het lezen en de alsvoren gedefinieerde studie en ontwikkeling zijn nu in dit hoofdstuk verzameld.

2. Ontwikkeling

Onder ontwikkeling zijn hier samengenomen al die bezigheden, die een zeker vormend element bezitten, maar waarvan men met grote waarschijnlijkheid kan vermoeden, dat ze niet in de eerste plaats een verplicht karakter dragen (zoals huiswerk of vakstudie) maar meer bedoeld zijn ter afronding van de algemene ontwikkeling (volksuniversiteits-cursussen bijv.) of het karakter van esthetische vorming bezitten (bijv. muziekbeoefening). Hieronder vallen echter niet het aanhoren van populair-wetenschappelijke radiolezingen of het bezoek aan een wetenschappelijke documentaire film (zie hiervoor hoofdstuk II B), die onder de onderwerpen radio en bioscoop zijn blijven ressorteren.

Aan deze beperkte vorm van ontwikkeling nu blijkt in absolute zin weinig tijd te worden besteed: gemiddeld een half uur per week per persoon, of anders uitgedrukt per gezin gemiddeld twee uur per week door een gezinslid. Verhoudingsgewijs is dit toch niet zo gering 3).

Voor zover men zich ontwikkelt geschiedt dit vnl. door het bijwonen van cursussen en lezingen (bij de mannen ligt het accent meer op de lezingen, bij de vrouwen op de cursussen) (staat 6a). Tentoonstelling- of museumbezoek neemt op het totale tijdsbudget slechts een bescheiden plaats in.

De hoeveelheid aan "ontwikkeling" bestede tijd is voor vrijwel alle leeftijdsgroepen 2% van de vrije tijd (staat 6b). Voor de 18-23 jarigen is ze iets hoger (3%), voor de 60-jarigen en ouderen iets lager (1%). Wel is er sprake van een zekere accentverschuiving: de ouderen zijn meer geïnteresseerd in lezingen, de jongeren in cursussen. Ofschoon men mag aannemen dat de feitelijke ontwikkelingsgraad in de diverse milieus nogal uiteen zal lopen, resulteert dit niet in berekenbare grote verschillen in ontwikkelingsbehoefte, althans voor zover deze haar uitdrukking zou vinden in het nastreven van ontwikkeling in de hier gedefinieerde zin.

Met uitzondering van de leidinggevenden (4%) en landarbeiders en boeren (1%) besteedt men gemiddeld in de andere milieus 2% van de vrije tijd aan ontwikkeling (staat 6c). Als variatie kan worden vermeld, dat het percentage voor de mannen onder de leidinggevenden (6%) en de loontrekkende middenstand (3%) iets hoger is en dat het voor de vrouwen uit het arbeiders-, landarbeiders- en boerenmilieu (1%) lager is.

3. Lectuur

Ofschoon in een latere publikatie in deze serie het lezen veel uitgebreider zal worden behandeld, zullen hier in het algemene kader der avond- en weekendbesteding reeds enkele punten worden aangestipt.

De Nederlander leest gemiddeld gedurende avond en weekend ± 5 uur per week, d.w.z. hij gebruikt hiervoor 9% van avond en weekend. De mannen lezen iets meer dan de vrouwen, maar het verschil is slechts klein (staat 7a).

Het lezen is gemeengoed, de hoeveelheid er aan bestede tijd is in alle lagen der bevolking (zeker waar het de mannen betreft) vrijwel even groot (grootste verschil: boeren en landarbeiders 9%, loontrekkende middenstand 11% van de totale tijd).

---

1) Voor zover niet gerangschikt onder verplichte bezigheden, zie hoofdstuk I D 1.

2) Voor zover niet door beroepsmusici.

3) Ter vergelijking diene:
verenigingsbezoek (excl.sport) ½ uur p.p. p.w.
bioscoopbezoek ½ uur p.p. p.w.
toneelbezoek ¼ uur p.p. p.w.

Staat 6. Ontwikkeling

a. Overzicht

	Aan ontwikkeling bestede tijd (in uren)	Kolom 2 gesteld op:	waarvan			
			thuis	uit		
			muziek- en andere studie	cursussen	lezingen	tentoonstellingen
1	2	3	4	5	6	7
			procenten			
Mannen	0,73	100	12	17	65	5
Vrouwen	0,35	100	18	40	37	6
Totaal	0,54	100	15	29	51	5

b. Per leeftijd

	Aan ontwikkeling bestede vrije tijd			Kolom 2, 3 resp. 4 gesteld op:	waarvan								
					thuis			uit					
					muziek- en andere studie			cursussen			lezingen		
	m	v	t		m	v	t	m	v	t	m	v	t
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
					procenten								
15 - 17 jaar	1	3	2	100	25	12	19	45	62	53	30	25	28
18 - 23 jaar	3	3	3	100	8	21	15	38	51	44	45	25	35
24 - 28 jaar	2	1	2	100	24	18	21	12	58	35	57	23	40
29 - 39 jaar	3	1	2	100	13	20	17	22	39	30	64	31	48
40 - 59 jaar	3	2	2	100	6	15	11	7	13	10	80	66	73
60 jaar en ouder ...	1	1	1	100	-	21	11	8	30	19	92	49	70
Totaal	3	2	2	100	12	18	15	17	40	29	65	37	51

c. In enkele milieus

Landarbeiders en boeren	2	1	1	100	14	4	9	4	31	18	81	42	61
Arbeiders	2	1	2	100	16	6	11	25	54	40	51	36	43
Loontrekkende middenstand	3	2	2	100	18	12	15	26	53	39	51	32	42
Risicodragende middenstand	2	2	2	100	7	34	20	-	16	8	86	38	62
Leidinggevenden en welgestelden	6	3	4	100	7	20	13	2	11	6	88	65	76
Totaal	3	2	2	100	12	18	15	17	40	29	65	37	51

Bij de vrouwen is de variatie iets groter, van 5% (landarbeiders) tot 8% (loontrekkende middenstand, leidinggevenden).

Wat leest men nu voornamelijk, krant, boek of tijdschrift? (staat 7c).

Op het platteland is het vooral de krant die uitvoerig gelezen wordt (landarbeiders en boeren ruim 2,5 uur per week). De risicodragende middenstand besteedt verhoudingsgewijs meer tijd aan tijdschrift en weekblad (vooral de vrouwen, 19%, Nederland 13% van de leestijd). De loontrekkende middenstand daarentegen investeert de meeste leestijd in boeken (52%, Nederland 47%).

De aard der leesbelangstelling wijzigt zich ook met het klimmen der jaren (staat 7b). Weliswaar is de totale leesduur voor vrijwel alle leeftijden ongeveer gelijk (varieert van 7 - 9%, uitzondering 60 jaar en ouder 12%), maar de leesstof verandert. Zij bestaat bij de 12-14 jarigen voor 81% uit boeken. Dit percentage daalt bij het ouder worden vrij constant en is voor de 40-59 jarigen nog slechts 39%.

Het percentage aan krantenlezen bestede tijd stijgt daarentegen bij het ouder worden voortdurend (van 9 tot 50%).

De belangstelling voor tijdschriften is het grootst tussen de 24 en 40 jaar. De verschuiving tussen boek, krant en tijdschrift vindt men zowel bij de mannen als bij de vrouwen. Wel is er over de gehele linie bij de man een iets grotere belangstelling voor de krant en bij de vrouw voor het (dames)tijdschrift.

Staat 7. Lectuur

1% van de gehele tijd = 0,6 uur

a. Overzicht

	Aan lezen bestede tijd (in uren)	Kolom 2 gesteld op:	waarvan		
			krant	tijdschrift, weekblad	boek
1	2	3	4	5	6
	procenten				
Mannen	6,0	100	46	11	43
Vrouwen	4,2	100	33	16	51
Totaal	5,4	100	40	13	47

b. Per leeftijd

	Totale leestijd						Kolom 5, 6 resp. 7 gesteld op:	waarvan								
	in % van de gehele tijd			in % van de vrije tijd				krant			tijdschrift, weekblad			boek		
	m	v	t	m	v	t		m	v	t	m	v	t	m	v	t
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
	procenten															
12 - 14 jaar	8	6	7	23	22	23	100	10	7	9	11	9	10	79	84	81
15 - 17 jaar	8	6	7	20	18	19	100	23	16	20	10	14	12	67	70	68
18 - 23 jaar	7	6	7	16	17	16	100	39	23	31	8	17	13	52	60	56
24 - 28 jaar	9	7	8	20	20	20	100	43	25	34	14	21	17	44	54	49
29 - 39 jaar	9	7	8	21	21	21	100	47	33	40	13	19	16	40	49	45
40 - 59 jaar	11	7	9	23	20	22	100	54	41	48	11	15	13	36	43	39
60 jaar en ouder ..	15	9	12	29	24	26	100	55	46	50	7	9	8	38	45	42
Totaal	10	7	9	22	20	21	100	46	33	40	11	16	13	43	51	47

c. Per milieu

Landarbeiders, e.d.	9	5	7	20	20	20	100	62	47	55	11	15	13	26	38	32
Arbeiders	10	6	8	22	18	20	100	45	33	39	9	16	13	46	50	48
Loontrekkende middenstand	11	8	10	23	23	23	100	42	27	35	11	16	13	47	57	52
Risicodragende middenstand	10	6	8	24	18	21	100	49	34	42	13	19	16	38	46	42
Boeren	9	7	8	20	22	21	100	58	50	54	10	10	10	32	40	36
Leidinggevenden en welgestelden	10	8	9	25	21	23	100	44	34	39	12	10	11	44	56	50
Totaal	10	7	9	22	20	21	100	46	33	40	11	16	13	43	51	47

4. Verenigingsleven

Van de vrije tijd wordt ca. 4% besteed aan verenigingsleven. Laat men hier de sportactiviteiten buiten beschouwing 1), dan daalt dit percentage van 4 op 3 (of 0,67 uur per week). Deze 3% is in deze paragraaf nader geanalyseerd (staat 8a), waarbij zijn onderscheiden de volgende soorten verenigingen: sociaal of pedagogisch, politiek, cultureel, jeugdvereniging, schoolclub en andere verenigingen.

Opvallend is dan wel, dat bijna de helft van dit verenigingswerk in het culturele vlak ligt. Weliswaar is het begrip cultuur hier ruim gesteld, maar onder deze 43% vallen toch alle muziek- en zangverenigingen, amateurtoneel, ballet, clubs voor beeldende kunsten, literatuur, enz.

De tweede plaats wordt ingenomen door verenigingen met een sociaal of pedagogisch doel: liefdadigheidsverenigingen, de B(escherming) B(evolking), de vrijwillige brandweer, tuincommissies, enz. (20%). De tijdsinvestering van de vrouwen in dit soort verenigingen is bijna twee keer zo groot als die der mannen (resp. 26 en 14%).

De belangstelling voor jeugdvereniging en schoolclub, als slechts voor één leeftijdsgroep van belang zijnde, zal alsnog ter sprake komen bij de behandeling der vrije-tijdsbesteding van de jeugd.

De belangstelling voor politieke, stands- of vakorganisatie is verhoudingsgewijs gering (6%), mede door het lage percentage bij de vrouwen (2%, mannen 10%).

De klacht, die vaak opklinkt uit verenigingsjaarverslagen, e.d., omtrent de geringe belangstelling van de jongeren voor het verenigingsleven, wordt door dit onderzoek niet bevestigd.

De eraan bestede tijd per week varieert voor vrijwel alle leeftijden van ruim ½ uur tot ruim één uur. Staat 8c doet echter zien, dat de tijdsinvestering der jongeren nog iets groter is dan die der ouderen. Gemeten in procenten van de vrije tijd is het verschil zelfs groter: 12-23 jarigen 5%, 24-59 jarigen 3%.

Het opvallendst is de teruggang bij de vrouwen. Tot het 23ste jaar besteden zij nog 4 à 5% van hun vrije tijd aan verenigingsleven, daarna nog slechts 2%.

Per milieu bestaan er slechts geringe verschillen in belangstelling (staat 8b), mannen in alle milieus 3%, vrouwen 3%, behalve bij (land)arbeidersvrouwen 2%, boerinnen 4% 2).

Teneinde een eventuele indicatie te verkrijgen van een concentratie van de zgn. ongrijpbare jeugd in de lagere milieus is nagegaan of van de 12-23 jarigen in bepaalde arbeidersgroepen bijzonder lage percentages voor tijd, besteed aan verenigingsbezoek moesten worden geconstateerd (staat 8e).

De Nederlandse jeugd (12-23 jaar) besteedt 5% van de vrije tijd aan verenigingsleven, de arbeidersjeugd 4% (vnl. door het lage percentage bij de vrouwen (2%)).

Gaat men deze percentages na voor de in staat 8e genoemde subgroepen, dan zijn de percentages aan verenigingsbezoek bestede tijd, bij (kinderen uit) milieus van geschoolde fabrieksarbeiders, beambten (incl. postboden, politie-agenten, e.d.), geschoolde ambachtslieden, winkel- en magazijnbedienden niet lager dan gemiddeld. Merkwaardig genoeg geldt dit ook voor de groep "overige ongeschoolde arbeiders".

Bijzonder gering is de aan verenigingsleven bestede tijd bij (de kinderen van) chauffeurs, e.d. (2%) en ongeschoolde ambachtslieden (1%).

Tenslotte zij opgemerkt, dat uit staat 8d blijkt, dat ten plattelande de belangstelling voor het verenigingsleven groter is dan in de stad; in procenten van de beschikbare vrije tijd uitgedrukt zelfs dubbel zo groot: grote steden 2%, plattelandsgemeenten 4%.

---

1) Het bleek bij de interpretatie der tijdsbudgetgegevens niet mogelijk uit te maken welke sportbeoefening in verenigingsverband was geschied en welke niet (opgaven zoals wandelen, schaken, biljarten bijv.). Vandaar, dat de gehele sportbeoefening buiten het kader van deze paragraaf is gehouden.
Het gehele verenigingsleven zal in een afzonderlijke publikatie uitvoeriger in studie worden genomen.

2) Bij margeberekening blijkt dit verschil echter niet significant.

Staat 8. Verenigingsleven

a. Overzicht

	Tijd besteed aan verenigingsleven (in uren)	Kolom 2 gesteld op:	waarvan					
			sociaal of pedagogisch doel	politiek doel, stand- of vakorganisatie	cultureel doel, zang, muziek, toneel	jeugdvereniging	schoolclub	andere vereniging
1	2	3	4	5	6	7	8	9
			procenten					
Mannen	0,85	100	14	10	39	16	2	19
Vrouwen	0,54	100	26	2	47	15	0	10
Totaal	0,67	100	20	6	43	16	1	15

b. Per milieu

	Tijd besteed aan verenigingsleven					
	in % van de gehele tijd			in % van de vrije tijd		
	m	v	t	m	v	t
Landarbeiders, e.d.	1	0	1	3	2	3
Arbeiders	1	1	1	3	2	2
Loontrekkende middenstand ...	1	1	1	3	3	3
Risicodragende middenstand ..	1	1	1	3	3	3
Boeren	1	1	1	3	4	4
Leidinggevenden en welgestelden	1	1	1	3	3	3
Totaal	1	1	1	3	3	3

c. Per leeftijd

	Tijd besteed aan verenigingsleven					
	in % van de gehele tijd			in % van de vrije tijd		
	m	v	t	m	v	t
12 - 14 jaar ...	2	1	2	5	5	5
15 - 17 jaar ...	2	1	1	6	4	5
18 - 23 jaar ...	2	2	2	4	5	5
24 - 28 jaar ...	2	1	2	4	2	3
29 - 39 jaar ...	1	1	1	3	2	2
40 - 59 jaar ...	1	1	1	3	2	3
60 jaar en ouder	0	0	0	1	1	1
Totaal	1	1	1	3	3	3

d. Per woongebied

	Vrije tijd in % van de gehele tijd			Kolom 2, 3 resp. 4 gesteld op:	waarvan verenigingsleven		
	m	v	t		m	v	t
1	2	3	4	5	6	7	8
				procenten			
Grote steden	46	36	41	100	2	2	2
Middelgrote steden	46	35	41	100	3	2	3
Kleine steden	47	34	41	100	1	3	2
Forensengemeenten	47	36	42	100	4	2	3
Oude stadjes	43	33	38	100	3	5	4
Plattelandsgemeenten	45	32	39	100	4	3	4
waarin:							
niet-agrarische bevolking..	45	33	39	100	4	3	4
agrarische bevolking	44	28	36	100	3	3	3
Gehele bevolking	46	34	40	100	3	3	3

e. Bij de jonge arbeiders

	Verenigingsleven in % 1) van de vrije tijd			Verenigingsleven in % van de vrije tijd
Fabrieksarbeiders, geschoold..	5	Arbeiders 12 - 23 jaar	m	5
Fabrieksarbeiders, geoefend ..	3		v	2
Fabrieksarbeiders, ongeschoold	4		t	4
Chauffeurs, e.d.	2	Arbeiders alle leeftijden	m	3
Beambten e.a. geüniformeerden	5		v	2
Geschoolde ambachtslieden ...	6		t	2
Overige geschoolde arbeiders.	3	Jeugdigen (12 - 23 jaar)	m	5
Winkel- en magazijnbedienden.	5	uit alle milieus	v	5
Ongeschoolde ambachtslieden..	1		t	5
Overige ongeschoolde arbeiders	6	Gehele bevolking	m	3
			v	3
			t	3

1) % voor mannen + vrouwen van 12 - 23 jaar.

B. ONTSPANNING

1. Algemeen

Hoe groot de variatie in bezigheden, die men zich in de vrije tijd kan veroorloven ook mag zijn, centraal staat toch het begrip der ontspanning.

Wat dient men hieronder te verstaan?

Als "tegenstelling tot inspanning", is het ongetwijfeld onvoldoende gedefinieerd.

Zowel het beluisteren van een goed concert als het spelen van een voetbalwedstrijd kan zeer inspannende ontspanning zijn. Belangrijk is echter, dat bij deze inspanning niet een utilitaristisch of verplicht doel op de achtergrond staat. Men pleegt ontspanning uit eigen vrije wil en men doet het voor zijn plezier. Als zodanig zijn nu de volgende categorieën onder het statistische hoofd "ontspanning" samengenomen: rust, verpozing, sociabiliteit (bezoek, visite, buurpraatje, e.d.); actieve recreatie (sport, knutselen, verzamelen, musiceren, e.d.); passieve recreatie (radio, televisie, grammofoon, theater- en wedstrijdbezoek). Deze opsomming dekt niet geheel de erboven staande definitie.

Men kan immers een radiolezing horen uit vakoverwegingen, men kan om beleefdheidsredenen op bezoek moeten, e.d. Deze psychologische nuances zijn echter bij een statistisch onderzoek als het onderhavige niet op te sporen.

Men zal er zich mee tevreden moeten stellen, dat de hier opgesomde bezigheden in het algemeen een ontspanningskarakter vertonen en daarom onder dit hoofd zijn samengevat.

De Nederlandse man besteedt aan ontspanning ruim 19 uur van de onderzochte weekperiode, de vrouw ruim 14 uur (staat 9a).

Mannen en vrouwen blijken een even groot percentage van de aan ontspanning bestede tijd buitenshuis door te brengen. Van de vrije tijd wordt vooral die in het weekend voor ontspanning gereserveerd: 24% van de weekavond, maar 29% der zaterdagmiddag en -avond en 38% der zondag wordt eraan besteed (staat 9b). Op zichzelf lijkt dit laatste percentage toch niet uitzonderlijk hoog. De vrouwen bijv. blijken gemiddeld 2/3 van de zondag door te brengen met bezigheden, die niet als ontspanning kunnen gelden.

De hoeveelheid voor ontspanning beschikbare tijd fluctueert per milieu ongeveer op dezelfde wijze als de hoeveelheid vrije tijd (staten 10a en 4a). De landarbeidersvrouwen hebben er het minst gelegenheid voor (19%), daarna volgen de boerinnen (21%). Arbeiders- en middenstandsvrouwen hebben ongeveer evenveel tijd beschikbaar (24 en 25%). De vrouwen der leidinggevenden zijn de enige groep, die in haar milieu meer tijd voor ontspanning beschikbaar hebben (28%) dan de mannen in dezelfde categorie (27%); terwijl de vrouwen der leidinggevenden nl. van alle vrouwen, qua ontspanningstijd, de maximumgroep vormen, vormen de mannen in dit milieu (met de risicodragende middenstand) de minimumgroep (27%, Nederland, mannen, 32%).

Van de mannen hebben de arbeiders de meeste tijd voor ontspanning (34%), de landarbeiders zijn de groep waarbij het verschil in dit opzicht tussen mannen en vrouwen het grootst is (32 - 19 = 13%). Deze cijfers doen reeds vermoeden, dat de aan ontspanning bestede tijd in de steden groter is dan op het platteland. Inderdaad ziet men, voortschrijdend van de grote steden naar het platteland (staat 28) het percentage aan ontspanning bestede tijd voortdurend dalen. (De vrouwen in de grote en middelgrote steden en de mannen in de kleine steden hebben het hoogste percentage tijd voor ontspanning beschikbaar.)

Verdeelt men de bevolking in leeftijdsgroepen, dan blijkt, anders dan men wellicht vermoeden zou, de hoeveelheid aan ontspanning gewijde tijd met het klimmen der jaren regelmatig toe te nemen. Zij is het geringst bij de 12-14 jarigen (13 uur per week), het grootst bij de 60-jarigen en ouderen (19 uur per week) (staat 11b, kolom 2).

2. Soorten ontspanning

De ontspanning kan in een vrijwel onbegrensd aantal soorten worden onderscheiden, die echter in eerste instantie, ter wille van de overzichtelijkheid, tot een vijftal categorieën zijn terug gebracht: sociabiliteit; rust, verpozing; actieve recreatie; passieve recreatie en overig 1).

De categoriekeuze berust, behalve op min of meer traditionele, ook op een aantal praktische overwegingen, die verband houden met enkele vraagstukken waarover in de doelstelling is gesproken. Men denke hierbij vooral aan de complementaire werking, die de vrije-tijdsbesteding mogelijk heeft t.a.v. de beroepssector. De categorie "rust en verpozing" zou bijv. vrij hoge percentages te zien kunnen geven bij de beoefenaren van vermoeiende beroepen. De categorie "sociabiliteit" (bezoek, visite, enz.) zou hogere percentages kunnen leveren voor beoefenaren van in een zeker isolement beoefende beroepen, enz. (Bovendien geeft de indeling een zekere interne controle, in deze zin, dat een groep met hoge percentages voor rust en verpozing, vermoedelijk lage heeft voor spelen, vervaardigen en omgekeerd. Hetzelfde zou kunnen gelden voor de percentages van sociabili-

---

1) Sociabiliteit:
bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn, e.d.;
Rust en verpozing:
uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;
Actieve recreatie:
kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen;
Passieve recreatie:
radio en televisie (zonder nevenbezigheden), concert, toneel, film, sportwedstrijden;
Overig:
wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning.

teit en luisteren / kijken). Zo blijken reeds uit het in staat 9c gegeven totaaloverzicht interessante verschillen in gedrag tussen mannen en vrouwen. Bij de vrouwen is nl. sprake van een grotere mate van sociaal contact (sociabiliteit 40%; mannen 30% van de ontspanning), bij de mannen het zelf actief bezig zijn (mannen 20%; vrouwen 12%).

Een nadere detaillering zou dan kunnen leren in hoeverre dit kan samenhangen met een gedurende de werkdag gewekt gevoel van isolement bij de huisvrouw en van het verrichten van weinig zinvolle deelarbeid bij de man.

3. Rust en verpozing

Onder de rust en verpozing zijn samengenomen al die bezigheden, die eigenlijk geen bezigheden zijn. Het betreft hier: uitrusten, wat zitten, uit het raam kijken, bij de kachel zitten, een kopje thee (koffie) drinken, café- of restaurantbezoek, e.d. Op het slapen na, is deze categorie qua karakter wel het meest tegenovergesteld aan de complementaire levenssector: werk en beroep. Het ligt dan ook voor de hand te veronderstellen dat die beroepen, die het vermoeiendst zijn voor haar beoefenaren leiden tot hoge percentages voor rust en verpozing in de ontspanningssector. De gemiddelde Nederlander gebruikt voor deze rustige vorm van recreatie slechts 2½ uur per week. Zowel voor de mannen als de vrouwen blijken de hoogste percentages hieraan bestede tijd, bij de boeren en landarbeiders te worden aangetroffen. Men is hierdoor geneigd deze rust te denken als een complement op zwaar lichamelijk werk. Dit sluit wel aan bij de hoge percentages voor enkele andere beroepen, waarbij bijv. veel wordt gestaan en gelopen (geüniformeerden, bijv. politie-agenten, postboden, tramconducteurs, e.d. (mannen 18%) en overige ongeschoolde arbeiders vnl. venters, marskramers (mannen 20%, niet in staat gebracht)).

In het algemeen daalt het percentage vanaf landarbeiders en boeren, via arbeiders en risicodragende middenstanders tot loontrekkende middenstanders en leidinggevende groepen (staat 10b).Dat uit deze post inderdaad een zekere behoefte aan restauratie afleesbaar is, duidt ook staat 11a aan, waar men de percentages voor rust en verpozing met het klimmen der jaren ziet stijgen van 7 tot 22%.

Dikwijls wordt aangenomen, dat bij beroepen die zware lichamelijke arbeid vragen, bij het ouder worden een sneller slijtage-proces optreedt dan bijv. bij beroepen met een intellectueel karakter. Wordt dit nu bevestigd door een snellere stijging der rust- en verpozing-percentages bij de eerste groep, bij een uitsplitsing der beroepen in leeftijdsklassen? Staat 10c leert dat inderdaad diverse beroepsgroepen verschillende stijgingen vertonen. Voor de 18-28 jarige mannen liggen de percentages alle op een gemeenschappelijke basis tussen de 10 en 15%, voor de 60-jarigen en ouderen zijn ze gaan fluctueren van 14 tot 30%. Het ongunstigst is verhoudingsgewijs het verloop bij de risicodragende middenstand (10 tot 27%). Daarna volgen agriërs (15 tot 30%). Arbeiders en leidinggevende groepen nemen een middenpositie in, terwijl de rustbehoefte bij de loontrekkende middenstand in de loop der jaren de minste stijging vertoont. Weliswaar wijzen deze cijfers op snellere slijtage bij de lichamelijk vermoeiende beroepen, maar de tussenpositie van de arbeiders en de snelle stijging der percentages bij de risicodragende middenstand maken wel duidelijk, dat hierbij nog andere factoren dan lichamelijke vermoeidheid een rol spelen.

4. Actieve recreatie

Onder actieve recreatie wordt hier verstaan het totaal van gerichte, niet verplichte activiteiten, zoals het beoefenen van sport en spel, handenarbeid, kunstnijverheid, hobbies, verzamelen, etc. Het is deze vorm van recreatie, die veelal een centrale plaats inneemt in de discussies over vrijetijdsbesteding.

De vrees, dat de moderne mens door passief commercieel en vertechniseerd vermaak enerzijds en afstomping door eenzijdig gespecialiseerde beroepsuitoefening anderzijds, in zijn vrije tijd niet meer tot werkelijke persoonlijkheidsvorming komt, staat op de achtergrond dezer discussie.

Stimulering der bovengenoemde bezigheden wordt hierbij dan veelal als remedie aanbevolen.

Welke rol speelt nu deze actieve recreatie in het geheel der vrije-tijdsbesteding?

De Nederlandse man besteedt er gemiddeld bijna 4 uur per week aan, de vrouw bijna 2 uur(of resp. 20 en 12% der ontspanningstijd; staat 11c).

Per milieu treft men het hoogste percentage aan actieve recreatie bestede tijd aan bij arbeiders en loontrekkende middenstand (18%), het laagste bij de boeren (12%) (staat 10b).

Indien ook hier weer aan een complementaire functie ten aanzien van het werkmilieu gedacht moet worden, dan ligt het voor de hand te veronderstellen, dat de beoefenaars van die beroepen, die op zichzelf reeds een grote creatieve en vormende waarde hebben, minder in actieve recreatie zullen investeren dan zij, die hun behoefte aan persoonlijke vormgeving of gelding niet in hun beroep kunnen uitleven.

Men ziet dan ook inderdaad hoe reeds bij een grove indeling, als in staat 10b, de groepen der arbeiders en loontrekkende middenstand, waar in het beroep de arbeidsdeling het verst voortgeschreden is, de mogelijke compenserende functie der actieve recreatie tot hogere percentages leidt (18%, Nederland 16%).

Voor het echte knutselen en vervaardigen vindt men het hoogste percentage bij de geschoolde fabrieksarbeider (11%, niet in staat gebracht).Wellicht wordt dit maximum veroorzaakt door een combinatie van verregaande handvaardigheid en ver voortgeschreden arbeidsdeling, d.w.z. door een binnen de beroepssector aanwezige spanning tussen vaardigheid en realiseringsmogelijkheid. Deze

speculatie wordt overigens niet gesteund door zeer sterk sprekende verschillen van deze met de andere arbeidersgroepen.

Evenzeer speelt de actieve recreatie een rol bij vele jeugdvraagstukken. Hierbij hoort men vaak de vrees uiten, dat de moderne "passieve" recreatiemiddelen bij de jeugd de belangstelling voor eigen werk en eigen prestatie vroegtijdig zouden schaden. Teneinde hiervan een indruk te krijgen zijn in staat 11d de belangstellingspercentages voor sportbeoefening (buitenshuis) en voor musiceren en knutselen afzonderlijk weergegeven. Hieruit blijkt bij de mannen in de jeugdjaren een grote, zij het voortdurend dalende belangstelling voor actieve bezigheden, die haar minimum bereikt tussen de 18 en 23 jaar (verloop 12 tot 5%). Daarna komt zij weer à niveau (24-60 jaar, 9 en 8%), om eerst na het zestigste jaar weer iets te dalen. De sportbeoefening der mannen is, qua bestede tijd, maximaal tussen de 15 en 17 jaar (11%), om daarna in de loop der jaren tot 3% te dalen. De ontwikkeling bij de vrouwen is wat de sport betreft gelijkmatiger. De percentages zijn over de gehele linie lager, maar blijven op hogere leeftijd meer op het zelfde niveau. Dit geldt voor de vrouwen eveneens voor de actieve bezigheden (voor zover zij tot de ontspanning behoren). Het maximum ligt bij de 12-14 jarigen (7%) en het percentage daalt blijvend tot 2% na de 40-jarige leeftijd.

5. Sociabiliteit

Onder deze term zijn gerangschikt een aantal bezigheden, waaruit overwegend een zekere gezelligheidsbehoefte spreekt, een op informele basis tezamen willen zijn. Men denke hierbij aan thee- en verjaarsvisite, burenbezoek, cafébezoek, e.d. Hiermede wordt één der voornaamste vormen van vrijetijdsbesteding in beschouwing genomen; 1/3 deel der ontspanningstijd wordt er aan besteed, d.w.z. meer tijd dan bijv. aan rust en actieve recreatie samen (staat 9c).

Als de twee voornaamste kenmerken van deze sociabiliteit mogen gelden:

1e. Het niet gericht zijn. Men is er niet op uit om iets te presteren of te bereiken. Men legt geen efficiëncymaatstaven aan, e.d. Men is ontspannen en toch bezig.

2e. Men heeft contact met andere mensen. Men is niet alléén met een taak, maar men is ongedwongen samen met anderen.

Wil men nu weer de hypothese toetsen van het complementariteitsbeginsel in de vrije-tijdsbesteding, d.w.z. dat men in de vrije tijd datgene gaat doen, wat men beroepsmatig mist, dan zou men dus de hoogste sociabiliteitspercentages aan moeten treffen bij personen die:

1e. zeer gerichte, volgens straffe efficiëncymaatstaven geregelde arbeid verrichten.

2e. overdag naar hun behoefte te weinig contact met anderen hebben.

Beziet men nu de gegevens in de staten 9c, 11a en 10c, dan blijkt het volgende:

1e. Na het achtentwintigste jaar besteedt men op de duur iets minder tijd aan sociabiliteit (staat 11a, naar verhouding gaat men minder op bezoek en ontvangt men zelf meer bezoek).

2e. De lagere percentages voor de jeugd zijn geen uitdrukking van een geringere behoefte aan contact met anderen. Zij worden gecompenseerd door de hogere percentages in de groep "overige" ontspanning, waarin o.m. posten zijn opgenomen voor buiten spelen, rondfietsen, e.d.

3e. Over de gehele linie zijn de cijfers voor de vrouwen hoger dan voor de mannen (mannen 30%, vrouwen 40% der ontspanningstijd; staat 9c).

4e. Bij de huisvrouwen komt het hoogste percentage voor bij de gehuwden, jonger dan 40 jaar (49%, staat 11c). Bij de gehuwde vrouwen met 3 en meer kinderen van 6 jaar of ouder, wordt slechts 36% aan sociabiliteit besteed; deze zoeken meer rust en verpozing (25%).

5e. Juist de groep waarvan aangenomen mag worden, dat zij veel arbeid volgens efficiëncymaatstaven verricht (geoefende fabrieksarbeiders) heeft een lager percentage (25%) dan de gemiddelde arbeider (28%, Nederland, mannen 30%). Wat betreft het isolement in de beroepsuitoefening valt een iets hoger percentage sociabiliteit (31%, gemiddelde arbeider 28%) bij de chauffeurs, e.d. op (staat 10d).

6. Passieve recreatie

Onder deze wellicht enigszins dubieuze term zijn samengenomen die vormen van ontspanning, die bestaan uit het luisteren of kijken naar iets dat wordt vertoond of ten gehore gebracht. Het betreft hier dus radio- of grammofoonbeluistering, televisiekijken 1) en het bezoek aan bioscoop, theater en wedstrijd. In hoeverre deze recreatie nu altijd uitgesproken passief is en inderdaad passiever dan bijv. een tijdschrift lezen of een breiwerkje verrichten, is natuurlijk open voor discussie.

In ieder geval vormt zij een belangrijk onderdeel van het tijdsbudget, 1/4 der ontspanningstijd gaat er mee heen. Deze belangstelling vindt men in gelijke mate in alle leeftijdsklassen. Als variatie kan gelden, dat de jongsten en oudsten haar iets uitgesprokener binnenshuis beleven en dat de 15-23 jarigen iets meer geneigd zijn tot theater- en wedstrijdbezoek (staat 11b). Beziet men de gegevens voor mannen en vrouwen afzonderlijk, dan blijkt de belangstelling in de loop der jaren toch iets meer te variëren. Bij de mannen blijkt de belangstelling maximaal op ± 16-ja-

---

1) Radio- en grammofoonbeluisteren of televisiekijken, zonder dat onder de hand andere bezigheden worden verricht.

rige leeftijd (29% der voor ontspanning beschikbare tijd, om daarna tot ± het 26ste jaar sterk te dalen, 22%; sommering der percentages uit de kolommen 8 en 10).

De belangstelling voor theaters en wedstrijden blijft daarna dalen; die voor radio, televisie, e.d. stijgt echter weer (van 15 tot 22%), blijft vele jaren constant, om boven de 60 jaar nog weer iets te stijgen (25%).

Voor de vrouwen is het verloop iets gelijkmatiger. Wel is er tussen de 29 en 39 jaar een kleine extra daling in bioscoop- en theaterbezoek, vermoedelijk te wijten aan bepaalde gezinsbindingen. In vrijwel alle milieus vindt men deze uitgesproken belangstelling voor de moderne passieve recreatievormen terug.

Wat radio, televisie, e.d. betreft, is de belangstelling wel zeer gelijkmatig gespreid. Slechts de landarbeiders en leidinggevenden vallen hier op door een lagere belangstelling; bij de eersten waarschijnlijk mede beïnvloed door een lager percentage toestelbezitters. De cijfers voor theater- en wedstrijdbezoek zijn het laagst voor arbeiders (4%) en boeren (3%) en het hoogst voor leidinggevenden (9%) en risicodragende middenstand (7%, staat 30). Dat deze gecommercialiseerde vermaaksvormen vooral in de stad, resp. de grote stad meer wortel zouden hebben geschoten dan op het platteland, wordt niet door deze cijfers bevestigd (staat 28a).

Evenmin als voor de totale uithuizigheidscijfers, is er bij theater- en wedstrijdbezoek sprake van hogere percentages in de grotere gemeenten.

Het hoogste percentage aan theater, bioscoop of wedstrijd bestede tijd is bij de mannen in de kleine steden (7%), het laagste bij de mannen in de forensengemeenten (2%).

Staat 9. Ontspanning

a. Overzicht

	Ontspanning per week (in uren)	Kolom 2 gesteld op:	waarvan	
			thuis	uit
1	2	3	4	5
			procenten	
Mannen	19,36	100	62	38
Vrouwen	14,52	100	62	38
Totaal	16,94	100	62	38

b. Verdeling over de week

	Maandagavond t/m vrijdagavond	Zaterdag-middag en -avond	Zondagochtend, -middag en -avond	Gehele week
1	2	3	4	5
		procenten		
Mannen	26	34	43	32
Vrouwen	21	24	33	24
Totaal	24	29	38	28

c. Hoofdcategorieën

	Mannen	Vrouwen	Totaal
		procenten	
Sociabiliteit	30	40	35
Rust, verpozing	16	18	17
Actieve recreatie	20	12	16
Passieve recreatie	26	23	25
Overig	8	7	8
Totaal ontspanning	100	100	100

d. Bezigheden gedetailleerd

	Mannen	Vrouwen	Totaal
THUIS	procenten		
Kaarten	5	4	5
Andere spelen	2	2	2
Totaal	7	6	7
Hobbies	3	1	2
Musiceren	1	1	1
Vervaardigen, tekenen	4	1	2
Totaal	8	3	5
Praten, bezoek ontvangen	13	18	16
Koffie-, theedrinken, uitrusten	14	17	15
Televisie 1)	1	1	1
Radio 1)	19	17	18
Grammofoon 1)	1	1	1
Totaal	20	19	20
Totaal thuis	62	62	62

	Mannen	Vrouwen	Totaal
UIT	procenten		
Bioscoop	2	2	2
Concert	0	0	0
Toneel	1	2	2
Sportwedstrijd	2	0	1
Totaal	5	5	5
Kaarten	4	2	3
Andere denksport	0	0	0
Lichaamssportbeoefening	2	1	1
Totaal	6	3	5
Café-, restaurantbezoek	2	1	1
Feestjes, partijtjes, verjaardagen, e.d.	3	3	3
Op bezoek zijn, e.d.	15	20	18
Totaal	17	22	20
Wandelen, fietsen, autorijden	6	5	5
Buiten spelen	1	0	1
Tuinieren	0	-	0
Dansen, dansles	0	1	0
Andere ontspanning	1	1	1
Totaal	8	7	8
Totaal uit	38	38	38
Totaal ontspanning	100	100	100

1) Zonder nevenbezigheden.

Staat 10. Ontspanning per milieu

a. Overzicht

	Mannen	Vrouwen	Totaal
	procenten		
Landarbeiders, e.d.	32	19	26
Arbeiders	34	24	29
Loontrekkende middenstand	32	25	28
Risicodragende middenstand	27	25	26
Boeren	32	21	26
Leidinggevenden en welgestelden ..	27	28	27
Totaal	32	24	28

b. Hoofdcategorieën

	Sociabiliteit	Rust, verpozing	Recreatie		Overig	Totaal ontspanning
			Actief	Passief		
	procenten					
Landarbeiders, e.d.	32	23	16	22	6	100
Arbeiders	33	18	18	24	8	100
Loontrekkende middenstand	36	14	18	24	8	100
Risicodragende middenstand	34	18	14	26	8	100
Boeren	37	23	12	23	6	100
Leidinggevenden en welgestelden ..	37	14	16	25	8	100
Totaal	35	17	16	25	8	100

c. Rust en verpozing per leeftijdsgroep 1)

	18 - 28 jaar	29 - 59 jaar	60 jaar en ouder	Totaal 12 jaar en ouder
	procenten			
Landarbeiders, e.d.	15	24	30	21
Arbeiders	13	17	23	16
Loontrekkende middenstand	10	15	14	12
Risicodragende middenstand	10	17	27	18
Boeren	15	19	30	21
Leidinggevenden en welgestelden ..	10	16	21	14
Totaal	12	17	23	16

d. Arbeiders, gedetailleerde indeling

	Sociabiliteit			Rust, verpozing			Recreatie						Overig			Totaal ontspanning
							Actief			Passief						
	m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t	
	procenten															
Geschoolde fabrieksarbeiders	30	40	35	12	17	14	27	8	18	24	28	26	9	8	9	100
Geoefende fabrieksarbeiders	25	38	32	16	20	17	24	11	18	25	22	24	9	8	8	100
Chauffeurs, e.d.	31	39	34	13	21	18	21	11	16	28	24	26	7	4	6	100
Beambten en andere geüniformeerden	27	39	33	18	15	17	23	16	20	13	24	23	9	6	7	100
Geschoolde ambachtslieden	30	39	35	10	18	14	24	13	19	27	24	25	10	6	8	100
Winkel-, magazijnbedienden	36	37	37	15	18	17	18	12	15	23	24	25	6	9	7	100
Overige ongeschoolde arbeiders ...	18	37	27	20	19	20	21	10	16	31	26	28	9	7	8	100
Totaal arbeiders	28	38	33	16	19	18	23	12	18	25	24	24	9	8	8	100

1) In % van de tijd besteed aan ontspanning; alleen mannen.

Staat 11. Ontspanning per leeftijd en levensfase

a. Hoofdcategorieën

	Sociabiliteit	Rust en verpozing	Recreatie		Overig	Totaal ontspanning
			Actief	Passief		
	procenten					
12 - 14 jaar	13	7	32	24	24	100
15 - 17 jaar	24	12	20	28	16	100
18 - 23 jaar	37	14	15	23	12	100
24 - 28 jaar	40	15	17	22	5	100
29 - 39 jhar	38	17	17	24	5	100
40 - 59 jaar	37	18	15	25	6	100
60 jaar en ouder ..	36	22	15	24	4	100
Totaal	35	17	16	25	8	100

b. Bezigheden gedetailleerd

		Ontspanning in % van de gehele tijd	Kolom 2 gesteld op:	waarvan											
				thuis						uit					
				Spelen, kaarten	Hobbies, musiceren, vervaardigen, tekenen	Praten, bezoek ontvangen	Koffie-, theedrinken, uitrusten	Televisie, radio en grammofoon 1)	Totaal	Bioscoop, concert, toneel, sportwedstrijd	Sportbeoefening	Café-, restaurantbezoek	Op bezoek zijn, e.d.	Overig	Totaal
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
		procenten													
12 - 14 jaar	m	24	100	17	12	3	5	20	56	5	9	1	6	23	44
	v	19	100	14	7	3	9	16	50	6	5	0	14	25	50
	t	22	100	16	9	3	7	18	53	6	7	0	10	24	47
15 - 17 jaar	m	27	100	7	8	6	9	18	47	11	11	1	14	15	53
	v	23	100	5	4	10	10	19	48	9	5	2	19	17	52
	t	25	100	6	6	8	10	18	48	10	8	2	16	16	52
18 - 23 jaar	m	31	100	5	5	8	8	13	39	10	8	5	25	13	61
	v	25	100	5	3	13	14	14	48	10	3	2	26	11	52
	t	28	100	5	4	11	11	13	44	10	6	3	26	12	56
24 - 28 jaar	m	32	100	5	9	12	10	15	51	7	7	3	23	9	49
	v	25	100	6	2	18	16	16	58	6	4	2	26	4	42
	t	29	100	6	5	15	13	16	55	6	6	2	25	6	45
29 - 39 jaar	m	31	100	6	9	15	13	22	64	5	6	1	18	6	36
	v	24	100	5	3	20	20	19	66	3	3	0	23	5	34
	t	28	100	6	6	17	17	20	65	4	5	0	21	5	35
40 - 59 jaar	m	32	100	6	8	16	18	22	69	4	4	1	16	6	31
	v	25	100	6	2	19	18	20	65	5	3	0	22	5	35
	t	29	100	6	5	18	18	21	67	4	4	0	19	6	33
60 jaar en ouder	m	36	100	8	6	15	22	25	75	1	3	1	14	6	25
	v	27	100	8	2	23	20	20	72	1	3	1	20	3	28
	t	32	100	8	4	19	21	23	74	1	3	1	17	4	26
Totaal	m	32	100	7	8	13	14	20	62	5	6	2	17	8	38
	v	24	100	6	3	18	17	19	62	5	3	1	22	7	38
	t	28	100	7	5	16	15	20	62	5	5	1	20	8	38

c. Per levensfase

	Sociabiliteit			Rust, verpozing			Recreatie						Overig			Totaal (gehele periode)
							Actief			Passief						
	m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t	
	procenten															
ONGEHUWD																
Bij dagonderwijs, 12 - 17 jaar	15	18	17	6	9	7	33	25	29	28	26	27	18	22	20	100
Bij dagonderwijs, 18 - 28 jaar	40	35	38	9	12	10	15	3	9	22	35	29	14	14	14	100
Met beroep, 15 - 17 jaar	16	32	24	15	14	15	24	13	18	25	24	25	20	17	18	100
Met beroep, 18 - 28 jaar	33	39	36	13	17	15	20	13	17	22	21	21	12	10	11	100
Met beroep, 29 jaar en ouder	35	46	41	20	15	17	14	15	15	22	22	22	8	3	5	100
GEHUWD																
< 40 jaar, zonder kinderen	39	49	44	13	16	15	18	9	13	23	21	22	7	5	6	100
40 jaar en ouder, zonder kinderen	32	38	35	19	19	19	17	13	15	27	27	27	5	3	4	100
o.m. met 1 of 2 kinderen van 0 - 5 jaar	32	45	39	13	18	15	22	9	16	26	23	24	7	5	6	100
o.m. met 3 of meer kinderen van 0 - 5 jaar..	28	43	36	18	23	20	20	9	15	28	23	25	6	3	5	100
o.m. met 1 of 2 kinderen van 6 jaar en ouder	31	42	37	19	18	18	18	10	14	27	25	26	5	6	6	100
o.m. met 3 of meer kinderen van 6 jr. en ouder	25	36	31	20	25	22	17	12	15	31	22	26	7	4	6	100
Met beroep, zonder en met kinderen		43			19			10			20			8		100
Totaal	30	40	35	16	18	17	20	12	16	26	23	25	8	7	8	100

d. Actieve recreatie

	Actieve bezigheden binnenshuis 2)			Sportbeoefening		
	m	v	t	m	v	t
	procenten					
12 - 14 jaar	12	7	9	9	5	7
15 - 17 jaar	8	4	6	11	5	8
18 - 23 jaar	5	3	4	8	3	6
24 - 28 jaar	9	2	5	7	4	6
29 - 39 jaar	9	3	6	6	3	5
40 - 59 jaar	8	2	5	4	3	4
60 jaar en ouder ..	6	2	4	3	3	3
Totaal	8	3	5	6	3	5

1) Zonder nevenbezigheden.
2) Hobbies, musiceren, vervaardigen, tekenen.

INTERVIEW 2 B 1

Arbeidersgezin, Amsterdam

De familie L. woont in een bescheiden arbeiderswoning, éénhoog. Een sober maar zeker geen armelijk interieur, kraakhelder en een bloemetje op tafel. Op een klein tafeltje ligt "Trouw".

Het is een warme avond en alleen de ouders zijn thuis; de oudste zoon is naar zijn meisje, die van 18 is "op straat" en de jongste van 7 is net naar bed.

Vader L. praat graag en hij heeft veel te vertellen. Hij is portier van een fabriek en bij zijn baantje komt heel wat kijken: controle van in- en uitgaand verkeer; het aankondigen van gasten; als er bedrijfsmuziek is zet hij de platen op en als er ongeregeldheden voorkomen, bijv. diefstal, dan fouilleert hij het personeel bij de uitgang. Een soort waakhondenfunctie waar hij zelf heel trots op is. Deze uiteenzetting over zijn werk is doorspekt met uitvoerige verhalen van "gevallen". Over de bedrijfsleiding is hij zeer te spreken,men doet veel voor de mensen: uitstekende sociale voorzieningen en allerlei faciliteiten, zoals de mogelijkheid heel goedkoop met vakantie te gaan naar een vakantie-oord van de fabriek. Dit zekere bestaan heeft de heer L. zich nog niet zo lang geleden veroverd; vroeger was hij machinist op een stoomtram; hij is jaren werkloos geweest en kwam tenslotte op deze fabriek; vóór de oorlog als arbeider in de nachtploeg. Een zwaar leven. Pas na de oorlog werd hij portier. Zijn werk, met alle afwisseling, vult zo zijn bestaan, dat hij aan "vrijetijdsbesteding" geen behoefte heeft.

Als hij thuiskomt 's avonds, leest hij de krant en dut soms daarbij in. 's Zondags gaat hij naar de kerk en leest 's middags wat in "de Spiegel". Hij gaat nog wel eens vissen; in zijn werkloze periode deed hij dat zelfs hele dagen. Maar kennelijk is deze vrije tijd niet het zwaartepunt in zijn leven.

Hij is een trouw kerkganger: "ik belijd de Christus, meneer"; zijn jongens heeft hij het geloof steeds voorgehouden. Ze gaan niet naar de kerk en hij wil hen er niet toe dwingen: het ware geloof moet spontaan komen en als ze later ooit in moeilijkheden komen, kunnen ze toch altijd op de kerk terugvallen.

Hij regeert de jongens over het algemeen met soepelheid. Ze hoeven bijv. niet op een bepaalde tijd thuis te zijn, als het maar niet te gek laat wordt. Maar och, als ze nu een meisje erg ver moeten wegbrengen, dan kan hij ook begrijpen dat het wat laat wordt!

Terwijl haar man voortdurend praat,zit zijn vrouw er stil en niet erg geïnteresseerd bij. Ze zal alle verhalen wel vaker gehoord hebben.

Voor haar is de zorg voor het gezin (en zo te zien heeft ze haar zaakje keurig voor elkaar) een volledige dagtaak. Vanaf 's ochtends 7 uur is ze bezig met boodschappen doen, wassen, eten koken en het huis schoonhouden. Als ze 's avonds uitrust, luistert ze graag naar de radio, liefst naar een hoorspel of naar lichte muziek.

INTERVIEW 2 B 2

Middenstandsgezin, Amsterdam

In een middenstandswoning, éénhoog, woont de familie K. De woonkamer laat duidelijk een zekere welstand blijken: modern licht behang, twee echte schilderijen in brede omlijsting, degelijke vrij nieuwe meubelen. Er is zorg besteed aan de inrichting; er is geld in gestoken, zonder dat het protserig is geworden.

De heer en mevrouw K zijn eenvoudige, hartelijke mensen: iedereen loopt bij hen thuis in en uit. Er komt een vriendin met haar 20-jarige dochter op bezoek; even later komt de bovenbuurman,wiens vrouw met vakantie is, wat gezelligheid zoeken; de beide kinderen komen thuis en iedereen praat, genoeglijk schertsend, door elkaar. De gastvrouw schenkt veelvuldig voortreffelijke koffie. Koekjes, zuurtjes en sigaretten doen de ronde.

Gastheer en gastvrouw zijn Groningers. Ze wonen al 20 jaar in "Holland", maar Gronings is thuis de voertaal gebleven. Vader K. is begonnen op een werf in Groningen; in de crisisjaren, hij was toen pas getrouwd, werd hij op straat gezet en trok hij naar Amsterdam. Hij kwam bij zijn vader in de zaak; een goed renderend toeringcarbedrijf met 4 bussen. Zelf rijdt hij als chauffeur in binnen- en buitenland. Hij weet onderhoudend te vertellen over het bedrijf en het publiek, dat hij bedienen moet: "klaverjasclubs "zuipen" jenever in de bus en zien niets, maar oudere mensen zijn dankbare klanten". Zelf kent hij alle routes, "na twintig jaar heb je het wel bekeken". Hij heeft geen hekel aan zijn vak, maar staat er neutraal tegenover. 's Zomers is hij hele weken van huis. Als hij dagtrips heeft en hij komt thuis("nou Pa, eerlijk wezen!" roept de familie) dan doet hij het liefste niets; gaat op kousevoeten in een luie stoel wat in de krant neuzen. "En dan dut Pa in", vult het koor aan. Hij klaverjast wel eens met de buren en hij hoort graag een hoorspelletje voor de radio. De hele kring is enthousiast over de fam.Doorsnee en de Show-Boat.

's Winters heeft hij veel meer vrije tijd, dan is er alleen 's zondags klandizie van voetbalclubs. Hij prutst in de week wat in de garage of "ik erger thuis mijn vrouw". Deze winter wil hij een administratief bijbaantje zoeken.

Mevrouw is een vrolijke dikkerd.Nu, in de zomer, staat ze tot 's avonds laat in de keuken voor de weck. Ze praat graag en vermoedelijk neemt dit ook enige tijd in beslag.

's Zondags gaat ze naar het sportveld naar de kinderen kijken. Het meisje (20 jaar) speelt basket-ball en de zoon (18 jaar) voetbal.

De vriendin-op-visite, ook Groningse, is lid van een Groningse club en met haar man danst ze op feestavondjes. Na de oorlog hebben ze dansen geleerd. Onderling komt men veel bij elkaar op visite, waarbij al het dagelijkse gebeuren volledig uitgesponnen wordt. Soms gaan de dames 's middags naar de bioscoop, maar ze komen niet veel in de binnenstad.

Televisie zouden ze allen graag willen hebben. Dit op de buurman na, die zegt, dat na twee maan-

den het niewtje eraf zou zijn.

De kinderen zijn weinig actief. Ze zijn allebei "op kantoor". Het meisje was eerst op een confectie-atelier, maar dat was een verschrikking: iedereen leed daar aan zenuwtoevallen vanwege het hoge tempo. De ouders bieden hun kinderen wel een gezellig tehuis, maar door hun overwegend passieve houding in de vrije tijd bieden zij hun kinderen weinig stimulans tot het ontwikkelen van een bepaalde levensstijl of tot het koesteren van maatschappelijke aspiraties.

INTERVIEW 2 B 3

Gesprek met vier jongens van ca. 18-25 jaar in het moderne restaurant te E. (N.O.Polder)

De jongens zitten aan een tafeltje in het restaurant en bespreken boven een biertje het nieuws uit de polder, maar ze zijn graag bereid iets over zichzelf te vertellen, als daar belangstelling voor blijkt te bestaan.

De mogelijkheden voor vrije-tijdsbesteding hier vinden ze niets: "Uit verveling gaan we maar naar school". Eén is op de landbouwwinterschool; hij is knecht bij een boer 20 km buiten E., waar hij dagelijks op de motor heengaat. Eén is op de avondschool voor monteurs; hij heeft weliswaar het theoretisch diploma 1e monteur al, maar het praktisch examen mag hij pas over 9 jaar doen, als hij 27 is, terwijl het theoretische examen maar 3 jaar geldig is. De derde, die in de zelfbedieningszaak van zijn vader werkt, studeert voor het middenstandsdiploma. De vierde, die een eigen bedrijf heeft, werkt van 's morgens 8 tot 's avonds 10 uur om maar wat te doen te hebben. Hij moet ook wel voor het middenstandsdiploma werken, maar hij is geen leerhoofd en hoopt maar dat zijn meisje het diploma voor hem haalt.

"Ja, wat heb je hier nou, 1 keer in de week film, misschien eens per drie maanden een toneelstuk en nog niet eens één keer per maand dansen; op zaterdagavond is de straat hier uitgestorven en de patatkraam gaat om 11 uur dicht, zo'n suffe boel is het hier". "De meeste jongens hier huren 's zaterdags en 's zondags een auto en gaan dan naar het oude land". Eén van deze jongens gaat eens in de twee weken op de motor naar Wageningen, waar zijn verloofde verpleegster is.

's Avonds na het werk prutsen ze wat aan hun motor of aan de auto's, ze draaien een plaatje of luisteren naar de radio (moderne jazz met vaart erin of een goed hoorspel).

Twee zijn lid van een voetbalvereniging,maar ze zijn kennelijk geen voetbalmaniakken. Een enkele keer zitten ze zoals nu, met een paar vriendjes in het restaurant (ze hebben zich er dan ook zichtbaar voor "aangekleed"), maar echt leuk is het hier niet. Je kan nooit eens een beetje kabaal maken als jongens onder elkaar of wat zingen, want dan komt er meteen een kelner op je af die zegt, dat je stil moet zijn. De monteur kan zijn zanglusten gelukkig botvieren in de groep van Eddy Christiani en de zingende zusjes, met wie hij geregeld in de Noordelijke provinciën optreedt als conferencier, zanger en kunstfluiter. "De enige plaatsen waar je hier nog wel eens lol kunt hebben zijn de kantines van de kampen, daar komen veel goeie films en cabaretprogramma's".

Jongens van deze leeftijd en uit dit milieu komen hier duidelijk te kort op vrije-tijdsgebied. De programma's van de kunstkringen zijn te cultureel om hen te bevredigen. Zij snakken naar minder high-brow café-gezelligheid en een druk bezochte pantoffelparade.

INTERVIEW 2 B 4

Groepje fabrieksmeisjes in middelgrote stad in het Westen des lands, tijdens een lesuur van het "Zonnebloemwerk"

De meisjes werken in verschillende textielfabrieken maar zitten al geruime tijd in dezelfde cursusgroep zodat ze elkaar tot in alle liefdesbijzonderheden kennen.

Over het algemeen zien ze er keurig uit (ze haasten zich om zich na hun werk en voor de cursus nog gauw even thuis te gaan verkleden) met strakke rokken, lange vesten, hoge hakken en veel lipstick. Een paar van de jongsten, die nog niet zo de waarde van het uiterlijk hebben leren kennen, zien er wat slordig en armetierig uit.

De avonden waarop ze geen les hebben zijn ze meestal thuis: radio aan en languit in een stoel. "Vrolijke muziek" heeft de voorkeur. Met moeite worden een paar namen (Victor Sylvester,Armstrong) naar voren gebracht, maar de meesten luisteren zonder aanzien des persoons. Sommigen luisteren ook naar operettes en de meesten zijn dol op griezelige hoorspelen. De familie Doorsnee wordt algemeen beluisterd, evenals de bonte dinsdagavond-trein.De Vara Showboat minder omdat de meesten zaterdagavonds uit zijn: naar de film of "wandelen in de stad".

Bijna allen gaan eens in de week naar de film; vaak op zaterdagavond of zondagmiddag. Twee meisjes gaan weinig naar de film, maar die wijken ook verder wat van de groep af: niet opgemaakt; gaan naar de kerk, e.d.

Op de vraag: "Naar wat voor films ga je meestal?" volgt de naam van een bioscooptheater.Ze gaan dus blindelings naar binnen. Veel titels zijn dan ook niet blijven hangen, maar uit wat ze opnoemen blijkt wel wat het meeste aanslaat: "Geef mij mijn kind terug", "De zoon van niemand". Toneelstukken zien ze alleen op feestavondjes van het bedrijf.

's Zaterdagmiddags gaan ze de stad in, met moeder, een zusje of met vriendin; enkelen gaan 's zaterdagavonds dansen, maar "als je verkering hebt ga je niet meer dansen".

Drie meisjes doen aan sport: twee zijn lid van een gymnastiek-, één van een zwemclub.Enkelen gaan 's zondagsmiddags naar het voetballen kijken, de

meesten wandelen 's zondags in de stad, gaan op visite of naar de film. 's Zondagmorgens slapen ze uit en helpen hun moeder. De meesten helpen in de week ook 's avonds met afwassen en verstellen hun eigen kleren, maar daar blijft het bij.

Er worden allerlei damesweekbladen gelezen (vooral de verhalen en de "problemen") en een enkele keer een boek (verpleegsters- en doktersboeken). Ze breien veel. Eén speelt accordeon.

Slechts één is tijdens haar vakantie "weggeweest" (in een gehuurd huisje), de anderen gingen dagjes uit met een vriendin, naar Den Haag of Rotterdam of naar het strand of met een bus naar Marken en Volendam.

Het ouderlijk gezag is over het algemeen vrij groot: "Ze moeten weten waar je bent", "Om tien uur thuis, behalve als er een verjaardag is".

INTERVIEW 2 B - 5

Arbeider in een grote textielfabriek in ervenings-gebied

Een kalme man met heldere ogen in een rond gezicht.

Hij werkt al 4½ jaar bij de fabriek in een controlerende functie. Voordien was hij boerenarbeider. Bij zijn laatste boer heeft hij 13 jaar gewerkt. Het heeft hem bijna 4 jaar gekost eer hij goed en wel gewend was aan het fabriekswerk. Het altijd binnen zijn en de ploegendienst zijn ook nu nog zijn grootste bezwaren. Maar de voordelen wegen hem zwaarder: een redelijke bestaanszekerheid, schoon en licht werk.

Met enige trots laat hij het speldje zien, dat hij op de revers van zijn jas draagt, uitgereikt aan degenen die van de oprichting af bij de fabriek werken. Toch zou hij, als hij de kans kreeg, de fabriek laten varen en een klein eigen bedrijfje beginnen. Maar die mogelijkheid bestaat niet, zodat hij zich tevreden stelt met een volkstuintje, waar hij heel wat tijd zoek brengt. Als het goed weer is, trekt hij er met zijn vrouw en het kind van vijf jaar op de fiets op uit; het verlangen om buiten te zijn is nog altijd sterk en thuis, in zijn "blokwoning" (d.w.z. een blok eengezinshuisjes), heeft hij toch het idee in de stad te wonen.

Het ploegenstelsel werkt belemmerend op zijn vrije-tijdsbesteding vindt hij; lid van een vereniging kun je niet zijn want je mist regelmatig bijeenkomsten. Kort na zijn overgang naar de fabriek heeft hij voor een kerkelijke functie bedankt.

Hij heeft met veel plezier een door de fabriek georganiseerde cursus algemene ontwikkeling gevolgd. Daarna is hij begonnen aan een cursus voor een wat moeilijker diploma. Maar hij heeft geen examen gedaan.

's Avonds leest hij zijn krantje en de tijdschriften uit de leesportefeuille van de buren. Hij luistert graag naar hoorspelen en naar streekreportages. In het weekend gaat hij met zijn vrouw en kind nogal eens op familiebezoek, terwijl hij zijn vakantie thuis doorbrengt.

Hij is een man die zich met een zeker gemak schikt in zijn nieuwe woon- en werkomgeving. Als compensatie voor het werken tussen vier muren, tracht hij buiten de werkuren zoveel mogelijk in de buitenlucht te zijn.

C. WEEKENDBESTEDING

1. Algemeen

De traditionele gedachte aan een week, bestaande uit zes werkdagen en één rustdag, is in de laatste decennia meer en meer terzijde geschoven door de realiteit van een 40- of 48-urige werkweek en een, voornamelijk aan ontspanning gewijd, kort of lang weekend.

Vanuit verschillende levensgebieden hebben zich rondom de weekendbesteding een aantal discussies ontsponnen waaraan de volgende drie vraagpunten voor dit hoofdstuk zijn ontleend:

1. In hoeverre heeft men in het weekend inderdaad vrije tijd en in hoeverre wordt deze aan ontspanning besteed?
   Bij deze vraag wordt veelal het gesprek aangeknoopt over een wenselijke en mogelijke verlenging van het weekend.
2. In hoeverre heeft (deze vraag vormt een bijzonder aspect van de bovenstaande) de schoolgaande jeugd reeds of nog niet een huiswerkvrij weekend?
3. Welke rol speelt het kerkelijke leven in de zondagsbesteding?
   Hierbij denke men dan in het bijzonder aan de tijd besteed aan kerkgang en de invloed van de "zondag-rustdag"-gedachte op de vrije-tijdsbesteding.

Alvorens op deze speciale vragen in te gaan zij hier eerst in een korte opsomming enkele kerngegevens gereleveerd.

1. Als weekend is beschouwd de periode van zaterdagmiddag 12 uur tot zaterdachtnacht 12 uur en die van zondagmorgen 8 uur tot zondagnacht 12 uur.
2. Voor de gemiddelde Nederlander kan men dit weekend als volgt schetsen (staat 12a, b en c):
   's Zaterdags heeft men van 12 tot ruim half één lunch. Van half één tot half zes wordt veelal nog gewerkt, voor de mannen blijft ruim anderhalf, voor de vrouwen ruim één uur vrije tijd over. Na een avondmaal van een half uur wordt van de zaterdagavondtijd nog ruim 1 uur aan min of meer verplichte bezigheden besteed. Tegen half acht begint dan de vrije zaterdagavond, waarna men zich om ± 11 uur ter ruste begeeft.
   De zondag begint met een ontbijt, dat tussen half negen en negen uur begint en tussen negen en half tien wordt beëindigd. Ruim één uur is voor verplichte bezigheden (w.o. toiletmaken, e.d.) gereserveerd en 1½ uur is vrije tijd (incl. kerkgang). Van de middagtijd is ± 2/3 inderdaad vrije tijd, die voor het overgrote deel aan ontspanning wordt gewijd. De zondagavond, tussen avondmaal en slapen gaan is voor slechts 1/5 gevuld met verplichte bezigheden en is voor 4/5 inderdaad vrije tijd. Zij wordt goeddeels doorgebracht met ontspanning (80%) of lezen (20%).
3. In het algemeen kan men zeggen dat men in de loop van het weekend de hoeveelheid vrije tijd ziet toenemen en het aandeel der verplichte bezigheden verminderen.
4. Door het gehele weekend heen blijft de vrouw meer gebonden door verplichte bezigheden en heeft minder vrije tijd dan de man.
   Het verschil is het grootst op de zaterdagmiddag en wordt tegen de zondagavond langzaam kleiner.

2. Vrije tijd en ontspanning gedurende het weekend

Naar reeds uit staat 12a **bleek** komt men gedurende het weekend eerst langzamerhand tot een verhoudingsgewijs groter aantal uren voor echte vrije tijd.

Verdiept men zich in de diverse fasen van het weekend, dan blijken zaterdagmiddag en -avond voor bepaalde groepen inderdaad al tot het zorgenvrije weekend te behoren.

Vooral geldt dit voor de mannen in loondienst. Veel minder echter voor bijv. de boeren en de risicodragende middenstand en nog weer minder voor de huisvrouwen in arbeidersklasse en middenstand (staat 13b). Zeer veel verplichte bezigheden (70% van de totaaltijd) blijken de gehuwde werkende vrouwen op zaterdag te verrichten (staat 13a). Ook de zondag is niet voor alle groepen in gelijke mate vrij van beslommeringen.

Mochten de totalen van staat 14b dit al suggereren, de afzonderlijke gegevens voor mannen en vrouwen tonen een iets gevarieerder beeld. Verhoudingsgewijs hebben ook hier de mannen uit de risicodragende middenstand en de boeren en bovendien de leidinggevenden de meeste verplichte bezigheden.

Bij de vrouwen geldt dit ook voor de boerinnen, maar voor het overige zijn het hier juist de(land)-arbeidersvrouwen die 's zondags nog vrij veel huishoudelijk werk, e.d. hebben.

Deze nuancering neemt overigens niet weg, dat voor de zondag het laagste percentage verplichte bezigheden voor de vrouwen (leidinggevenden 34%) nog altijd hoger is dan het hoogste voor de mannen (risicodragende middenstand 30%).

Naast milieufactoren spelen ook leeftijd en gezinssituatie een belangrijke rol bij het bepalen der zondagsbesteding. Het onbekommerdst is de groep der 15 - 17 jarige reeds in beroep werkzame jongens (14% verplichte bezigheden, 44% ontspanning, staat 14a).

Dit is echter geen blijvende toestand: bij gehuwden met 3 of meer kinderen (waarbij 0 - 5 jarigen) kennen de mannen 32% verplichte bezigheden. Voor de vrouwen ligt het minimumpercentage bij de studerenden tussen 18 en 28 jaar (26%), of om bij de grotere groepen te blijven, bij de reeds in bedrijf werkende meisjes van 15 tot 17 jr. (28%; n.b. dit minimum verschilt niet veel van het maximum van de mannen: 32%).

Maximale tijd voor verplichte bezigheden hebben de moeders met kinderen onder de vijf jaar (46%).

Deze groep heeft dan ook de minste tijd voor ontspanning over (29 à 30%).

Overigens blijken per levensfase de tijdsverschillen voor verplichte bezigheden meer te fluc-

tueren dan die voor ontspanning.

Indien men een groot aantal verplichte bezigheden heeft op zondag, dan hecht men blijkbaar toch zodanig aan een mogelijke reservering voor ontspanning dat men bijv. eerder de slaaptijd wat inkort.

Suggesties die men aan dit materiaal ontlenen kan t.a.v. een werktijdverkorting ten behoeve van een langer, restaurerender weekend zijn:

1. Het eerst langzaam op gang komen van het ontspanningskarakter van het weekend wijst erop dat een aantal verplichte bezigheden blijkbaar naar het weekend wordt opgeschoven. Bij een verlenging van het weekend zouden een aantal daarvan mogelijk naar de zaterdagmorgen verplaatst kunnen worden.
2. Of dit ook de huisvrouw ten goede zou komen is de vraag. Waarschijnlijk is voor haar de zaterdagmorgen reeds goeddeels met verplichte bezigheden bezet. Daar zij de meest bezette groep zijn, in het bijzonder moeders van gezinnen met kinderen jonger dan 5 jaar, dreigt de gezinsontspanning in het nauw te geraken. Een vrije zaterdagmorgen voor beroepsbeoefenaren zou alleen dan verruimend werken indien de mannen een aantal huishoudelijke bezigheden overnamen. (Uit een nadere berekening blijkt, dat het percentage tijd voor huishoudelijke bezigheden op zaterdagmiddag voor mannen (3,3%) iets hoger is dan het weekgemiddelde voor mannen (2,3%) (niet in staat gebracht).

3. Het huiswerkvrije weekend

De schoolgaande jeugd besteedt een deel van haar avonden en weekend aan het maken van huiswerk. Hoeveel tijd zij daar gedurende de gehele week aan besteedt wordt elders besproken (hoofdstuk 3 C).

Het speciale weekend-aspect zij hier iets nader belicht, in verband met een vaak gehoord en op een aantal scholen inmiddels gerealiseerd verzoek om een huiswerkvrij weekend. De aantallen laten helaas niet toe voor het weekend een onderscheid naar schoolsoort te maken.

De fijnst mogelijke indeling is hier in schoolgaanden van 12 - 17 jaar en van 18 - 28 jaar. De onderzochte weekends vallen in oktober, november en januari, dus niet in een uitgesproken rapport- of overgangstijd. Gemiddeld besteedden de ondervraagde leerlingen $1\frac{1}{2}$ uur van het weekend aan huiswerk (12 - 17 jarigen 5% van het weekend, 18 - 28 jarigen 6%, staat 12d).

Dat dit niet overmatig veel is, blijkt wel uit een vergelijking met de werkende jeugd, voor wie het percentage verplichte bezigheden in het weekend niet lager blijkt dan dat der scholieren.

De gemiddelde situatie doet dus geen algemeen ernstig vraagstuk vermoeden. Dat per schoolsoort hier grote verschillen kunnen optreden, mag echter als mogelijkheid niet uit het oog worden verloren. Zo is van de 12 - 17 jarigen nog $\pm \frac{1}{4}$ op de lagere school. Rekent men dat deze kinderen vrijwel geen huiswerk te verrichten hebben, dan blijkt voor de scholieren bij het voortgezet onderwijs een geschatte huiswerkduur voor het weekend van ongeveer 2 uur.

4. Het kerkelijk leven op zondag

Dat het kerkelijke leven voor bepaalde groepen zijn stempel op de zondag drukt, is wel zo algemeen bekend, dat een statistische illustratie welhaast overbodig lijkt.

Toch kan ook hier kwantificering verhelderend werken, zolang men zich de grenzen van de interpretatie van tijdsbudgetstudie bewust blijft.

Van de regelmatige kerkgangers besteden de gereformeerden 2 uur per zondag aan kerkgang, hervormden en rooms-katholieken ongeveer 1 uur (staat 14c). Hoewel over het karakter der overige zondagsbesteding binnen de hier onderscheiden categorieën geen diepgaande conclusies over religiositeit, zondagsheiliging, e.d. zijn te trekken, valt meer in het algemeen toch wel het volgende te zeggen:

1. Het meest afwijkend van het Nederlandse patroon is de zondag der gereformeerden.
   Zij besteden bijna 1 uur minder aan ontspanning waarbij in het bijzonder radioluisteren, uitgaan en actieve recreatie worden gemeden. Naar verhouding lezen zij echter meer (12%, Nederland 8%).
2. De nederlands-hervormde, voorzover een regelmatig kerkganger, vertoont althans binnen de hier genoemde categorieën weinig verschillen in zijn zondagsbesteding met de gemiddelde Nederlander. De enige enigszins opvallende eigenschap is een geringere actieve recreatie en een iets grotere sociabiliteit.
3. Nog sterker geldt dit gemiddelde karakter voor de rooms-katholieke kerkgangers. Als opvallend kan vermeld worden het iets lagere percentage tijd voor lezen (6%, Nederland 8%) en slapen (9%, Nederland 13%).
4. Indien men mocht menen dat de cijfers voor nederlands-hervormden en rooms-katholieken slechts zo weinig van het Nederlandse gemiddelde afwijken omdat zij zelf zo'n groot aandeel in de opbouw van dit gemiddelde leveren, dan zouden voor de onkerkelijken sterk afwijkende percentages voor de hand liggen.
   Dit blijkt echter allerminst het geval. Slechts het opvallende hogere percentage slaaptijd wijst op uitslaapgewoonten op de zondagmorgen, die voor de kerkgangers niet zijn weggelegd.
5. Dit zelfde verschil in slaaptijd ziet men bij vergelijking van kerkgaande en niet-kerkgaande nederlands-hervormden en rooms-katholieken (resp. 9 en 17% en 12 en 15%).
6. Helaas zijn geen gegevens beschikbaar over de aard der verplichte bezigheden, zoals zij op zondag door de leden der diverse kerkelijke gezindten worden bedreven.
   Zo is de interpretatie der te constateren verschillen in eraan bestede tijd niet eenvoudig. Het lage percentage bij de gereformeerde mannen (20%) zou kunnen wijzen op de invloed der zon-

dagsheiliging of op een sterkere patriarchale inslag, die ertoe leidt dat de volwassen mannen veel minder deelnemen aan allerlei huishoudelijke bezigheden.

Het feit, dat zij echter de geringe belangstelling voor verplichte bezigheden vrijwel delen met de onkerkelijke mannen (22%) doet echter wel zien, dat vergelijking hier niet eenvoudig is, indien men niet per gezindte weet wat onder deze verzamelpost is genoteerd.

Staat 12. Het weekend

a. Overzicht van de gehele periode

	Vrije tijd	Verplichte bezigheden	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
	procenten			
Maandagavond t/m vrijdagavond	35	37	28	100
Weekend	45	37	18	100
Zaterdag	38	46	16	100
Zondag	51	31	19	100
Totaal	40	38	24	100

b. Bezigheden gedetailleerd

		Totaal vrije tijd	waarvan					Werk en huishoudelijk werk	Zorg voor kinderen	Maaltijden	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
			ontspanning	lezen	ontwikkeling	godsdienst	verenigingen						
		procenten											
Gehele weekend	m	51	39	9	0	2	1	19	1	10	11	8	100
	v	39	29	7	0	2	1	30	3	10	11	6	100
	t	45	34	8	0	2	1	25	2	10	11	7	100
Zondag-ochtend	m	44	23	7	0	13	1	20	1	9	18	6	100
	v	29	14	4	0	11	1	36	3	10	16	5	100
	t	37	18	6	0	12	1	28	2	9	17	6	100
middag	m	67	55	9	1	2	1	12	1	12	1	8	100
	v	55	42	10	0	2	1	24	2	12	1	6	100
	t	61	49	9	1	2	1	18	1	12	1	7	100
avond	m	56	44	10	0	1	1	7	2	9	19	6	100
	v	46	36	9	0	1	0	14	3	9	21	5	100
	t	51	40	10	0	1	0	11	2	9	20	6	100
Gehele zondag	m	57	43	9	0	4	1	13	1	10	12	7	100
	v	45	33	8	0	4	1	24	3	11	13	5	100
	t	51	38	8	0	4	1	18	2	11	13	6	100
Zaterdag-middag	m	31	23	5	1	0	2	45	1	10	1	13	100
	v	19	14	3	0	0	1	60	3	11	0	7	100
	t	25	19	4	0	0	2	52	2	11	0	10	100
avond	m	55	43	10	0	0	1	14	1	8	15	7	100
	v	42	33	7	0	1	1	23	3	10	16	6	100
	t	49	38	9	0	1	1	18	2	9	16	6	100
12 - 24 uur	m	44	34	8	1	0	1	28	1	9	9	9	100
	v	31	24	5	0	0	1	40	3	10	9	6	100
	t	38	29	6	1	0	1	34	2	10	9	7	100

c. Vrije tijd in % van de gehele tijd

	Zaterdag-		Zondag-		
	middag	avond	ochtend	middag	avond
	procenten				
Mannen	31	55	44	67	56
Vrouwen	19	42	29	55	46
Totaal	25	49	37	61	51

d. Verplichte bezigheden en huiswerk in het weekend van ongehuwden

	Totaal (gehele periode)	waarvan					
		verplichte bezigheden			w.o. huiswerk		
		m	v	t	m	v	t
	procenten						
Bij dagonderwijs, 12-17 jaar.	100	26	37	32	5	5	5
Bij dagonderwijs, 18-28 jaar.	100	27	34	31	7	4	6
Met beroep, 15-17 jaar	100	25	38	32	-	-	-
Met beroep, 18-28 jaar	100	29	38	34	-	-	-

Staat 13. Zaterdag

1% = 0,12 uur

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd: Vorming: Verenigingen	Vrije tijd: Vorming: Door instellingen, godsdienst	Vrije tijd: Lezen	Vrije tijd: Ontspanning: Recreatie: passief	Vrije tijd: Ontspanning: Recreatie: actief	Vrije tijd: Ontspanning: Sociabiliteit	Vrije tijd: Ontspanning: Rust, verpozing	Vrije tijd: Ontspanning: Overig	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	a. Per levensfase											procenten
MANNEN, ONGEHUWD												
Bij dagonderwijs, 12 - 17 jaar	31	4	0	9	10	10	4	1	8	16	8	100
Bij dagonderwijs, 18 - 28 jaar	32	3	1	6	9	3	14	2	6	4	20	100
Met beroep, 15 - 17 jaar	43	2	-	7	10	6	4	4	5	11	8	100
Met beroep, 18 - 28 jaar	40	3	1	4	6	5	13	5	4	5	15	100
Met beroep, 29 jaar en ouder	33	2	-	8	11	3	13	8	6	10	7	100
MANNEN, GEHUWD												
< 40 jaar, zonder kinderen	51	-	-	7	6	5	14	3	1	4	9	100
40 jaar en ouder, zonder kinderen ...	36	0	0	11	7	5	13	7	3	10	6	100
o.m. met 1 of 2 kinderen van 0-5 jaar	43	0	1	8	7	10	10	4	4	6	7	100
o.m. met 3 of meer kind. van 0-5 jaar	44	1	2	8	10	6	8	5	1	7	8	100
o.m. met 1 of 2 kind.van 6 jaar e.o.	37	1	0	8	7	6	13	5	1	10	11	100
o.m. met 3 of meer kind.v.6 jaar e.o.	39	0	1	8	14	7	8	4	3	8	8	100
Totaal	38	1	1	8	8	7	11	5	4	9	9	100
VROUWEN, ONGEHUWD												
Bij dagonderwijs, 12 - 17 jaar	44	2	1	6	6	5	5	2	5	16	7	100
Bij dagonderwijs, 18 - 28 jaar	38	-	-	4	14	-	13	4	6	10	12	100
Met beroep, 15 - 17 jaar	47	2	0	6	5	2	11	3	4	9	12	100
Met beroep, 18 - 28 jaar	51	2	1	4	6	2	10	5	1	6	11	100
Met beroep, 29 jaar en ouder	49	1	1	7	6	1	10	4	1	9	10	100
VROUWEN, GEHUWD												
< 40 jaar, zonder kinderen	50	-	1	7	6	2	10	6	0	10	8	100
40 jaar en ouder, zonder kinderen ...	49	0	1	6	7	6	12	6	0	9	4	100
o.m. met 1 of 2 kinderen van 0-5 jaar	55	0	0	7	6	4	10	5	3	6	4	100
o.m. met 3 of meer kind. van 0-5 jaar	66	-	-	4	4	1	10	5	1	7	2	100
o.m. met 1 of 2 kind. van 6 jaar e.o.	56	1	0	5	9	2	9	4	1	9	4	100
o.m. met 3 of meer kind.v.6 jaar e.o.	60	0	1	5	5	2	7	7	0	9	4	100
met beroep, zonder en met kinderen ..	70	-	-	3	10	3	4	4	-	5	2	100
Totaal	54	1	0	5	6	3	9	5	1	9	6	100
	b. Per milieu											
MANNEN												
Landarbeiders, e.d.	36	2	0	5	6	8	10	6	3	12	10	100
Arbeiders	36	1	0	8	9	9	9	5	4	10	8	100
Loontrekkende middenstand	34	3	1	9	8	5	15	4	3	7	12	100
Risicodragende middenstand	50	1	0	6	7	3	8	3	4	9	7	100
Boeren	43	-	1	7	6	8	10	4	2	9	10	100
Leidinggevenden en welgestelden	41	1	1	9	9	6	10	4	3	6	10	100
Totaal	38	1	1	8	8	7	11	5	4	9	9	100
VROUWEN												
Landarbeiders, e.d.	55	1	-	5	5	2	7	4	0	13	9	100
Arbeiders	55	1	1	4	7	3	9	5	1	8	6	100
Loontrekkende middenstand	52	1	0	8	6	3	11	5	1	6	7	100
Risicodragende middenstand	55	1	0	4	7	4	7	3	2	10	6	100
Boeren	52	-	1	7	3	3	8	7	2	14	4	100
Leidinggevenden en welgestelden	47	1	1	7	5	4	12	6	3	6	7	100
Totaal	54	1	0	5	6	3	9	5	1	9	6	100
MANNEN EN VROUWEN												
Landarbeiders, e.d.	46	1	0	5	6	5	8	5	2	12	10	100
Arbeiders	41	1	1	6	8	6	9	5	3	9	7	100
Loontrekkende middenstand	43	2	1	9	7	4	13	4	2	7	9	100
Risicodragende middenstand	53	1	0	5	7	3	8	3	3	9	7	100
Boeren	48	-	0	7	4	6	9	5	2	12	7	100
Leidinggevenden en welgestelden	44	1	1	8	7	5	11	5	3	6	9	100
Totaal	46	1	1	6	7	5	10	5	3	9	7	100

Betekenis der opschriften:

Kolom 2: werk, overwerk, huishoudelijk werk, maaltijden, e.d., zorg voor kinderen;
Kolom 3: verenigingen met sociaal-pedagogisch, politiek, cultureel of vormend doel;
Kolom 4: cursussen, lezingen, tentoonstelling, museum, kerkbezoek, godsdienstles;
Kolom 5: kranten, tijdschriften, boeken;
Kolom 6: radio, televisie (zonder nevenbezigheden), concert, toneel, film, sportwedstrijden;
Kolom 7: kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen:
Kolom 8: bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn, e.d.;
Kolom 9: uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;
Kolom 10: wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning;
Kolom 11: 's avonds voor 12 uur;
Kolom 12: onbekende bezigheden en onderweg zijn naar.

Staat 14. Zondag

1% = 0,16 uur

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd: Vorming: In verenigingen	Vrije tijd: Vorming: Door instellingen	Vrije tijd: Vorming: Godsdienst	Vrije tijd: Lezen	Vrije tijd: Ontspanning: Recreatie: Passief	Vrije tijd: Ontspanning: Recreatie: Actief	Vrije tijd: Ontspanning: Sociabiliteit	Vrije tijd: Ontspanning: Rust, verpozing	Vrije tijd: Ontspanning: Overig	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	a. Per levensfase							procenten					
MANNEN, ONGEHUWD													
Bij dagonderwijs, 12 - 28 jaar	22	1	0	5	8	7	13	8	2	8	18	8	100
Met beroep, 15 - 17 jaar	14	6	-	5	7	11	8	5	7	13	15	9	100
Met beroep, 18 - 28 jaar	18	2	1	7	5	10	8	11	6	8	12	13	100
Met beroep, 29 jaar en ouder	21	-	-	3	8	8	3	18	10	5	14	11	100
MANNEN, GEHUWD													
< 40 jaar, zonder kinderen	19	-	-	8	12	8	5	19	7	5	13	4	100
40 jaar en ouder, zonder kinderen ...	23	0	0	4	11	10	8	15	10	4	11	5	100
o.m. met 1 of 2 kinderen van 0-5 jaar	31	-	0	4	10	8	6	14	7	4	10	7	100
o.m. met 3 of meer kind. van 0-5 jaar	32	-	1	4	8	10	5	12	9	4	10	5	100
o.m. met 1 of 2 kinderen v.6 jr. e.o.	22	0	0	3	12	10	9	13	9	5	13	5	100
o.m. met 3 of meer kind. v.6 jr. e.o.	26	0	0	5	8	13	5	10	11	5	12	5	100
Totaal	24	1	0	4	9	9	8	12	8	6	12	7	100
VROUWEN, ONGEHUWD													
Bij dagonderwijs, 12 - 28 jaar	30	1	0	5	8	5	6	4	3	10	20	6	100
Met beroep, 15 - 17 jaar	28	1	0	6	6	5	5	9	6	9	13	12	100
Met beroep, 18 - 28 jaar	29	1	-	7	7	6	4	12	6	5	12	11	100
Met beroep, 29 jaar en ouder	32	1	1	5	9	5	5	13	6	1	14	7	100
VROUWEN, GEHUWD													
< 40 jaar, zonder kinderen	30	-	-	4	10	7	2	19	6	2	16	4	100
40 jaar en ouder, zonder kinderen ...	37	-	-	4	7	8	2	14	9	2	13	3	100
o.m. met 1 of 2 kinderen van 0-5 jaar	46	0	0	2	8	5	2	14	7	2	10	4	100
o.m. met 3 of meer kind. van 0-5 jaar	46	-	-	4	7	3	4	13	8	1	11	2	100
o.m. met 1 of 2 kinderen v.6 jr. e.o.	37	-	0	2	9	4	4	16	7	4	12	5	100
o.m. met 3 of meer kind. v.6 jr. e.o.	39	1	-	4	5	4	4	13	11	3	10	6	100
Met beroep, zonder en met kinderen ..	30	-	-	1	6	5	2	23	10	2	15	7	100
Totaal	37	1	0	4	8	5	4	13	7	4	13	5	100
	b. Per milieu												
MANNEN													
Landarbeiders, e.d.	22	-	0	5	7	10	7	13	10	8	13	5	100
Arbeiders	22	1	0	4	9	10	8	12	8	6	13	7	100
Loontrekkende middenstand	24	1	1	4	10	10	8	13	6	6	12	6	100
Risicodragende middenstand	30	-	0	5	9	8	8	14	7	4	11	5	100
Boeren	28	1	0	5	6	6	3	15	12	6	11	6	100
Leidinggevenden en welgestelden	28	0	0	4	10	8	7	10	7	4	13	9	100
Totaal	24	1	0	4	9	9	8	12	8	6	12	7	100
VROUWEN													
Landarbeiders, e.d.	40	-	0	5	5	5	2	13	10	3	14	4	100
Arbeiders	38	1	0	4	7	5	3	14	7	4	13	5	100
Loontrekkende middenstand	36	0	0	4	9	5	4	13	6	4	13	7	100
Risicodragende middenstand	34	1	0	5	7	7	5	13	9	3	10	6	100
Boeren	41	-	1	5	13	5	2	11	9	1	10	3	100
Leidinggevenden en welgestelden	34	1	0	4	7	5	4	14	6	5	13	7	100
Totaal	37	1	0	4	8	5	4	13	7	4	13	5	100
MANNEN EN VROUWEN													
Landarbeiders, e.d.	31	-	0	5	6	8	4	13	10	6	13	5	100
Arbeiders	30	1	0	4	8	7	6	13	7	5	13	6	100
Loontrekkende middenstand	30	1	1	4	9	8	12	13	6	5	12	7	100
Risicodragende middenstand	32	1	0	5	8	7	7	13	8	4	10	6	100
Boeren	35	0	0	5	9	6	2	13	11	3	11	4	100
Leidinggevenden en welgestelden	31	1	0	4	8	7	5	12	7	4	13	8	100
Totaal	31	1	0	4	8	7	6	13	7	5	13	6	100

Betekenis der opschriften:

Kolom 2: werk, overwerk, huishoudelijk werk, maaltijden, e.d., zorg voor kinderen;
Kolom 3: verenigingen met sociaal-pedagogisch, politiek, cultureel of vormend doel;
Kolom 4: cursussen, lezingen, tentoonstelling, museum;
Kolom 5: kerkbezoek, godsdienstles;
Kolom 6: kranten, tijdschriften, boeken;
Kolom 7: radio, televisie (zonder nevenbezigheden), concert, toneel, film, sportwedstrijden;
Kolom 8: kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen;
Kolom 9: bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn, e.d.
Kolom 10: uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;
Kolom 11: wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning;
Kolom 12: 's avonds voor 12 uur en 's zondags na 8 uur 's morgens;
Kolom 13: onbekende bezigheden en onderweg zijn naar.

Staat 14 (slot)

1% = 0,16 uur

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd									Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
		Vorming			Lezen	Ontspanning							
		In verenigingen	Door instellingen	Godsdienst		Recreatie		Sociabiliteit	Rust, verpozing	Overig			
						Passief	Actief						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	c. Per kerkelijke gezindte							procenten					
MANNEN													
Rooms-katholiek ..... a	24	1	1	7	8	9	9	12	8	5	9	8	100
Rooms-katholiek ..... b	34	-	-	0	10	15	8	10	5	3	11	4	100
Totaal a + b	25	1	1	6	8	10	9	12	8	5	9	7	100
Ned.-hervormd ..... a	25	1	-	6	10	8	6	14	7	6	12	7	100
Ned.-hervormd ..... b	27	-	0	-	10	9	8	13	9	5	14	6	100
Totaal a + b	26	0	0	2	10	9	7	13	8	6	13	7	100
Gereformeerd	20	0	0	13	11	5	3	15	7	5	14	7	100
Onkerkelijk	22	0	1	-	8	12	9	11	7	8	16	6	100
Totaal mannen	24	1	0	4	9	9	8	12	8	6	12	7	100
VROUWEN													
Rooms-katholiek ..... a	36	1	0	7	5	6	5	12	8	3	10	6	100
Rooms-katholiek ..... b	31	-	1	1	13	3	7	10	3	3	22	7	100
Totaal a + b	36	1	0	6	6	6	5	12	8	3	11	6	100
Ned.-hervormd ..... a	35	-	-	5	9	6	1	16	6	4	13	5	100
Ned.-hervormd ..... b	39	0	0	0	10	4	3	14	7	4	15	4	100
Totaal a + b	37	0	0	2	9	5	2	15	7	4	14	4	100
Gereformeerd	31	-	0	11	12	3	2	13	8	2	11	7	100
Onkerkelijk	39	1	0	0	8	5	4	13	6	5	15	5	100
Totaal vrouwen	37	1	0	4	8	5	4	13	7	4	13	5	100
MANNEN EN VROUWEN													
Rooms-katholiek ..... a	30	1	1	7	6	8	7	12	8	4	9	7	100
Rooms-katholiek ..... b	33	-	0	1	12	9	7	10	4	3	17	5	100
Totaal a + b	31	1	0	6	7	8	7	12	8	4	10	7	100
Ned.-hervormd ..... a	30	1	0	5	10	7	3	15	7	5	12	6	100
Ned.-hervormd ..... b	33	0	0	0	10	7	5	14	8	4	15	5	100
Totaal a + b	32	0	0	2	9	7	5	14	7	5	14	5	100
Gereformeerd	26	0	0	12	12	4	2	14	8	3	13	7	100
Onkerkelijk	31	0	1	0	8	9	6	12	7	6	16	5	100
Totaal mannen en vrouwen	31	1	0	4	8	7	6	13	7	5	13	6	100

a = in de drie aan de enquête voorafgaande weken één of meermalen naar de kerk geweest.
b = in de drie aan de enquête voorafgaande weken niet naar de kerk geweest.

Betekenis der opschriften:

Kolom 2: werk, overwerk, huishoudelijk werk, maaltijden, e.d., zorg voor kinderen;
Kolom 3: verenigingen met sociaal-pedagogisch, politiek, cultureel of vormend doel;
Kolom 4: cursussen, lezingen, tentoonstelling, museum;
Kolom 5: kerkbezoek, godsdienstles;
Kolom 6: kranten, tijdschriften, boeken;
Kolom 7: radio, televisie (zonder nevenbezigheden), concert, toneel, film, sportwedstrijden;
Kolom 8: kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen;
Kolom 9: bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn, e.d.;
Kolom 10: uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;
Kolom 11: wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning;
Kolom 12: 's avonds voor 12 uur en 's zondags na 8 uur 's morgens;
Kolom 13: onbekende bezigheden en onderweg zijn naar.

HOOFDSTUK III. ENKELE BELANGRIJKE GROEPEN

A. HET GEZIN

Bij velen leeft de traditionele voorstelling, dat ontspanning en gezinsleven op enigerlei wijze nauw verbonden dienen te zijn. Overdag door de week, hebben de man en de grote kinderen hun werk, de kleineren de school, de vrouw de huishouding, maar 's avonds en in het weekend vindt men elkander weer bij gemeenschappelijke maaltijd en ontspanning.

In dit beeld past ook een zeker wantrouwen tegen bepaalde moderne recreatievormen, die aan die gezindheid schade zouden kunnen doen, zij het omdat zij de gezinsleden verleiden tot individuele uithuizigheid (bioscoop, dansen), zij het doordat zij binnenshuis de gezinssociabiliteit bedreigen (televisie).

In hoeverre is nu nog het oude beeld van kracht en in hoeverre is de nieuwe angst gerechtvaardigd?

Vanzelfsprekend kunnen de hier te produceren cijfers, die slechts de tijdseenheden registreren, niets zeggen over de feitelijke gezinsband, noch over de mentaliteit die achter het gedrag schuilt. Zij kunnen echter wel een indicatie geven hoeveel tijd men aan ontspanning besteedt binnens- of buitenshuis of buiten gezinsverband. In de eerste plaats kan worden vastgesteld, dat van de periode van onderzoek 24% van de tijd buitenshuis werd doorgebracht (staat 15a). Voor een deel betreft dit echter verplichte bezigheden. Van de vrije tijd wordt 34% (8 uur ruim) buitenshuis doorgebracht, terwijl echte ontspanning 6½ uur per week buitenshuis wordt beoefend (staat 2) 1). Voor ontspanning buitenshuis zijn, betekent echter nog niet altijd, zich buiten het gezinsverband bevinden.

Voor een aantal buitenshuis bedreven ontspanningsvormen is dan ook nagegaan in hoeverre zij in gezinsverband geschiedden (café-, theater- en sportwedstrijdbezoek). Uit staat 16 blijkt dat de mannen hun bezoeken aan café, theater of sportwedstrijd overwegend buiten gezinsverband afleggen. Café- en theaterbezoek der vrouwen geschiedt in ongeveer de helft der gevallen met familie of gezinsleden.

Gaat men echter na hoeveel tijd er met dit uitgaan buiten gezinsverband gemoeid is, dan blijkt het gemiddeld ± een half uur per week te betreffen (berekend uit staat 16).

Concluderend uit alle bovengenoemde cijfers kan men wel zeggen, dat in het algemene Nederlandse vrije-tijdsbestedingspatroon de gezinsbinding een zeer karakteristiek element is.

Men kan zich daarnaast afvragen welke invloed moderne recreatiemiddelen zoals radio, grammofoon en televisie binnenshuis uitoefenen.

Klassieke bezigheden zoals kaartspelen, e.d. en visite ontvangen, doet men in vrijwel dezelfde mate in gezinsverband als radioluisteren of televisiekijken (resp. 70, 70 en 67% van de daarvoor gebruikte tijd, staat 16).

Men dient zich daarbij echter te realiseren, dat men bij radiobeluistering en televisiekijken wel bij elkaar kan zitten, zonder dat dit verder tot veel onderling contact leidt. Vermoedt men dat dit contact vrij gering zal zijn, dan is de overweging van belang, dat dit luisteren en kijken ± 40% van de tijd voor de in staat 16 genoemde bezigheden in beslag neemt 2).

(Men bedenke echter evenzeer, dat aan een bezigheid als bijv. lezen, die ook een zekere isolerende tendens heeft bijna 2 maal zoveel tijd besteed wordt als aan het zuivere radioluisteren en televisiekijken, zonder dat men dit als een voor het gezinsleven schadelijke aangelegenheid beschouwt, staat 2.)

Al met al is het hier geschetste beeld bemoedigend in verband met de alarmerende geluiden in de moderne vakliteratuur over functieverlies van het gezin, gezinsdesintegratie, generatieconflict, enz. Men dient echter wel in het oog te houden, dat deze cijfers (die bovendien alleen over vrije tijd handelen) een gemiddeld beeld geven van de situatie in het gehele Nederlandse volk. In bepaalde milieus of levensfasen kunnen natuurlijk sterk afwijkende situaties voorkomen.

Hierop zal nader worden ingegaan in latere publikaties betreffende speciale milieus en leeftijdsgroepen.

Hier zij nog slechts een eerste indicatie gegeven, door na te gaan in welke mate men zich in enkele milieus en leeftijdsgroepen de ontspanning buitenshuis zoekt. Ofschoon niet groot, is er inderdaad per milieu enig verschil (staat 15b en c). Voor de mannen zijn zij het geringst, variërend van 11 tot 13%.

Het zijn vooral de boerinnen en landarbeidersvrouwen, die hier nog een afwijkend beeld geven.

Het zoeken van ontspanning buitenshuis is het meest in trek bij de 18 - 23 jarige jonge mannen (11 uur per week, 19% van de totale tijd, staat 15c). Ook bij de vrouwen is dit percentage op die leeftijd het hoogst (13%, 8 uur per week).

Vooral bij de mannen dalen de percentages vrij snel bij het ouder worden (40 - 59 jarige mannen 10%, vrouwen 9%).

In de jeugdpublikatie, die als een afzonderlijk deel in deze serie publikaties zal verschijnen, zal nader worden onderzocht, waaruit de uithuizigheid der 18 - 23 jarigen bestaat.

---

1) Dit is een winteronderzoek, voor de zomer kunnen deze cijfers natuurlijk anders luiden.

2) Het betreft hier de zuivere radiobeluistering zonder nevenbezigheden.

1% = 0,6 uur

Staat 15. Het gezin, mate van uithuizigheid

	Thuis				Uit				Totaal (gehele periode)
	Ontspanning	Lezen	Geen ontspanning	Totaal	Ontspanning	Verenigingsleven	Geen ontspanning	Totaal	
	procenten								
a. Overzicht									
Mannen	19	10	41	70	12	1	16	30	100
Vrouwen	15	7	59	81	9	1	9	19	100
Totaal	17	9	50	76	11	1	12	24	100
b. Per milieu									
MANNEN									
Landarbeiders, e.d.	20	9	44	73	11	0	15	27	100
Arbeiders	21	10	38	69	13	1	17	31	100
Loontrekkende middenstand	19	11	40	70	13	1	16	30	100
Risicodragende middenstand	16	10	47	73	11	1	15	27	100
Boeren	19	9	47	74	13	1	11	26	100
Leidinggevenden en welgestelden	15	10	41	67	11	1	21	33	100
Totaal	19	10	41	70	12	1	16	30	100
VROUWEN									
Landarbeiders, e.d.	12	5	68	86	6	0	8	14	100
Arbeiders	15	6	60	81	9	1	9	19	100
Loontrekkende middenstand	15	8	54	78	9	1	12	22	100
Risicodragende middenstand	15	6	59	80	10	1	9	20	100
Boeren	10	7	70	87	6	1	6	13	100
Leidinggevenden en welgestelden	16	8	51	75	11	1	12	25	100
Totaal	15	7	59	81	9	1	9	19	100
MANNEN EN VROUWEN									
Landarbeiders, e.d.	16	7	56	79	9	0	11	21	100
Arbeiders	18	8	49	75	11	1	13	25	100
Loontrekkende middenstand	17	10	47	74	11	1	14	26	100
Risicodragende middenstand	16	8	53	76	11	1	12	23	100
Boeren	15	8	58	81	9	1	9	19	100
Leidinggevenden en welgestelden	16	9	46	71	11	1	16	29	100
Totaal	17	9	50	76	11	1	12	24	100
c. Per leeftijd									
MANNEN									
12 - 14 jaar	13	8	56	78	10	2	10	22	100
15 - 17 jaar	13	8	47	68	14	2	16	32	100
18 - 23 jaar	12	7	38	57	19	2	22	43	100
24 - 28 jaar	16	9	37	62	16	2	21	38	100
29 - 39 jaar	20	9	40	69	11	1	18	31	100
40 - 59 jaar	22	11	40	73	10	1	16	27	100
60 jaar en ouder	27	15	39	82	9	0	9	18	100
Totaal	19	10	41	70	12	1	16	30	100
VROUWEN									
12 - 14 jaar	9	6	63	78	9	1	11	22	100
15 - 17 jaar	11	6	54	71	12	1	17	30	100
18 - 23 jaar	12	6	49	68	13	2	17	32	100
24 - 28 jaar	14	7	57	78	10	1	11	22	100
29 - 39 jaar	16	7	62	84	8	1	7	16	100
40 - 59 jaar	16	7	60	83	9	1	8	17	100
60 jaar en ouder	20	9	57	86	7	0	7	14	100
Totaal	15	7	59	81	9	1	9	19	100
MANNEN EN VROUWEN									
12 - 14 jaar	11	7	60	78	10	2	11	22	100
15 - 17 jaar	12	7	50	70	13	1	16	31	100
18 - 23 jaar	12	7	44	62	16	2	20	38	100
24 - 28 jaar	15	8	47	70	13	2	16	30	100
29 - 39 jaar	18	8	51	77	9	1	12	23	100
40 - 59 jaar	19	9	50	78	10	1	12	22	100
60 jaar en ouder	24	12	48	84	8	0	8	16	100
Totaal	17	9	50	76	11	1	12	24	100

Staat 16. Het gezin; recreatie in gezinsverband

		Percentage van de gehele vrije tijd	Kolom 2 gesteld op:	Zonder gezinsleden (alleen of met anderen)	Zonder gezinsleden, met familie	O.m. met gezinsleden	Onbekend met wie
1		2	3	4	5	6	7
				procenten			
		a. Buitenshuis					
Café-, restaurantbezoek	m	1	100	68	2	12	18
	v	1	100	49	10	36	4
	t	1	100	59	6	24	11
Bioscoop, concert, toneelbezoek	m	3	100	55	1	33	10
	v	3	100	39	2	49	11
	t	3	100	47	2	41	11
Bezoek aan sportwedstrijden	m	0	100	66	3	20	11
		b. Binnenshuis					
Kaarten en andere spelen	m	5	100	25	3	67	5
	v	5	100	20	0	73	7
	t	5	100	22	2	70	6
Hobbies, musiceren, vervaardigen, tekenen	m	5	100	64	0	21	14
	v	2	100	49	3	23	25
	t	4	100	56	2	22	19
Praten, bezoek ontvangen	m	9	100	15	3	71	11
	v	13	100	16	4	68	13
	t	11	100	16	3	70	12
Radio, televisie, grammofoon 1)	m	14	100	11	1	68	21
	v	13	100	13	0	66	20
	t	14	100	12	0	67	21

1) Zonder nevenbezigheden.

INTERVIEW 3 A - 1

Jonge arbeider, grote montagefabriek in Rotterdam

Jan is 16 maar ziet er uit als 20. Hij monteert bepaalde onderdelen in schakelborden (seriewerk) en verdient daarmee ƒ 40,- in de week,ongeacht de premie. Hij heeft de ambachtsschool niet afgelopen, maar dat is bij dit werk geen bezwaar. Hij verdient goed, kan van zijn zakgeld gemakkelijk sporten en roken en heeft niet veel behoefte verder te gaan leren. Sinds twee maanden heeft hij een meisje. In de vakantie is hij met haar naar kennissen in Geleen geweest op de bromfiets. Hij was er "in een paar uur".Waar het precies lag wist hij niet, maar hij was er toch gekomen. "We reje op de borde".

Zijn meisje vond, dat hij toch een diploma moest gaan halen en nu zal hij naar de avondschool gaan. Maar dan heeft hij weinig vrije avonden meer, zodat hij niet meer kan trainen bij zijn handbalclub. Aan die club heeft hij zijn hart verpand. Het is een club uit zijn buurt, "fijne jongens allemaal, ik zou niet zonder ze kennen".Hij speelt nu sinds twee jaar, 2 x per week trainen op een veld aan het andere eind van de stad, maar dat heeft hij er grif voor over. 's Zondagsmorgens is er een wedstrijd en 's zondagsmiddags gaat hij naar het voetballen kijken. Van zijn voetbalclub weet hij alles: salarissen van de spelers,transferprijzen, keepermisères, uitslagen, enz.

Thuis is hij nooit, "ik vind d'r niks an thuis", hij leest krant noch boek, hij luistert vrijwel nooit naar de radio. Wel gaat hij vaak naar de bioscoop, liefst naar Tarzan- en vechtfilms. Van de film van gisteravond weet hij de naam niet meer en ook niet goed wat er in gebeurde. "Ze waren met zijn zessen en ze gingen vliegen en dan kwamen ze weer terug en dan moesten ze weer vliegen; maar d'r was niet veel aan, zeien de jongens".

INTERVIEW 3 A - 2

Middenstandsgezin, middelgrote stad in het oosten des lands

In de breedste winkelstraat staat voor het kleine raam van een oud, scheef winkelhuis een schat van bloeiende planten. Het is de bloemenzaak van Harm. Oud en jong kent hem en noemt hem bij de voornaam. Het gaat op het ogenblik best met de zaak, een heel verschil met het begin, enige jaren voor de tweede wereldoorlog. De gestegen welstand is echter noch in het winkelinterieur noch in de daarachter gelegen huiskamer te constateren. Er brandt een fornuis, waaromheen de was hangt te drogen. Een grote kast met een aantal bekers en lauwerkransen dateert uit de tijd, dat de vader nog duiven hield en ze aan wedstrijden liet deelnemen.

Er zijn vier kinderen, waarvan de twee oudsten op een confectiefabriek werken, de jongsten zijn nog op de lagere school. Dieren nemen in het gezinsleven een belangrijke plaats in. Er staat een groot en goed verzorgd aquarium in de kamer. Binnenkort nemen ze weer visjes in de vijver in de tuin. Bij de kachel ligt een klein zwart hondje, in de vensterbank zit een grijze poes.

's Avonds is de vader meestal bezig in zijn kwekerij, één avond per week biljart hij in zijn stamkroeg. Bij kampioenswedstrijden heeft hij het, tot trots van zijn vrouw, al eens tot de derde plaats gebracht. Ook is hij een groot liefhebber van hengelen. Als hij thuis is leest hij Donald Duck van A tot Z, net als de kinderen. Hij heeft om ieder aan zijn trekken te laten komen, een leesvolgorde vastgesteld. Het oudste meisje zit nu met haar vriendin op de divan te genieten van oude nummers van dit gezinslijfblad.

De radio staat de gehele dag aan, opdat de hoorspelen,de bonte programma's en de vrolijke muziek niet gemist zullen worden. De kritiek op de programma's beperkt zich tot het afwijzen van hoorspelen met "van die dooienmuziek", waar moeder niet tegen kan. Tegen de moderne dansmuziek, waarop de kinderen erg gesteld zijn, hebben de ouders geen bezwaren, omdat ook zij op z'n tijd graag dansen.

De ouders werken hard voor hun zaak; de kinderen zien hen nooit met de handen over elkaar zitten. De kinderen houden zich zelf ook 's avonds bezig naar eigen aard en aanleg.

INTERVIEW 3 A - 3

Gezin van arbeider in middelgrote stad

Het gezin bestaat uit man, vrouw en 6 kinderen(de 3 oudste kinderen zijn al het huis uit). Zij wonen in een nieuwe wijk een eindje buiten de stad.

De huiskamer is ingericht met stevige oude meubelen met een nieuwe terra-pluche bekleding. Langs een van de wanden staat een divan, waarboven een kleed gespannen is met een "Hollands landschap".Op een gebeitste plank staan allerhande snuisterijen. Ook het dressoir is hier rijk mee getooid. In een hoek van de kamer is een driehoekige plank met een 10-tal heiligenbeeldjes.

In de kleine voorkamer is een salon ingericht met een rond tafeltje en een paar crapauds.

De vader is een kleine, wat verschrompelde man, die met zijn 53 jaar al over het hoogtepunt van zijn vitaliteit heen is; hij is nu baas in een pettenfabriek, waar hij 36 jaar geleden als knechtje is begonnen. Hij heeft voor deze prestatie een bescheiden trots. Met een goed gevoel voor eigenwaarde wimpelt hij de term bedrijfsleider af. Het begrip past niet in de patriarchale verhoudingen van het bedrijfje met ongeveer 35 werknemers.

Hij vindt zijn werk wel vermoeiend, maar hij is dan ook niet meer, wat hij vroeger was. Daardoor heeft hij heel wat van zijn vroegere activiteiten in zijn vrije tijd moeten staken. Hij vist niet meer, hij is geen terreincommissaris meer van de kleine r.k.-voetbalclub, waarvan zijn zoons lid waren. Maar hij heeft ook geen zin meer in dingen,

die hij vroeger graag deed, terwijl bovendien de financiële noodzaak minder groot is; zo repareert hij geen schoenen meer. Maar behangen en witten en het bijhouden van de voor- en achtertuin doet hij nog zelf; ook heeft hij pas de meubelen opnieuw overtrokken.

's Maandagsavonds en 's zondagsmorgens na de kerk gaat hij in een buurtcafé klaverjassen. De zondagmiddag gebruikt hij om te slapen. En hij kan goed niets doen, "ik laat dan mijn gedachten werken".

Zijn vrouw is veel vitaler en actiever dan haar man, al is ze slechts een jaar jonger. Zij houdt van levendigheid en drukte om zich heen. Ze heeft de radio liefst zo hard mogelijk aan staan, maar haar man moppert dan "dat de klank eruit is". Ze animeert het bezoek van vrienden en vriendinnen van haar kinderen aan haar huis en ze gaat op in hun problemen.

Ondanks het feit, dat een zoon getrouwd is en er twee in "Holland" werken en een zoon zijn dienstplicht vervult komen er regelmatig vele vrienden op bezoek. Hieraan zal ook de aanwezigheid van de 21-jarige dochter, die op een confectiefabriek werkt, niet vreemd zijn. Soms hebben ze 's zondags wel zes jongelui te eten. De achterdeur is nooit op slot, zodat vrienden van buiten, na een feestje in de stad, op ieder moment van de nacht het huis binnen kunnen komen. De jongste zoon van 12 jaar wordt dan uit zijn bed "gebonjourd" en bij een van zijn broers gelegd en de gast slaapt in het ontruimde bed.

Bij verjaardagen, die in het grote gezin met 6 kinderen nogal eens voorkomen, gaat het vrolijk toe. Er wordt tot diep in de nacht gedanst, waarbij "moe" zich dapper weert. Vader kijkt maar liever toe. "Moe staat altijd voor iedereen klaar", zegt de heer des huizes trots. Als er in de parochie het een of ander mis dreigt te gaan, weet de pastoor "moe" altijd te vinden. (De ene keer is de werkster van de school ziek, een andere keer ligt er ergens een kraamvrouw zonder hulp of er moeten eens kleren genaaid worden voor een uitvoering.)

Een blijmoedig gezin, onderling hecht verbonden, gastvrij voor vrienden en als vanzelfsprekend sociale verplichtingen aanvaardend.

INTERVIEW 3 A - 4

Notabelenfamilie in kleine stad

In de enige winkelstraat, die het kleine stadje rijk is woont in een modern huis achter een romantisch oud-Hollands geveltje één der notabelen met zijn gezin. De huiskamer is ruim, heeft witgekalkte muren en een parketvloer. Achter is een vrij royale, zonnige stadstuin. De kamer heeft vóór een zitje van een blauw, degelijk bankstel, met in het midden een lage tafel met een glasplaat. Achter is een eethoek. Aan de muur hangt weinig; wat er hangt bestaat uit onopvallende prentjes. Al met al een rustig en niet ongezellig interieur.

Men is er gewend dikwijls gasten te ontvangen. Er wordt veel en voortreffelijke thee geschonken in fijne blauwe, gebloemde kopjes.

Mevrouw is een beschaafde verschijning, grijzend haar, levendige grijze ogen. Ze praat veel, dwaalt daarbij nogal eens van haar onderwerp af, waarop haar 17-jarige dochter zegt: "Moeder, daar hadden we het niet over".

Het echtpaar heeft een druk en afwisselend leven. Hij, uit hoofde van zijn beroep veel van huis, zij, druk in het plaatselijk verenigingsleven. Ze doet van alles: zit in besturen, regisseert toneelstukjes en schrijft zelfs wel eens een gelegenheidsspelletje. Vermoedelijk vergt ze zelfs zoveel van de gemeenschapszin van haar stadgenoten, dat die het wel eens àl te veel van het goede zullen vinden.

Het is niet verwonderlijk, dat beide ouders in de jaren dat ze hier wonen aan de plaats gehecht zijn geraakt.

Zoon en dochter gaan op de h.b.s. De vitaliteit van de ouders is niet op de kinderen overgegaan. De laatsten zijn veel met z'n tweeën thuis. De kinderen missen in dit grote huis vaak de aanwezigheid van een verzorgende moeder als middelpunt van het gezin. De jongen is een blonde slungel, een tikje verwaarloosd, het meisje lijkt verveeld en ontevreden en beiden luisteren een tikje geïrriteerd en meesmuilend naar moeders enthousiaste verenigingsverhalen.

Omdat de kinderen de maatschappelijke interesse van de ouders missen, biedt het stadje hun weinig: slechts wat dansen, wat slenteren met vriendjes en een bioscoopje.

De moeder vindt het niet zo plezierig, dat de kinderen dansen in een gelegenheid, die haar en haar man niet erg aanstaat. Ze heeft geen goed woord over voor de hartstocht van de beide kinderen voor jazzmuziek, het enige overigens, waar beiden echt warm voor lopen. Broer en zus kunnen trouwens bijzonder goed met elkaar overweg: samen hebben ze een platenverzameling, waar het grootste deel van hun zakgeld in gaat zitten.

De ouders en vooral de moeder, offeren de gezinssfeer en de opvoeding van de kinderen, misschien zonder het zelf te merken, wel sterk op aan hun eigen vriendenkring en maatschappelijke beslommeringen.

B. DE OUDEN VAN DAGEN

Het Nederlandse volk gaat in de loop der komende jaren voor een steeds groter deel bestaan uit oude mensen. Er zijn zelfs berekeningen die doen vermoeden dat ca. 1980 1/6 der Nederlandse bevolking 60 jaar of ouder zal zijn.

Hoe dit zij, de groeiende omvang van deze groep rechtvaardigt mede een nader onderzoek naar de voor haar belangrijke levensaspecten.

Haar vrije-tijdsbesteding is daar één van.

Dit te meer omdat zich een eigenaardige ontwikkeling voordoet, die voor de ouden van dagen de recreatie meer centraal in het levenspatroon plaatst.

Een groot deel der ouden van dagen, althans een belangrijk groter deel dan vroeger, wordt uit het produktieproces genomen. Dit te eerder, daar de moderne arbeidsverhoudingen er sneller toe leiden oudere krachten minder geschikt te verklaren. Hier ontstaat dus een groep met een verhoudingsgewijs (en absoluut) grote hoeveelheid vrije tijd.

Biologisch gesproken echter is de gemiddelde 65-jarige, dank zij betere voeding, medische zorg, enz. vitaler en actiever dan zijn leeftijdgenoot van één of meer generaties terug.

Voor hem (haar) is het vraagstuk dus in toenemende mate: "Hoe houd ik iets om handen?" Indien voor de vrije tijd van de actieven in deze groep geen zinvolle besteding zou worden gevonden zou dit kunnen leiden tot een spanningssituatie, waarin een gevoel van ten onrechte "uitgerangeerd zijn" zou gaan overheersen.

In hoeverre op het ogenblik zijn vrije tijd zinvolle bestedingsmogelijkheden biedt, wordt op globale wijze door de volgende cijfers in beeld gebracht.

De tijd besteed aan verplichte bezigheden in de avonduren en in het weekend is voor de ouden van dagen (die voor de vervulling hiervan overdag vaak meer gelegenheid hebben), geringer (60 jaar en ouder 29%; gehele bevolking 38%). De hoeveelheid vrije tijd is dan ook groter (47%, resp.40%), terwijl de slaaptijd slechts weinig langer is dan gemiddeld, resp. 18 en 20% of een verschil van gemiddeld 10 minuten per avond (staat 17a).

De grotere hoeveelheid vrije tijd wordt verhoudingsgewijs door de ouderen niet veel anders besteed dan door de gehele bevolking. Wel wordt er meer gerust (resp. 7% en 5%) en meer gelezen (12%, resp. 9%, staat 17b).

De moderne recreatie-media blijken hierbij bij de 60-jarigen en ouderen vrijwel evenzeer in trek te zijn als bij de gemiddelde bevolking (passieve recreatie resp. 24 en 25%, staat 17c).

Men krijgt hierbij ook niet de indruk dat de groep op extreme wijze onder verveling zou lijden. In ieder geval blijkt dit nauwelijks door een zich vroeger ter ruste begeven.

Evenmin is duidelijk sprake van een zeker isolement.

Weliswaar zijn de ouderen veel meer tijd thuis (74% tegen 62%), maar het contact met de buitenwereld wordt in bepaalde opzichten toch niet minder (staat 17d). Zo gaan zij minder naar het theater, maar luisteren daarentegen meer naar de radio. Wel besteden zij 3% minder dan gemiddeld van hun tijd aan het brengen van bezoeken, maar besteden daarentegen 3% meer tijd aan het ontvangen van bezoek.

Tenslotte dient opgemerkt te worden, dat juist voor deze groep, met haar vele overdag niet meer werkende leden, een onderzoek dat alleen avond en weekend omvat een wel wat summiere basis is voor vrije-tijdsbestedingsonderzoek.

C. DE SCHOOLGAANDE JEUGD

Ofschoon de vrije-tijdsbesteding der jeugd onderwerp zal worden van een aparte studie zij hier reeds één speciaal vraagstuk nader belicht.

Wat is de invloed van het huiswerk op de vrije-tijdsbesteding? Zijn er inderdaad omvangrijke groepen leerlingen bij bepaalde opleidingen, voor wie de duur van het huiswerk een ernstige inbreuk gaat vormen op de gewenste hoeveelheid vrije tijd?

De gemiddelde hoeveelheid vrije tijd is voor de jeugd geringer dan voor de volwassenen(staat 5a). Speelt de hoeveelheid huiswerk hierbij nu ook een beslissende rol? Teneinde dit te kunnen nagaan, moet men de vrije-tijdsbesteding der nog schoolgaande, met die der reeds een beroep uitoefenende jongeren vergelijken.

1. 18 - 28 jarigen

De groep der nog schoolgaande 18 - 28 jarige jongemannen (vnl. studenten) blijkt 22% van de avonduren aan studie te besteden d.i. 60% der aan verplichte bezigheden bestede uren (staat 18a). De reeds in beroep werkzame (nog ongehuwde) jongemannen van 18 - 28 jaar hebben veel minder verplichte bezigheden (27% in plaats van 37%) en meer vrije tijd (46% in plaats van 40%).

Dat dit laatste verschil niet groter is komt voor een deel doordat de studenten, e.d. zich later ter ruste begeven. Zij gaan nl. gemiddeld om ruim 11 uur naar bed, terwijl de 18 - 28 jarige mannen met beroep zich nog voor 11 uur ter ruste begeven.

De studerende vrouwen in deze leeftijdsgroep beschikken wel over meer vrije tijd (40 tegenover 36%). Ook hier is het verschil in tijd van naar bed gaan. Concluderend kan men dus zeggen dat de studerende 18 - 28 jarigen op het gebied der vrije tijd, althans wat avond en weekend betreft, niet in een bijzonder bevoorrechte positie verkeren.

2. 12 - 17 jarigen

De vergelijking tussen de 12 - 17 jarige scholieren en de 15 - 17 jarige in beroep werkzamen valt iets moeilijker te trekken. Daar de leeftijdsgroepen niet gelijk zijn, is de slaaptijd bij de

Staat 17. Ouden van dagen

a. Overzicht

		Verplichte bezigheden	Vrije tijd	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
		procenten				
60 jaar en ouder	m	21	54	20	4	100
	v	38	39	19	4	100
	t	29	47	20	4	100
Gehele bevolking	m	31	46	17	7	100
	v	44	34	18	5	100
	t	38	40	18	6	100

b. Vrije tijd

		Verplichte bezigheden	Vrije tijd									Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
			Vorming		Lezen	Ontspanning					Totaal			
			In verenigingen	Door instellingen, godsdienst		Recreatie		Sociabiliteit	Rust, verpozing	Overig				
						Passief	Actief							
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
		procenten												
60 jaar en ouder	m	21	0	2	15	9	6	10	8	2	54	20	4	100
	v	38	0	2	9	6	4	11	6	1	39	19	4	100
	t	29	0	2	12	8	5	10	7	2	47	20	4	100
Gehele bevolking	m	31	1	2	10	8	6	9	5	3	46	17	7	100
	v	44	1	2	7	6	3	10	4	2	34	18	5	100
	t	38	1	2	9	7	5	9	5	2	40	18	6	100

c. Ontspanning

		Sociabiliteit	Rust, verpozing	Recreatie		Overig	Totaal ontspanning
				Actief	Passief		
		procenten					
60 jaar en ouder	m	29	23	17	26	6	100
	v	43	21	13	21	3	100
	t	36	22	15	24	4	100
Gehele bevolking	m	30	16	20	26	8	100
	v	40	18	12	23	7	100
	t	35	17	16	25	7	100

d. Ontspanning thuis en uit

		Ontspanning in % van de gehele tijd	Kolom 2 gesteld op:	waarvan											
				thuis						uit					
				Spelen, kaarten	Hobbies, musiceren, vervaardigen, tekenen	Praten, bezoek ontvangen	Koffie-, theedrinken, uitrusten	Televisie, radio, grammofoon 1)	Totaal	Bioscoop, concert, toneel, sportwedstrijd	Sportbeoefening	Café-, restaurantbezoek	Op bezoek zijn, e.d.	Overig	Totaal
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
		procenten													
60 jaar en ouder	m	36	100	8	6	15	22	25	75	1	3	1	14	6	25
	v	27	100	8	2	23	20	20	72	1	3	1	20	3	28
	t	32	100	8	4	19	21	23	74	1	3	1	17	4	26
Gehele bevolking	m	32	100	7	8	13	14	20	62	5	6	2	17	8	38
	v	24	100	6	3	18	17	19	62	5	3	1	22	7	38
	t	28	100	7	5	16	15	20	62	5	5	1	20	8	38

1) Zonder nevenbezigheden.

Betekenis der opschriften in staat b:

Kolom 2: werk, overwerk, huishoudelijk werk, maaltijden, e.d., zorg voor kinderen;
Kolom 3: verenigingen met sociaal-pedagogisch, politiek, cultureel of vormend doel;
Kolom 4: cursussen, lezingen, tentoonstelling, museum, kerkbezoek, godsdienstles;
Kolom 5: kranten, tijdschriften, boeken;
Kolom 6: radio, televisie (zonder nevenbezigheden), concert, toneel, film, sportwedstrijden;
Kolom 7: kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen;
Kolom 8: bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn, e.d.;
Kolom 9: uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;
Kolom 10: wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning;
Kolom 12: 's avonds vóór 12 uur en 's zondags na 8 uur 's morgens;
Kolom 13: onbekende bezigheden en onderweg zijn naar.

groep scholieren nl. aanzienlijk langer dan bij de in beroep werkzamen (jongens resp. 35% en 27%, meisjes 37% en 25%).

Mede hierdoor is de hoeveelheid vrije tijd geringer (jongens resp. 33% en 37%, meisjes 25% en 34%).

De hoeveelheid tijd besteed aan verplichte bezigheden, is zowel bij de schoolgaande jongens als meisjes iets hoger dan bij de jongens en meisjes van 15 - 17 jaar, werkzaam in een beroep.

Hoewel de percentages voor huiswerk voor beide geslachten van de 12 - 17 jarigen ongeveer gelijk liggen (jongens 12%, meisjes 11%) besteden deze meisjes daarnaast meer tijd aan andere verplichte bezigheden.

Al met al wijst dit globale overzicht niet op een door het vele huiswerk veroorzaakte probleemtoestand.

Mogelijk vindt men echter iets uitgesprokener verschillen bij het onderscheiden van de leerlingen naar diverse opleidingen.

3. Situatie per opleiding

Een vergelijking tussen de huiswerkbezettingen bij de diverse schoolsoorten leert dat in dit opzicht het u.l.o.,het v.h.m.o. en het overig voortgezet onderwijs (met uitzondering van het lager nijverheids- en huishoudonderwijs, mannen 10%, vrouwen 4%) elkander weinig ontlopen. In vrijwel alle gevallen betreft het zowel voor mannen als vrouwen ± 20% van de avondtijd ofwel 1 1/3 uur (staat 18b). Neemt men aan, dat de zondag- en zaterdagavond zo goed mogelijk huiswerkvrij gehouden zullen worden, dan betekent dit dat op weekavonden 7/5 x 4/3 = 28/15 = bijna 2 uur aan huiswerk besteed wordt.

Maakt men zich een gemiddeld beeld van de avondbesteding van een v.h.m.o.-leerling dan zou die, de gegevens van staat 18b volgende, er ongeveer als volgt uit kunnen zien:

Van half 6 tot 6 uur maaltijd,
tot half zeven huishoudelijke bezigheden, daarna tot ± half acht ontspanning,
van half acht tot half tien huiswerk, daarna weer enige vrije tijd en om ruim 10 uur bedtijd.

Vanzelfsprekend is dit slechts een gemiddelde. Voor de leerlingen in hogere leerjaren ligt de situatie wellicht anders dan voor die in de lagere. Bovendien geeft een aantal opleidingen vrije middagen waarop eveneens huiswerk kan worden gemaakt. (Deze periode valt buiten het blikveld van dit onderzoek; voor een analyse van de huiswerksituatie gedurende het weekend, zie Hoofdstuk II C.)

Kan men nu, deze beperkingen in het oog houdende, toch een globale berekening maken betreffende de grootte van de groep, die bovenmatig veel tijd aan huiswerk moet besteden?

In totaal werden 481 leerlingen bij u.l.o., v.h.m.o. of enigerlei ander middelbaar of hoger onderwijs ondervraagd naar de besteding van de avond, voorafgaande aan de enquêtering.

Van deze 481 avonden bleken 191 huiswerkloos te zijn geweest. Dit is dus een gemiddelde van 2 à 3 avonden per week. D.w.z. dat men meestal de zaterdagavond en zondagavond huiswerkvrij houdt en dan bovendien ± ééns in de 14 dagen nog wel eens een avond zonder huiswerk is. De aan huiswerk bestede tijd op de overige avonden varieerde van 1 tot 22 kwartier (zie grafiek 1). Ongeveer 15% der leerlingen bleek meer dan 3 uur op een avond aan huiswerk te hebben besteed en 35% meer dan 2 uur.

Hieruit kan men niet zonder meer concluderen dat 15% der leerlingen altijd gemiddeld meer dan 3 uur aan huiswerk besteedt 1). Wel kan men zeggen dat, indien er een dergelijke groep met constant hoge huiswerkduur bestond, zij maximaal 9% der leerlingen (± 30 000 personen) zou omvatten.

De volgende punten verdienen daarnaast mogelijk nog aandacht:

1. Er is vrijwel geen verschil in huiswerkduur tussen v.h.m.o.- en u.l.o.-leerlingen.
2. Bij de voornaamste schoolsoorten hebben de jongens evenveel tijd voor hun huiswerk nodig als de meisjes.
3. Het verschil in huiswerkduur voor de jongens(25) en meisjes (14) bij kweekschool,middelbare vakschool of hoger onderwijs, is waarschijnlijk mede te verklaren door het verschil in karakter tussen de middelbare vakscholing voor jongens en die voor meisjes.
4. De v.h.m.o.-meisjes zijn naast het huiswerk niet zwaarder belast met andere verplichte bezigheden dan de jongens, de u.l.o.-meisjes daarentegen wel. Mogelijk is hier sprake van een milieuverschil.

---

1) Het is nl. niet waarschijnlijk dat het steeds dezelfde leerlingen zijn, die onder deze 15% vallen.

Staat 18. De schoolgaande jeugd

1% = 0,45 uur

a. Scholieren en beroepsbeoefenaren

	Verplichte bezigheden		Vrije tijd	Slapen	Overig en onbekend	Totaal alle avonden
	Totaal	w.o. huiswerk				
MANNEN, ONGEHUWD			procenten			
Bij dagonderwijs 12-17 jr.	28	12	33	35	5	100
Met beroep 15-17 jr.	27		37	27	8	100
Bij dagonderwijs 18-28 jr.	37	22	40	13	9	100
Met beroep 18-28 jr.	27		46	16	12	100
VROUWEN, ONGEHUWD						
Bij dagonderwijs 12-17 jr.	34	11	25	37	4	100
Met beroep 15-17 jr.	32		34	25	8	100
Bij dagonderwijs 18-28 jr.	38	15	40	16	6	100
Met beroep 18-28 jr.	36		36	19	9	100

b. Scholieren per schoolsoort

	Verplichte bezigheden		Vrije tijd									Slapen	Overig en onbekend	Totaal alle avonden
			Vorming		Lezen	Ontspanning								
						Recreatie		Sociabiliteit	Rust, verpozing	Overig	Totaal			
	Totaal	w.o. huiswerk	In verenigingen	Door instellingen, godsdienst		Passief	Actief							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
							procenten							
MANNEN														
G.l.o. of v.g.l.o.	21	5	1	1	9	5	10	2	2	3	32	45	2	100
U.l.o.	31	20	2	1	9	6	6	3	1	3	31	34	4	100
Lagere vakschool	25	10	2	1	9	9	8	4	1	2	36	32	7	100
V.h.m.o.	34	22	1	1	8	9	7	5	2	2	34	28	4	100
Kweekschool, middelbare vakschool of hoger onderwijs	35	25	0	2	6	8	6	11	3	5	41	14	10	100
Totaal	29	16	1	1	8	7	8	5	2	3	34	32	5	100
VROUWEN														
G.l.o. of v.g.l.o.	27	4	-	2	7	4	6	1	1	2	23	44	5	100
U.l.o.	37	20	1	1	7	5	4	3	1	1	22	37	3	100
Huishoudschool	34	4	1	1	4	8	4	3	2	4	26	33	7	100
V.h.m.o.	35	20	0	2	5	8	4	6	2	3	31	30	3	100
Kweekschool, middelbare vakschool of hoger onderwijs	37	14	3	0	10	9	1	10	2	1	37	20	5	100
Totaal	34	13	1	1	6	6	4	3	1	2	26	36	5	100

Betekenis der opschriften van staat b:

Kolom 2: werk, overwerk, huishoudelijk werk, maaltijden, e.d., zorg voor kinderen;

Kolom 4: verenigingen met sociaal-pedagogisch, politiek, cultureel of vormend doel;

Kolom 5: cursussen, lezingen, tentoonstelling, museum, kerkbezoek, godsdienstles;

Kolom 6: kranten, tijdschriften, boeken;

Kolom 7: radio, televisie, concert, toneel, film, sportwedstrijden;

Kolom 8: kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen;

Kolom 9: bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn, e.d.;

Kolom 10: uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;

Kolom 11: wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning;

Kolom 13: 's avonds vóór 12 uur en 's zondags na 8 uur 's morgens;

Kolom 14: onbekende bezigheden en onderweg zijn naar.

Grafiek 1

De leerlingen van scholen voor voortgezet onderwijs naar huiswerkduur per avond [1)]

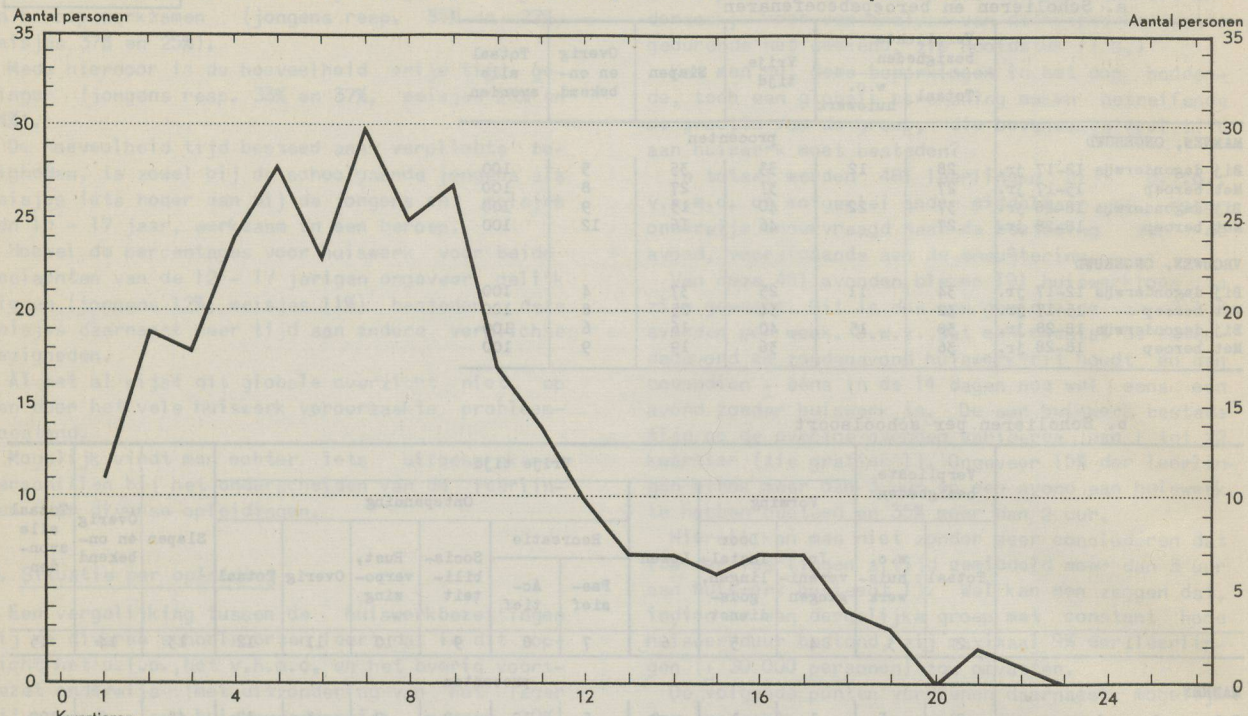

[1)] excl. 191 leerlingen die geen huiswerk hebben gemaakt

C.B.S. 140.57

INTERVIEW 3 C - 1

Leerling 4e klas h.b.s., 's-Gravenhage

Een grote donkere jongen met een levendig, onregelmatig gezicht. Hij is 17, maar denkt en praat zeer volwassen. Hij heeft een meisje, daarnaast is zijn oudere broer zijn beste vriend.

Samen praten ze veel over boeken (Bordewijk, Dostojewski) en muziek (oude Italianen en Mozart). Ook houdt hij veel van toneel en toneelspelen.

Op het ogenblik is hij verdiept in Andersen's sprookjes die hij "heerlijk uitrustend" vindt.

Uitrusten vindt hij belangrijk, geen wonder want hij heeft een bezet programma. Wel zit hij voor de tweede maal in de vierde klas, maar toch besteedt hij nog wel 2 uur per dag aan huiswerk; hij zit in het bestuur der schoolvereniging, helpt het jubileumfeest voorbereiden en doet mee aan het eerstvolgende schooltoneelstuk.

Voor het schoolwerk in engere zin heeft hij niet veel belangstelling: "die ellendige leerderij vraagt zoveel van je tijd, dat je aan andere dingen niet toekomt".

Van de film houdt hij niet ("er wordt teveel op effect gewerkt"), evenmin van radiohoorspelen ("te plat").

Hij wil arts worden in de tropen, "daar hebben de mensen je nog echt nodig".

Hij is anti-militarist en zint op dienstweigering, al ziet hij wel in dat dat mogelijk zijn medische studie in de war zou kunnen brengen.

Hij doet een beetje "high-brow", wat hij kennelijk wel een tikje van huis meebrengt, maar hij meent het toch wel echt.

Hij doet erg serieus, maar is toch ook weer met teveel zelfkritiek gewapend om als poseur te worden gekenschetst.

Zijn idealen lijken wat hoog gespannen en zijn culturele keuze wat té select.

INTERVIEW 3 C - 2

Leerlinge 5e klas christelijk gymnasium, grote stad in het westen des lands

Aatje is een klein blond levenslustig meisje met een wipneusje. Ze ziet er kinderlijk uit voor haar 18 jaren.

Wanneer ze haar huiswerk af heeft - ze moet flink blokken - heeft zij bezigheden van velerlei soort. Zij speelt ijverig toneel in de toneelclub van school (favoriete rollen zijn: "oude vrouw en gescheiden echtgenote"; "ik kan héél hard huilen, vooral als je er tussendoor lachen moet") en ze is actief in de voordrachtclub. Ze draagt dan bij voorkeur iets van moderne dichters voor, bijv. Michel v.d. Plas.

Ze heeft vriendinnen buiten school, want de klas hangt als los zand aan elkaar. Ze "pikt" nu en dan met een vriendin een bioscoopje, maar alleen als er een heel goede film is (bijv. Manon van de Bronnen), of ze gaan naar het Gemeentemuseum (de laatste keer naar de tentoonstelling van Mondriaan) en een enkele keer naar een concert.

Dansen doet ze niet. In een gereformeerd gezin opgevoed, voelt ze er ook weinig voor. Als je op feestavondjes plezier wilt maken, moet je dat op eigen kracht kunnen doen. Het is maar gemakzuchtig om een jazz-band in een hoek neer te zetten en je avond met wat gedans te vullen.

Als ze zich alleen wil amuseren leest ze heel veel. Ze kiest haar lectuur kritisch, goede romans (o.a. van Bordewijk) en ook wel eens een detective er tussen door.

En dan heeft Aatje haar bezigheden, die alle meisjes hebben: winkelen en moeder thuis wat helpen. Ze heeft het plezierig thuis, van vier kinderen is zij de oudste.

Haar toekomstplannen zijn nog vaag, maar wijzen toch al in een bepaalde richting: "verpleegster of maatschappelijk werkster of zo iets".

Ze is wel dankbaar gestemd t.a.v. haar gymnasiale opleiding maar ze geniet er toch ook weer niet van. "Te veel theorietjes en helemaal geen vrouwelijke vakken". "Je kùnt nog niets als je van school af bent".

Ze is een "doe-type" en koestert geen theoretische belangstelling, maar neemt een behoorlijk stuk "algemene ontwikkeling" mee van het gymnasium.

INTERVIEW 3 C - 3

Leerling 5e klas r.-k. lyceum (afd. gymnasium) Brabantse fabrieksstad

Hij woont met zijn moeder, een jonger broertje en twee jongere zusjes in een groot huis. Zijn vader is in 1940 gesneuveld. Ze hebben een redelijk pensioen en kunnen zich, mede dank zij het feit dat zij groenten en aardappelen zelf verbouwen, financieel behoorlijk redden. Twijfelachtig is het echter of hij, na zijn gymnasiumstudie, naar het betrekkelijk dure Opleidingsinstituut voor het Buitenland in Nijenrode zal kunnen gaan.

Hij verliest dagelijks een behoorlijk stuk van zijn tijd, doordat hij buitenleerling is. Als de andere leerlingen om een uur of zes gaan eten, kunnen zij de dingen, die je toch wilt doen voordat je aan je huiswerk begint, zoals de krant lezen (sportberichten en -verslagen, politiek nieuws) en de noodzakelijke werkzaamheden in de groentetuin, al gedaan hebben. Dan kun je tenminste met een voldaan gevoel, meteen na het eten, aan je huiswerk beginnen. Hij heeft wel eens geprobeerd de krant te laten rusten, totdat hij met zijn huiswerk klaar was. Maar, al gauw dacht hij "even de koppen lezen" en dan was het weer mis. Zijn huiswerk neemt veel tijd, doordat hij niet lang achter elkaar kan zitten en werken en dikwijls pauzeert.

Hij houdt veel van de moderne talen en maakt elke vakantie een trektocht met enkele vrienden in het buitenland. Hij wil zich dan helemaal kunnen redden met de taal. Al naar het doel van de vakantietocht richt hij zich op Frans, Duits of Engels.

Hij luistert naar de radio-uitzendingen (nieuwsberichten, sportuitslagen en reportages)in de desbetreffende taal, ook tijdens het huiswerk maken. Geen wonder, dat deze verspreide aandacht de studie vertraagt. Met Frans en Engels heeft hij het al zover gebracht, dat hij alles kan volgen. Nu luistert hij veel naar Duitse zenders, omdat hij in de komende vakantie in Duitsland gaat trekken.

Behalve voor talen, interesseert hij zich voor geschiedenis. Maar ook dan kiest hij bij voorkeur niet-Nederlandse lectuur.

Vroeger heeft hij veel gevoetbald. Nu heeft hij daarvoor geen tijd meer. Hij tennist en hockeyt in schoolverband. Dat kan hij meer doen, wanneer het hem zelf het beste uitkomt.

INTERVIEW 3 C - 4

Leerlinge christelijk lyceum, Friese plattelandsstad

Een klein meisje van 15 jaar en op één na de oudste van acht kinderen. Vader heeft een baan op het gemeentehuis van een dorp in de buurt. Zij is een kleine doorzetter. Hoewel ze op school niet al te best mee kan komen, wil ze toch haar einddiploma halen. Ze heeft nl. één doel: stewardess worden en daarvoor moet je h.b.s. hebben gehad. Haar huiswerk kost haar veel tijd. Bijna iedere avond zit ze tot half twaalf te leren. 's Ochtends om zeven uur is ze al weer op. Maar ze wil volhouden. Haar vader vindt dat ze te laat naar bed gaat. Ze moet veel eerder gaan slapen en dan 's morgens maar om half zes opstaan. Dan is het in huis ook veel rustiger.

Het is duidelijk, dat haar vrije-tijdsbesteding op die manier in het gedrang komt. Eigenlijk heeft ze alleen op zondagmiddag vrije tijd. Ze gaat dan meestal met haar jonge zusje wandelen of wat zitten lezen. Haar laatste boek was een meisjesroman van Sanne van Havelte.

Naar de radio luistert ze zo tussen de bedrijven door. Ze houdt erg veel van hoorspelen, maar daar heeft ze nu juist geen tijd voor.

Film vindt ze mooi. Ze is echter nog maar één keer naar de bioscoop geweest, toen de film over de februari-ramp werd gedraaid. Ze zou best wat vaker willen maar thuis voelen ze er niet voor.

In de zomervakantie heeft ze met haar ouders gezeild op de Friese meren. Haar vader had een zeilboot gehuurd en zo hebben ze met z'n allen een paar mooie weken op het water beleefd.

INTERVIEW 3 C - 5

Leerlinge 5e klas lyceum (gymn.afd.),grote plattelandsgemeente in Drenthe

Aagje woont op 10 km afstand van de school in een zanddorp waar haar vader dokter is. Haar moeder is ook dokter. Zij maakt een beschaafde en pientere indruk. Ze is in Indonesië geboren en "daarna zijn we wel 14 x verhuisd". Hier op 't dorp vindt ze het heerlijk, aan grotestads-genoegens heeft ze niet de minste behoefte.

"Ik houd van de planten verzorgen in huis en in de tuin en het fietsen naar school is iedere dag weer een plezier". Thuis kookt ze bijna iedere dag, omdat ze dat zo leuk vindt; moeder houdt niet van koken.

Ze heeft een broertje van 3 jaar, aan wie ze veel tijd wijdt om mee te spelen. Als ze eindexamen gedaan heeft gaat ze, overeenkomstig haar huishoudelijke en zorgende neiging, een opleiding kinderverzorging en -opvoeding volgen.

Ze leest graag romans, heeft vioolles en luistert zo goed als nooit naar de radio. Wel luistert de hele familie naar de klassieke platen van de grammofoon. Aan huiswerk besteedt ze weinig tijd, ze is een goede leerlinge. Ze gaat zelden naar de bioscoop; "Anna" en "Rebecca" vond ze mooi.

Ze heeft een vaste vriendin met wie ze wandelt. Haar vriend, een boerenjongen uit 't dorp, die bij haar op school geweest is, is in dienst. Haar opmerking "hij wil beroepsvlieger worden, dat staat me nu niet zo aan" doet blijken, dat zij ook haar problemen heeft.

D. GEZINNEN MET KLEINE KINDEREN

Naar aanleiding van de geringe belangstelling, die in de nieuwe stadswijken door de volwassenen aan de dag gelegd scheen te worden voor bepaalde, voor hen bestemde recreatiemedia, heeft men zich afgevraagd welke rol hierbij de gezinssituatie gespeeld kan hebben.

In deze wijken toch, treft men overwegend jonggehuwden aan met kleine kinderen 1). Het lijkt niet onmogelijk dat het jonge gezin zo in zichzelf verdiept is, dat het betrekkelijk weinig belangstelling heeft voor zaken daarbuiten. Daarnaast kan men veronderstellen, dat die belangstelling er wel is, maar dat de gelegenheid ontbreekt, doordat de huishouding te veel tijd kost of doordat men de kleine kinderen niet alleen thuis wil laten. In het laatste geval kan dan, vooral in de grote stad, een rol spelen, dat men slechts in geringe mate familie of kennissen in de buurt heeft wonen en men op zoek moet gaan naar professionele babysitters.

Indien hier inderdaad dergelijke remmingen bij het jonge gezin zouden liggen, dan was hiermede tevens iets verklaard over de vele klachten in het verenigingsleven, waar juist de deelname door de groep gehuwde 25- 35 jarigen zo gering is.

Zonder nader op de verificatie van deze motiveringen in te gaan, kan het wellicht vruchtbaar blijken, eerst een analyse te maken van de werkelijk bestaande situatie. Te dien einde zijn in de hierna volgende staten twee groepen vergeleken, beide van gehuwden, de ene echter nog zonder of weer zonder kinderen, de andere met kleine kinderen d.w.z. met alleen of onder meer kinderen jonger dan vijf jaar.

Het aantal verplichte bezigheden is voor de ouders van kleine kinderen belangrijk groter dan voor andere ouders (staat 19a, resp. 44% en 35%) en het percentage vrije tijd geringer (37%, resp. 44%). Opvallend is, dat dit verschil voor de mannen vrijwel even groot is als voor de vrouwen, terwijl men toch mag aannemen dat de directe zorg voor de kleine kinderen vooral bij de moeder berust.

Beziet men nu de besteding van de vrije tijd nader, dan blijkt dat de gehuwden met kleine kinderen voor de meeste ontspanningsmogelijkheden regelmatig iets lagere percentages noteren, in het bijzonder de volgende (staat 19b):

1. Het percentage voor lezen is vooral bij de mannen lager (resp. 10 en 13%).
2. Het percentage sociabiliteit is (ook hier vooral voor de mannen) opvallend lager (resp. 9 en 12%).

Daarnaast blijken de vaders en moeders van kleine kinderen iets meer aan huis gebonden; gehuwden zonder kinderen gaan 6 uur per week voor ontspanning uit, ouders met kleine kinderen ruim 5 uur (omrekening der in staat 19c in de kolommen 2 en 15 genoemde percentages).

Stelt men nu voor beide groepen de totale ontspanning opnieuw 100% en ziet men hoe de tijd dan verdeeld wordt, dan blijkt verhoudingsgewijs de neiging om uit te gaan bij beide groepen even groot (in beide gevallen 33% der aan ontspanning bestede tijd).

Dat de grotere gerichtheid op het eigen gezin tot bewuste wijzigingen in de aard der vrije-tijdsbesteding zou leiden, blijkt dan althans niet uit het tijdsbudget.

Het percentage aan "op bezoek gaan" bestede tijd is bijv. voor beide groepen vrouwen even groot (22%), het theaterbezoek van de vaders is verhoudingsgewijs zelfs veelvuldiger dan dat der niet-vaders, of der vaders die geen kinderen meer in huis hebben.

Vergelijkt men tenslotte de situatie in de grote stad met die in geheel Nederland, dan blijkt de uithuizigheid der 24 - 39 jarigen (de leeftijdsgrenzen waarbinnen ouders van kleine kinderen kunnen worden geacht zich te bevinden) in de grote stad voor mannen en vrouwen niet meer of minder dan elders (staat 20). Slechts blijkt, dat voor ontspannings- en verenigingsleven de uithuizigheid der 24 - 28 jarigen in de grote stad iets geringer is (12%, Nederland 15%) en voor de 29 - 39 jarigen iets groter (12%, Nederland 10%). Dus een onduidelijk en klein verschil.

Concluderend, is men geneigd te zeggen, dat de gehuwden met kleine kinderen belangrijk minder vrije tijd hebben en iets meer thuis zijn.

Voorlopig lijkt deze huiselijkheid iets meer gedwongen dan gezocht.

In de grote steden is voor deze groep de binding aan huis niet groter dan elders. De geconstateerde verschillen met andere groepen zijn niet zo groot, dat men de indruk krijgt, dat het recreatieprobleem in de nieuwe stadswijk in de eerste plaats op de bestaande gezinssituatie is te herleiden. Waarop dan wel, zal een apart onderwerp van onderzoek moeten zijn.

---

1) Voor een leeftijdsopbouw van de Moerwijk te 's-Gravenhage bijv., zie: R.Kok. Enige aspecten van sociale problematiek in een nieuwe stadswijk. Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk. 20 oktober 1953, blz. 297 t/m 301; en volgende nummers.

Staat 19. Gezinnen met kleine kinderen

Voor 19a en b geldt: 1% = 0,6 uur

a. Overzicht

		Verplichte bezigheden	Vrije tijd	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
		procenten				
Gehuwden						
zonder kinderen	m	28	51	16	5	100
	v	41	38	17	4	100
	t	35	44	17	4	100
met kleine kinderen	m	36	44	14	6	100
	v	51	31	15	3	100
	t	44	37	15	4	100

b. Vrije tijd, bezigheden gedetailleerd

		Verplichte bezigheden	Vrije tijd									Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
			Vorming		Lezen	Ontspanning					Totaal (kol. 3 t/m 10)			
			In verenigingen	Door instellingen, godsdienst		Recreatie		Sociabiliteit	Rust, verpozing	Overig				
						Passief	Actief							
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
		procenten												
Gehuwden														
zonder kinderen	m	28	1	2	13	9	6	12	6	2	51	16	5	100
	v	41	1	2	8	7	3	12	5	1	38	17	4	100
	t	35	1	2	11	8	4	12	6	1	44	17	4	100
met kleine kinderen	m	36	1	3	10	8	6	9	5	2	44	14	6	100
	v	51	0	1	7	5	2	10	5	1	31	15	3	100
	t	44	1	2	8	7	4	9	5	2	37	15	4	100

c. Ontspanning thuis en uit

		Ontspanning in % van de gehele tijd	Kolom 2 gesteld op:	waarvan											
				thuis						uit					
				Spelen, kaarten	Hobbies, musiceren, vervaardigen, tekenen	Praten, bezoek ontvangen	Koffie-, theedrinken, uitrusten	Televisie, radio, grammofoon 1)	Totaal	Bioscoop, concert, toneel, sportwedstr.	Sportbeoefening	Café-, restaurantbezoek	Op bezoek zijn, e.d.	Overige	Totaal
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
		procenten													
Gehuwden															
zonder kinderen	m	34	100	6	6	16	17	23	68	2	5	1	18	6	32
	v	28	100	7	2	20	17	21	66	4	3	1	22	4	34
	t	31	100	7	4	18	17	22	67	3	4	1	20	5	33
met kleine kinderen	m	30	100	6	10	15	15	21	68	5	5	1	15	7	32
	v	23	100	5	2	22	20	18	66	5	2	0	22	4	34
	t	27	100	6	6	18	18	19	67	5	4	0	19	5	33

1) Zonder nevenbezigheden.

Betekenis der opschriften in staat b:

Kolom 2: werk, overwerk, huishoudelijk werk, maaltijden, e.d., zorg voor kinderen;
Kolom 3: verenigingen met sociaal-pedagogisch, politiek, cultureel of vormend doel;
Kolom 4: cursussen, lezingen, tentoonstelling, museum, kerkbezoek, godsdienstles;
Kolom 5: kranten, tijdschriften, boeken;
Kolom 6: radio, televisie (zonder nevenbezigheden), concert, toneel, film, sportwedstrijden;
Kolom 7: kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen;
Kolom 8: bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn, e.d.;
Kolom 9: uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;
Kolom 10: wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning;
Kolom 12: 's avonds vóór 12 uur en 's zondags na 8 uur 's morgens;
Kolom 13: onbekende bezigheden en onderweg zijn naar.

Staat 20. Gezinnen met kleine kinderen
Uithuizigheid in de grote stad

1% = 0,6 uur

		Thuis				Uit				Totaal (gehele periode)
		Ontspanning	Lezen	Overig	Totaal	Ontspanning	Verenigingsleven	Overig	Totaal	
		procenten								
GROTE STEDEN										
24 - 28 jaar	m	18	10	33	61	13	1	25	39	100
	v	17	6	58	81	9	1	10	20	100
	t	18	8	45	71	11	1	18	29	100
29 - 39 jaar	m	22	9	36	67	13	1	19	33	100
	v	18	7	60	85	9	0	6	15	100
	t	20	8	48	76	11	1	12	24	100
GEHELE BEVOLKING										
24 - 28 jaar	m	16	9	37	62	16	2	21	38	100
	v	14	7	57	78	10	1	11	22	100
	t	15	8	47	70	13	2	16	30	100
29 - 39 jaar	m	20	9	40	69	11	1	18	31	100
	v	16	7	62	84	8	1	7	16	100
	t	18	8	51	77	9	1	12	23	100

E. LEIDINGGEVENDEN EN WELGESTELDEN

Getracht is onder dit hoofd samen te bundelen de groep, die in financieel opzicht of uit overwegingen betreffende opleiding of beroepsstatus als de ongeveer 7% der totale bevolking omvattende, topgroep van Nederland mag gelden.

Het betreft hier de gezinnen met een inkomen van ca. *f* 10 000,- en meer, de gezinnen met vaders in leidinggevende posities, die van leraren, artsen, e.d., der academici in het algemeen; het betreft verder studenten, uitvoerende kunstenaars en critici, enz.

Aan deze groep wordt hier een voorlopige beschouwing gewijd, vnl. teneinde enige oriënterende opmerkingen te kunnen maken over de volgende twee kwesties:

1. Indien er nog zoiets als een "leisure class" bestaat, valt zij dan in deze topklasse en vormt zij er een belangrijk deel van? Of is de leidinggevende groep juist zeer veel extra belast en beschikt zij over veel minder vrije tijd dan de andere groepen? 1)
2. In hoeverre is deze elite ook in recreatie-opzicht een culturele elite, m.a.w. in hoeverre blijkt uit hun vrije-tijdsbesteding iets over hun recreatieniveau?

Vooral op de tweede vraag zal nog in volgende publikaties nader worden ingegaan. Voorlopig mogen bij beide de volgende kanttekeningen worden gemaakt.

1. Het percentage verplichte bezigheden is voor de mannen uit deze groep hoger dan gemiddeld (37%, Nederland 31%) en voor de vrouwen lager (40%, Nederland 44%, staat 21a).
2. Dat de mannen bij 6% meer tijd voor verplichte bezigheden, slechts 2% minder vrije tijd hebben, dan de gemiddelde Nederlandse man, wordt mede verklaard door hun kortere nachtrust(resp. 13 en 17%). Overigens lijkt deze 2% minder vrije tijd al evenmin te wijzen op een leisure-class karakter als op een overbezetting met verplichte bezigheden.
   Zoekt men naar subgroepen met een afwijkend beeld, dan kan men slechts zeggen dat in de topklasse, evenals in alle andere milieus, de zelfstandigen in de avonden en in het weekend iets meer tijd aan verplichte bezigheden moeten besteden (38%) dan hun salarisontvangende collega's (36%). Daarnaast blijken de academici iets meer bezet (39%) dan de niet-academici (36%) (staat 21b).
   De groep der mannen als geheel tenslotte is minder met dergelijke bezigheden belast, dan bijv. de risicodragende middenstand (39%).
3. Dit algemene resultaat sluit natuurlijk niet uit, dat er kleinere, statistisch moeilijk registreerbare subgroepen zouden zijn waarvan de bezigheden inderdaad een overbezet of een

---

1) H.J.A. Hofland. Geen tijd. Op zoek naar oorzaken en gevolgen van het moderne tijdgebrek. Amsterdam, 1956.

leisure-class karakter zouden dragen. Zo zou het bijv. mogelijk kunnen zijn, dat het gemiddelde percentage aan verplichte bezigheden bestede tijd, voor de mannen uit deze groep (37%, Nederland 31%, staat 21a) in feite is samengesteld uit een veel lager percentage voor een leisure-class-subgroep en een veel hoger voor een overbezette groep. In grafiek 2 is de frequentieverdeling van het aantal kwartieren verplichte bezigheden per avond in beeld gebracht voor de mannen uit de leidinggevende groep en die uit de andere groepen. Hieruit blijkt, dat de frequentieverdeling bij de leidinggevende groep vrijwel gelijk is aan die van de niet-leidinggevende milieus. De grafiek wijst niet op de aanwezigheid van een aparte, opvallend grote, overbezette groep. Iets dergelijks blijkt evenmin uit grafiek 3, waarin de mannen in de leidinggevende groep nog eens apart zijn verdeeld in zelfstandigen en in loondienst werkenden.

4. De verdeling der vrije tijd over weekavonden en weekend wijst op een poging de zondag zo vrij mogelijk te houden (mannen 28% verplichte bezigheden; weekavonden 39%, staat 21d). Dit streven heeft deze groep met de meeste andere gemeen.
5. De vrouwen uit de groep leidinggevenden en welgestelden beschikken inderdaad over meer vrije tijd, dan die uit één der andere milieus (staat 21a). De verschillen blijven echter binnen vrij bescheiden verhoudingen; 2 à 3% meer vrije tijd in de week dan de vrouwen uit de middenstand. Bij de 12 - 17 jarige meisjes zijn de verschillen zelfs gering; het is vooral bij de oudere leeftijdsgroepen dat zich de duidelijke verschillen met de andere milieus gaan aftekenen.
   Binnen de groep zelf zijn de verschillen in hoeveelheid vrije tijd tussen de vrouwen der zelfstandigen en die der salarisontvangenden niet groot (resp. 41 en 39% verplichte bezigheden, staat 21b).
6. Bezint men zich nader over de hoeveelheid verplichte bezigheden bij de topgroep, dan dringt zich de vraag op waaruit deze wel zullen bestaan.
   Merkwaardig genoeg toch, was zij bij de mannen hoger en bij de vrouwen lager dan gemiddeld. Het lagere gemiddelde bij de vrouwen nu, is vrij eenvoudig te verklaren door de inschakeling van meer betaalde (of gemechaniseerde) huishoudelijke hulp (incl. was buitenshuis, e.d.), wat duidelijk uit de desbetreffende posten van staat 29 blijkt (kolommen 6 en 9).
   Daarentegen besteden zij verhoudingsgewijs meer tijd aan zorg voor de kinderen (9%, Nederland 7%) en aan boodschappen doen en winkelen (6%, Nederland 4%).
   Van een traditionele functie van de vrouwen uit de hogere standen, hulpverlening bij anderen, blijft als specialiteit weinig over (1%, Nederland 1%).
   Het hogere percentage voor de mannen schuilt vnl. in de categorieën studie en (over)werk (resp. 17, tegenover Nederland 11% en 36 tegenover Nederland 31%).
   Realiseert men zich het karakter van deze beide bezigheden, dan lijkt het waarschijnlijk, dat over het geheel genomen de mannen uit deze groep verhoudingsgewijs iets minder tijd voor het gezinsleven kunnen reserveren, dan die uit de andere milieus. Zo blijkt in de groep der 29 - 59 jarige mannen, die men voor een goed deel uit huisvaders kan denken te bestaan, 50% (staat 23) der verplichte bezigheden uit werk en overwerk te bestaan, die in het algemeen buiten de gezinssfeer verricht worden (12 uur per week of ± 2 uur per weekdag). Dit blijkt ook uit de percentages tijd, die zij met de kinderen bezig zijn (2%, Nederland 4%, staat 29). Men krijgt hieruit wel de indruk, dat in de topgroep, qua tijdsbesteding, de opvoeding der kinderen nog meer dan elders een aangelegenheid voor de moeders is (9% tegenover 2% bij de mannen).
7. Verdiept men zich nog nader in de gezinsaspecten van de vrije-tijdsbesteding van de topgroep, dan valt het op (staat 22a), hoe de binnenshuisrecreatie meer dan elders zonder de gezinsleden wordt bedreven. Een mogelijke verklaring (allerlei sociaal-psychologische hypothesen daargelaten) is de kleinere gemiddelde gezinsgrootte en de ruimere behuizing van deze groep. Dat men er niet direct een aanwijzing in hoeft te zien voor een verder voortgeschreden gezinsdesintegratie wordt waarschijnlijk doordat de gegevens betreffende het uitgaan wijzen op een meer in gezinsverband uitgaan in dit milieu dan in andere (bijv. café-, restaurantbezoek met gezinsleden 48%, Nederland 24%).
8. Wat betreft de culturele vorming valt het op, dat de topgroep inderdaad iets meer tijd aan ontwikkeling besteedt (3%), dan de gemiddelde Nederlander (2%, staat 21a, kolom 4). Groot is het verschil echter niet, evenmin is de aan lezen bestede tijd hoger (9%, Nederland 9%).
   De iets grotere hoeveelheid vrije tijd (4%), die de vrouwen uit deze groep ter beschikking hebben, wordt voor de helft besteed aan grotere sociabiliteit.
   Al deze afwijkingen van het landelijk gemiddelde zijn echter uiterst gering. Uit deze gegevens althans is niet te constateren, dat de vrije-tijdsbesteding der leidinggevende groepen veel van de overige Nederlandse bevolking zou verschillen.
   Het opvallendste onderscheid is een geringere belangstelling voor radio-uitzendingen en een grotere voor theaterbezoek (staten 22a en b). Uit staat 22b blijkt tevens, dat de aan televisiekijken en grammofoon beluisteren bestede tijd, in deze groep groter is dan gemiddeld, resp. 4% van de ontspanning binnenshuis (Nederland 2%) en 3% (Nederland 1%).
   Typisch is tevens, dat hieruit blijkt, dat deze groep reeds meer tijd besteedt aan televisiekijken dan aan grammofoonmuziek beluisteren.

1% = 0,6 uur
(excl. 21d)

Staat 21. Leidinggevenden en welgestelden; algemeen overzicht

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd: Vorming: In verenigingen	Vrije tijd: Vorming: Door instellingen, godsdienst	Vrije tijd: Lezen	Vrije tijd: Ontspanning: Recreatie: Passief	Vrije tijd: Ontspanning: Recreatie: Actief	Vrije tijd: Ontspanning: Sociabiliteit	Vrije tijd: Ontspanning: Rust, verpozing	Vrije tijd: Ontspanning: Overig	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	a. Vergelijking met andere milieus											procenten
MANNEN												
Leidinggevenden en welgestelden	37	1	4	10	7	5	9	4	2	13	8	100
Loontrekkende middenstand	31	1	3	11	8	7	10	4	3	14	8	100
Risicodragende middenstand	39	1	2	10	7	4	8	5	2	16	5	100
Gehele bevolking	31	1	2	10	8	6	9	5	3	17	7	100
VROUWEN												
Leidinggevenden en welgestelden	40	1	3	8	6	3	12	4	2	14	6	100
Loontrekkende middenstand	42	1	2	8	6	4	10	4	1	16	6	100
Risicodragende middenstand	45	1	2	6	6	3	10	4	2	16	4	100
Gehele bevolking	44	1	2	7	6	3	10	4	2	18	5	100
TOTAAL												
Leidinggevenden en welgestelden	39	1	3	9	7	4	10	4	2	14	7	100
Loontrekkende middenstand	37	1	2	10	7	5	10	4	2	15	7	100
Risicodragende middenstand	42	1	2	8	7	3	9	5	2	16	4	100
Gehele bevolking	38	1	2	9	7	5	9	5	2	18	6	100
	b. Onderverdeling der leidinggevenden en welgestelden											
MANNEN												
Zelfstandig	38	1	4	10	7	5	8	4	2	12	7	100
In loondienst	36	1	4	11	8	4	10	4	2	13	9	100
Academische opleiding	39	1	4	10	7	5	8	3	2	12	8	100
Geen academische opleiding	36	1	3	11	7	5	9	4	2	14	8	100
VROUWEN												
Zelfstandig	41	1	2	8	6	3	12	4	2	13	7	100
In loondienst	39	1	3	9	7	4	12	5	2	15	5	100
Academische opleiding	41	1	2	9	7	3	11	4	2	14	6	100
Geen academische opleiding	38	1	3	8	6	4	12	5	3	15	6	100
TOTAAL												
Zelfstandig	40	1	3	9	6	4	10	4	2	13	7	100
In loondienst	38	1	3	10	8	4	11	4	2	14	7	100
Academische opleiding	40	1	3	10	7	4	9	4	2	13	7	100
Geen academische opleiding	37	1	3	10	6	5	10	5	2	15	7	100
	c. Leeftijdsindeling											
MANNEN												
12 - 17 jaar	31	1	2	8	7	6	5	1	5	26	5	100
18 - 28 jaar	37	1	2	9	8	5	12	3	2	9	11	100
29 - 59 jaar	41	1	5	9	6	4	9	4	2	11	8	100
60 jaar en ouder	29	1	2	18	9	5	8	6	1	13	7	100
VROUWEN												
12 - 17 jaar	37	2	2	6	5	5	4	2	3	26	7	100
18 - 28 jaar	38	1	2	6	7	2	15	5	4	12	8	100
29 - 59 jaar	43	1	3	9	6	3	12	4	2	11	5	100
60 jaar en ouder	34	1	2	11	7	4	15	7	1	14	5	100
TOTAAL												
12 - 17 jaar	34	2	2	7	6	5	5	1	4	26	6	100
18 - 28 jaar	38	1	2	7	8	3	14	4	3	10	10	100
29 - 59 jaar	42	1	4	9	6	4	10	4	2	11	7	100
60 jaar en ouder	32	1	2	14	8	5	11	7	1	13	6	100
	d. Avond- en weekendbesteding											
MANNEN												
Zondag, gehele dag	28	0	4	10	8	7	10	7	4	13	9	100
Zaterdagmiddag + -avond	41	1	1	9	9	6	10	4	3	6	10	100
Maandagavond t/m vrijdagavond..	39	1	4	11	7	4	8	3	1	15	7	100
VROUWEN												
Zondag, gehele dag	34	1	4	7	5	4	14	6	5	13	7	100
Zaterdagmiddag + -avond	47	1	1	7	5	4	12	6	3	6	7	100
Maandagavond t/m vrijdagavond..	39	1	3	9	7	3	10	3	1	18	5	100
TOTAAL												
Zondag, gehele dag	31	1	4	8	7	5	12	7	4	13	8	100
Zaterdagmiddag + -avond	44	1	1	8	7	5	11	5	3	6	9	100
Maandagavond t/m vrijdagavond..	39	1	4	10	7	3	9	3	1	17	6	100

Betekenis van de opschriften:

Kolom 2: werk, overwerk, huishoudelijk werk, maaltijden, e.d., zorg voor kinderen;
Kolom 3: verenigingen met sociaal-pedagogisch, politiek, cultureel of vormend doel;
Kolom 4: cursussen, lezingen, tentoonstelling, museum, kerkbezoek, godsdienstles;
Kolom 5: kranten, tijdschriften, boeken;
Kolom 6: radio, televisie (zonder nevenbezigheden), concert, toneel, film, sportwedstrijden;
Kolom 7: kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen;
Kolom 8: bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn, e.d.;
Kolom 9: uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;
Kolom 10: wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning;
Kolom 11: 's avonds vóór 12 uur en 's zondags na 8 uur 's morgens;
Kolom 12: onbekende bezigheden en onderweg zijn naar.

Staat 22. Leidinggevenden en welgestelden; ontspanning

a. Gezinsverband

	A of B 1)	Er aan bestede tijd in % van de vrije tijd			Kolom 3, 4, resp. 5 gesteld op:	waarvan: zonder gezinsleden (alleen)			o.m. met gezinsleden			met andere familieleden			zonder gezinsleden (met anderen)			onbekend met wie		
		m	v	t		m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
		procenten																		
Kaarten en andere spelen	A	3	3	3	100	10	7	9	56	74	65	6	-	3	23	17	20	5	2	3
	B	5	5	5	100	4	6	5	67	73	70	3	0	2	21	14	17	5	7	6
Hobbies, musiceren, vervaardigen, tekenen	A	4	3	4	100	53	62	58	19	25	22	-	-	-	3	6	4	26	7	17
	B	5	2	4	100	58	45	51	21	23	22	0	3	2	6	4	5	14	25	19
Praten, bezoek ontvangen	A	9	15	12	100				66	68	67	4	3	4	16	15	15	14	14	14
	B	9	13	11	100				71	68	70	3	4	3	15	16	16	11	13	12
Radio, televisie, grammofoon 2)	A	13	9	11	100	12	12	12	66	67	67	-	1	0	5	3	4	17	18	18
	B	14	13	14	100	9	11	10	68	66	67	1	0	0	2	2	2	21	20	21
Bioscoop, concert, toneel	A	5	6	5	100	7	5	6	42	53	48	-	2	1	42	31	36	8	8	8
	B	3	3	3	100	16	5	11	33	49	41	1	2	2	39	34	36	10	11	11
Café-, restaurantbezoek	A	1	1	1	100	4	6	5	47	48	48	-	-	-	43	43	43	6	4	5
	B	1	1	1	100	13	-	7	12	36	24	2	10	6	55	49	52	18	4	11

b. Televisie, radio en grammofoon

	Ontspanning in % van de totale tijd			Ontspanning binnenshuis in % van de thuistijd			Kolom 5, 6, resp. 7 gesteld op:	waarvan: televisie 2)			radio 2)			grammofoon 2)		
	m	v	t	m	v	t		m	v	t	m	v	t	m	v	t
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
	procenten															
Leidinggevenden en welgestelden	27	28	27	23	22	23	100	4	5	4	25	16	20	3	2	3
Gehele bevolking	32	24	28	28	19	23	100	1	2	2	30	27	29	1	1	1

1) A = leidinggevenden en welgestelden.
B = gehele bevolking.
2) Zonder nevenbezigheden.

Staat 23. Leidinggevenden en welgestelden; verplichte bezigheden per leeftijd

	12 - 17 jaar			18 - 28 jaar			29 - 59 jaar			60 jaar en ouder		
	m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t
	procenten											
a. Verplichte bezigheden in % van de gehele tijd	31	37	34	37	38	37	41	43	42	29	34	32
b. Regel a. gesteld op	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
waarvan:												
werk of overwerk	0	1	1	15	5	10	50	9	30	43	6	25
studie, huiswerk	53	39	46	41	12	27	5	1	3	6	-	3
huishoudelijk werk	3	12	7	2	17	9	2	25	13	2	28	15
maaltijden	33	27	30	25	28	27	25	26	26	36	32	34
reparaties	1	-	1	2	-	1	1	0	0	2	-	1
naaien, verstellen, breien, haken	-	7	3	0	14	7	0	13	7	-	19	9
toiletmaken, scheren	5	4	5	4	5	4	4	3	3	4	4	4
andere huishoudelijke bezigheden	1	1	1	1	2	2	1	3	2	4	5	5
correspondentie	0	1	0	3	3	3	4	2	3	-	2	1
hulpverlening bij anderen	1	1	1	1	2	1	1	1	1	0	1	0
boodschappen doen	2	5	4	4	3	4	1	5	3	2	2	2
winkelen	1	2	1	1	1	1	1	1	1	-	1	1
bij huiswerk helpen	-	0	0	0	-	0	1	1	1	-	-	-
kinderen verzorgen	0	1	1	0	7	3	2	8	5	-	0	0
met kinderen spelen	0	-	0	0	1	1	2	1	2	0	0	0

Grafiek 2

Duur verplichte bezigheden in kwartieren per avond bij leidinggevenden en niet-leidinggevenden

(Mannen)

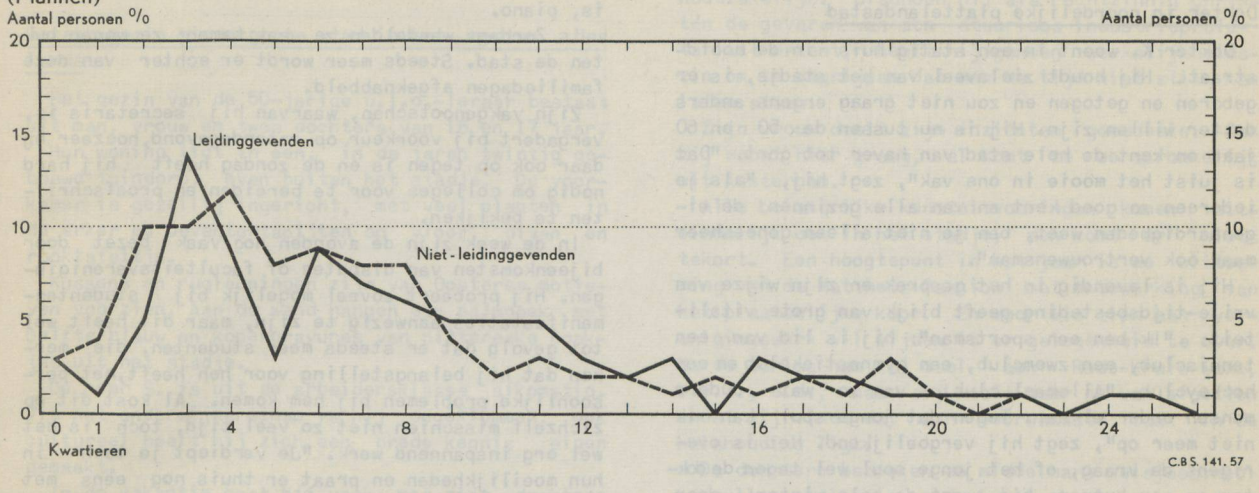

Grafiek 3

Duur verplichte bezigheden per avond bij leidinggevenden, zelfstandig en in loondienst werkzaam

(Mannen)

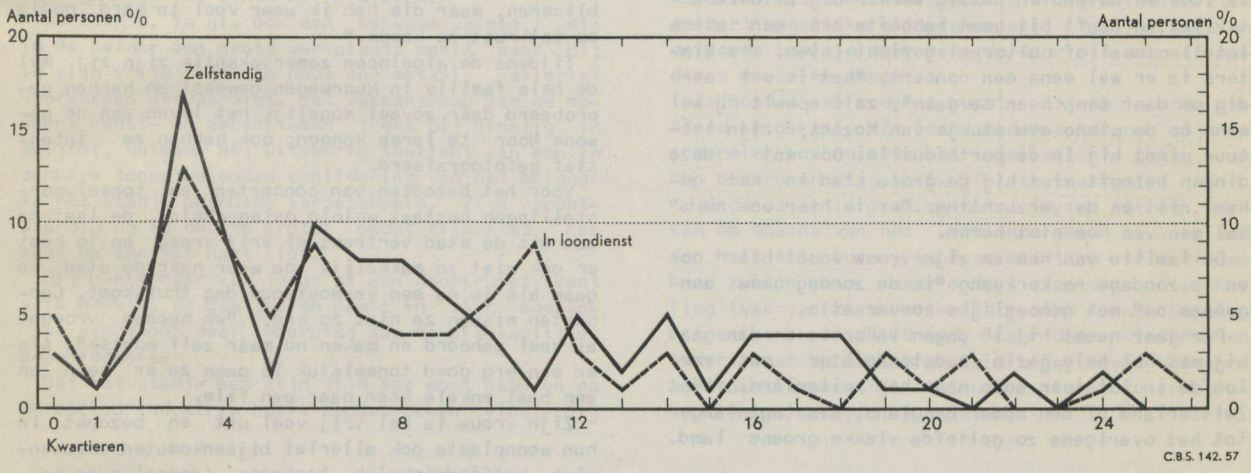

INTERVIEW 3 E - 1

Dokter in noordelijke plattelandsstad

Dokter K. woont in een statig huis in de hoofdstraat. Hij houdt zielsveel van het stadje, is er geboren en getogen en zou niet graag ergens anders dokter willen zijn. Hij is nu tussen de 50 en 60 jaar en kent de hele stad van haver tot gort. "Dat is juist het mooie in ons vak", zegt hij, "als je iedereen zo goed kent en van alle gezinnen de eigenaardigheden weet, ben je niet alleen geneesheer maar ook vertrouwensman".

Hij is levendig in het gesprek en zijn wijze van vrije-tijdsbesteding geeft blijk van grote vitaliteit: "Ik ben een sportsman": hij is lid van een tennisclub, een zwemclub, een gymnastiekclub en een hockeyclub. "Allemaal clubjes van zo wat oudere mensen onder elkaar. Tegen dat jonge spul kan ik niet meer op", zegt hij vergoelijkend. Het is overigens de vraag, of het jonge spul wel tegen de dokter op zou kunnen: hij zwemt de hele winter door en hakt, indien nodig, zich een zwemplaatsje in het ijs!

Hoewel hij een grote praktijk heeft, vindt hij, dat hij behoorlijk wat vrije tijd overhoudt; dat is ook wel nodig om de vakliteratuur bij te houden. "En wat ik ook als vrije tijd beschouw: de cursussen van de E.H.B.O. en het Groene Kruis. Dat is leuk en bovendien nuttig werk." Bij al deze activiteiten heeft hij geen behoefte aan een sterk intellectueel of cultureel gericht leven. 's Winters is er wel eens een concert, "het is wel aardig om daar eens heen te gaan"; zelf speelt hij wel eens op de piano een stukje van Mozart; zijn lectuur vindt hij in de portefeuille. Ook wat deze dingen betreft mist hij de grote stad in het geheel niet en de verzuchting: "er is hier ook niets" zal men van hem niet horen.

De familie van hem en zijn vrouw woont hier ook en 's zondags na kerkgang "is de zondag gauw aangenaam om" met genoeglijke conversatie.

Per jaar neemt hij 16 dagen vakantie en dan gaat hij met het hele gezin (oudste dochter met verloofde incluis)per auto naar het buitenland.Liefst Zwitserland of een ander bergland, als tegenhanger tot het overigens zo geliefde vlakke groene land.

INTERVIEW 3 E - 2

Interview met hoogleraar

Prof. X. vertelt dat hij de laatste tijd vrijwel geen kans meer ziet zijn vrije tijd ook werkelijk "vrij" te houden. Zelfs 's zondags moet hij tegenwoordig doorwerken om enigszins zijn werk bij te kunnen houden. Voor het gezinsleven vindt hij dit wel een probleem. Vroeger bracht hij de zaterdagavond en zondag altijd in de familiekring door. Hij las aan zijn zoons (hij heeft er drie, waarvan de jongste 14 is en de oudste eerstejaarsstudent) een stuk uit een boek voor waar ze dan later samen over praatten; of ze musiceerden, de jongens en hij viool, zijn vrouw, die op het conservatorium geweest is, piano.

's Zondags wandelden ze vaak samen; ze wonen buiten de stad. Steeds meer wordt er echter van deze familiedagen afgeknabbeld.

Zijn vakgenootschap, waarvan hij secretaris is, vergadert bij voorkeur op zaterdagavond,hoezeer hij daar ook op tegen is en de zondag heeft hij hard nodig om colleges voor te bereiden en proefschriften te bekijken.

In de week zijn de avonden nog vaak bezet door bijeenkomsten van disputen of faculteitsverenigingen. Hij probeert zoveel mogelijk bij studentenmanifestaties aanwezig te zijn, maar dit heeft wel tot gevolg dat er steeds meer studenten, die merken dat hij belangstelling voor hen heeft,met persoonlijke problemen bij hem komen. Al kost dit op zichzelf misschien niet zo veel tijd, toch is het wel erg inspannend werk. "Je verdiept je toch in hun moeilijkheden en praat er thuis nog eens met je vrouw over en probeert hen dan weer zo goed mogelijk raad te geven. Het lijkt allemaal wel heel mooi, dit persoonlijk contact met de studenten, maar mede daardoor voel ik me wel erg tekortschieten in mijn wetenschappelijk werk. Ik heb collega's die iedere maand iets publiceren, maar die sluiten zich daarvoor dan ook af van de buitenwereld. Alleen in de vakantie zou ik tijd hebben om te publiceren, maar die heb ik weer veel te hard nodig om tot rust te komen."

Tijdens de afgelopen zomervakantie zijn zij met de hele familie in Noorwegen geweest en hebben geprobeerd daar zoveel mogelijk het leven van de gewone Noor te leren kennen; ook hebben ze intensief gefotografeerd.

Voor het bezoeken van concerten en toneelvoorstellingen bestaat weinig gelegenheid: de laatste bus uit de stad vertrekt al vrij vroeg en je komt er ook niet zo makkelijk toe weer naar de stad te gaan als je na een vermoeiende dag thuiskomt. Concerten missen ze niet zo erg: "we hebben vroeger al veel gehoord en maken nu maar zelf muziek". Als er een erg goed toneelstuk is gaan ze er heen en een heel enkele keer naar een film.

Zijn vrouw is wel vrij veel uit en bezoekt in hun woonplaats ook allerlei bijeenkomsten: vrouwenclub, koffiedrinkclub, lezingen (vooral over psychologie) en ze houdt zich energiek bezig met het organiseren van bazars voor liefdadige doeleinden. Ook helpt ze haar man met allerlei tikwerk; ze heeft een grote belangstelling voor zijn vak en daardoor kan ze hem veel uit handen nemen.

"Maar ze heeft me laatst wel te verstaan gegeven, dat ik niet maar op ieder ogenblik van de dag beslag op haar kan leggen. Ze wil wel wat voor me doen maar dan op een tijd die haar schikt."

De tijd van de kinderen is eigenlijk ook overvol met huiswerk, vioolles en de schoolclub, maar toch zijn ze relatief erg huiselijk en het komt nog vrij geregeld voor dat hij met hen bridge of canasta speelt of dat er eindeloze gesprekken over psychologische onderwerpen gevoerd worden.

INTERVIEW 3 E - 3

Leraarsgezin middelgrote stad in het oosten des lands

Het gezin van de 50-jarige u.l.o.-leraar bestaat uit man, vrouw en twee dochters van 16 en 17 jaar.

Hun woning ligt in een, in de jaren twintig gebouwd tuindorp, even buiten het stadje. De voorkamer is gezellig ingericht, met veel planten in de erker en Deventertapijten op vloer, divan en rooktafeltje.

Kussens en rugleuningen zijn van Oosterse motieven voorzien. Aan de wand hangen een palmdoek met Delfts blauw en kopergravures van pittoreske hoekjes uit het stadje.

De heer S. is uit de arbeidersklasse afkomstig. Via het onderwijzerschap is hij opgeklommen, ook cultureel heeft hij zich een brede kennis eigen gemaakt.

In de vakantie gaat hij vaak met zijn dochters naar Amsterdam,waar hij o.m. schilderijen gaat bekijken van de grote Hollandse meesters, bij voorkeur Rembrandt. Het modernere, "zelfs Van Gogh", weet hij echter ook wel te waarderen. Maar in het hypermoderne gelooft hij niet. Zadkine's beeld voor de stad Rotterdam vindt hij afschuwelijk, Mondriaan verdenkt hij van oplichterij, moderne woninginrichting vindt hij prulwerk.

De heer S. is nl. ook een bekwaam vakman, die in de kelder een grote werkplaats heeft waar hij in zijn vrije tijd van hout en metaal allerlei voorwerpen vervaardigt. Het vakmanschap van de moderne kunst- en ambachtsman trekt hij ernstig in twijfel, hetgeen hij uitvoerig toelicht aan een in donkere tonen gehouden schildering van het onlangs in het stadje onthulde verzetsbeeld. Zijn verontwaardiging is des te groter omdat zijn stad hem zeer na aan het hart ligt.

Hij heeft haar van jongs af aan doorkruist, kent alle hoekjes en gaatjes en heeft in zijn boekenkast een groot deel ingeruimd aan de plaatselijke geschiedenis.

Dat het stadje met zijn tijd mee moet gaan en na de oorlog industrie heeft aangetrokken vindt hij noodzakelijk. Ofschoon hij als rechtzinnig Christen de gevaren van een stuurloos industrieproletariaat erkent, heeft hij genoeg werkelijkheidszin om te begrijpen dat men de tijd niet stil kan laten staan.

Zijn vrouw deelt zijn inzichten goeddeels. Ook zij woont hier graag, al komt ze oorspronkelijk uit Amsterdam.

Alle belangrijke kunstuitvoeringen komen uiteindelijk ook in het stadje, men komt er niets tekort. Een hoogtepunt in het jaar is de uitvoering van de Mattheüs-Passion met medewerking van het plaatselijke koor. En voor wie zich aan verenigingswerk wil wijden is er gelegenheid te over. Na de oorlog nam zij deel aan Rode-Kruis-werk, U.V.V., e.d., maar zij heeft daar nu van afgezien omdat zij vindt dat haar voornaamste taak in de huishouding ligt.

De dochters bezoeken de middelbare meisjesschool en zullen eerlang naar de kweekschool voor onderwijzers gaan.

De meisjes zelf zijn er niet enthousiast over. Ze willen liever privé-secretaresse worden, "dan heb je nog eens een kansje, wat van de wereld te zien". De plaats hunner inwoning vinden ze maar een dood gat, waar niets gebeurt en waar iedereen alles van iedereen weet.

De vooruitstrevende school die zij bezoeken stimuleert mogelijke uitspraken als: "Jullie moesten dat oude boeltje maar eens de deur uit doen en moderne meubelen nemen".

Ze houden van moderne kunst, zijn à la mode gekleed en gekapt. Ze lezen moderne romans, zijn op schermles en beginnen het intellectuele gezag van hun ouders ernstig in twijfel te trekken.

In de vakantie gaan ze eerst in een fabriek werken om daarna van het verdiende geld op Vlieland een huisje te huren, waar ze met twee vriendinnen heen zullen gaan. Haar ouders zien deze ontwikkeling (waarvan ze de reikwijdte niet kunnen bepalen) met enige bezorgdheid aan, maar daar kinderen en ouders zeer op elkaar gesteld zijn, heeft het verschil in levensstijl totnutoe niet tot ernstige conflicten aanleiding gegeven.

F. ARBEIDERS

De moderne literatuur, die zich verdiept in de levenswijze der arbeiders, richt haar aandacht vnl. op de volgende drie vragen:

1. Is het levenspatroon van de arbeider (nog) sterk afwijkend van dat van andere groepen, bijv. van dat der loontrekkende en risicodragende middenstand? Kan men in dit opzicht bijv. nog spreken van een arbeidersklasse, resp. -stand?
2. Indien dit niet zo is, met welke groep toont zij dan de meeste verwantschap?
3. Indien dit wel zo is, is hier dan sprake van een gewilde eigen ontwikkeling in een zelfgekozen stijl, of is hier eerder te denken aan bijv. een ongewilde achterstand en dient men te spreken van een emancipatiekwestie?

Recente studies uit Duitsland, Engeland, Oostenrijk en Denemarken 1) wijzen op een aansluiting van de levenswijze van de arbeiders aan die van de middenstand, zij het de loontrekkende, zij het de risicodragende. De uitkomsten van het eerste onderzoek naar radiobeluistering en vrije-tijdsbesteding wezen voor Nederland in een zelfde richting.

Beziet men bovengenoemde vragen op het terrein waarop dit tweede onderzoek zich beweegt, dan komt men tot de volgende vragen op vrije-tijdsbestedingsgebied:

1. Hoeveel vrije tijd heeft de arbeider 2), vergeleken met andere groepen?
2. Welk deel van de vrije tijd gebruikt hij (zij) voor ontspanning, welk deel voor vorming?
3. In hoeverre wordt zijn (haar) ontspanning gekenmerkt door bepaalde afwijkende exponenten, die een ongezocht gevolg zijn van zekere eenzijdigheden in de beroepsuitoefening en in hoeverre cultiveert hij een eigen recreatiestijl en in welke mate is deze gelijk aan die van andere groepen?
4. In zoverre er sprake is van een zekere recreatie-emancipatie, geldt die dan evenzeer voor de arbeidersvrouwen als de -mannen?

Ad 1. Over de beschikbare hoeveelheid vrije tijd is in hoofdstuk I D reeds één en ander opgemerkt. De mannen hebben gemiddeld iets meer vrije tijd (48%, Nederland 46%) en de vrouwen iets minder (32%, Nederland 34%, staat 4a). Uit tabel 24b blijkt in hoeverre dit ook voor de diverse subgroepen geldt.
Beziet men dit aan de hand van het complementaire begrip "verplichte bezigheden", dan zijn de (ongeschoolde en geoefende) fabrieksarbeiders (mannen) hiermede, qua tijdsduur, het minst belast (23%) en de geüniformeerde beambten het meest (35%). Dit laatste cijfer is echter mede hoger, omdat vele van deze functionarissen (conducteurs, politie-agenten, enz.) avond- en weekenddienst kennen, terwijl de tijd, dat zij in compensatie daarvoor, vrij zijn (ochtenden, middagen), niet in de periode van onderzoek valt.
Over het algemeen krijgt men de indruk dat de lagere groepen, de laagste percentages verplichte bezigheden kennen (venters, ongeschoolde ambachtslieden 26%, ongeschoolde fabrieksarbeiders 23%).

Ad 2. De mannelijke arbeiders wijden 34% van hun tijd aan ontspanning (Nederland 32%, staat 10a), de arbeidersvrouwen (en dochters) 24% (Nederland 24%).
De algemene indruk is dat de gehele arbeidersgroep voor ontwikkeling en vorming niet meer of minder tijd reserveert, dan de leden der andere milieus.
Binnen de arbeidersgroep steken de geschoolde fabrieksarbeiders als maximum-groep (5%, staat 24b, kolommen 3 + 4) gunstig af bij de verkeersarbeiders (chauffeurs, e.d. als minimum-groep met 1%).
De mate waarin in arbeiderskringen gelezen wordt onderscheidt zich wat de mannen betreft (incl. de subgroepen), weinig van de andere milieus; voor de vrouwen liggen de percentages iets lager (van 4 tot 7%, Ned. vrouwen 7%, niet in staat gebracht).

Ad 3. Indien de arbeider, meer dan bijv. de middenstander zware lichamelijke arbeid of arbeid onder ongunstige omstandigheden zou verrichten, dan zou dit op de een of andere wijze het karakter van zijn avondbesteding moeten tekenen.
In de eerste plaats ware hierbij te denken aan een hoger percentage voor rust en verpozing binnenshuis, vallend in de termen ener extra grote behoefte aan restauratie. Deze cijfers blijven echter voor de arbeiders niet significant hoger dan voor andere groepen.
Wel zijn er enkele verschillen binnen de arbeidersgroep, maar ook deze zijn niet groot. Bij in staat 24a vermelde 29 - 59 jarige mannen blijken de percentages voor rust en verpozing thuis vrijwel alle in één orde van grootte te vallen (5 à 6%).
Hoe verschillend de hier onderscheiden arbeidersberoepen ook mogen zijn, tot grote verschillen in rustbehoefte in de vrije tijd schijnt dit niet te leiden.

In hoeverre de aard der beroepsuitoefening invloed uitoefent op de meer positieve zijden der recreatiestijl, zal zo mogelijk voor een groot deel uit latere studies in deze serie moeten blijken.
Hier zij alleen ingegaan op de vraag, of bepaalde eenzijdige vormen van min of meer geestdodende arbeid, in de arbeider de lust tot actieve recreatie remmen en de neiging tot

---

1) H. Schelsky u.a. Arbeiterjugend, gestern und heute. Heidelberg, 1955.
B. Seebohm Rowntree and G.R. Lavers. English life and leisure. London, 1952.
K. Bednarik. De jonge arbeider van deze tijd, een nieuw type. Utrecht, 1955.
Rapport: Den Danske Ungdom. København, 1951.

2) N.B. Arbeiders, exclusief landarbeiders.

passieve recreatie stimuleren.
Voor de gehele groep zijn de cijfers voor radiobeluistering en bioscoopbezoek niet hoger dan gemiddeld voor Nederland en de cijfers voor hobbies, e.d. niet lager (staat 10b).
Binnen de groep blijken de geschoolde fabrieksarbeiders het meest gericht op actieve recreatie (27% van de onderzoektijd, staat 31) en de winkel- en magazijnbedienden het minst (18%).
De ongeschoolde arbeiders (31%) en de verkeersarbeiders (28%) besteden naar verhouding de meeste tijd aan passieve recreatie (Nederland 25%).
De totaalindruk die men overhoudt na analyse der cijfers en na lezing der interviews, wijst op een recreatiestijl der arbeidersklasse, die zich niet scherp onderscheidt van die der andere bevolkingsgroepen. Vooral in de grote stad is het onderscheid dikwijls niet groot. Deze indruk wordt nog versterkt doordat bijv. de geschoolde fabrieksarbeiders en de geüniformeerde arbeiders, die beiden als een zekere arbeidselite kunnen gelden, waar men dus in dit opzicht het meest uitgesproken een eigen stijl zou verwachten, hun houding goeddeels afstemmen op het voorbeeld dat zij ontlenen aan de nabije middenstand.
In dit opzicht geeft Nederland dus een zelfde ontwikkeling te zien als bijv. in Duitsland werd gesignaleerd 1).

Ad 4. Aannemende dat de verkorting van de arbeidsduur, de sociale verzekering en het grotere aandeel in de volkswelvaart voor de arbeiders nog relatief nieuwe verworvenheden zijn, ligt het voor de hand te veronderstellen, dat het op deze condities gebaseerde recreatiepatroon nog van betrekkelijk recente datum is.
In hoeverre is nu de vrouw uit de arbeidersklasse en in het bijzonder de huisvrouw met deze ontwikkeling meegegaan?
Zonder meer kan uit de cijfers worden vastgesteld, dat het sloofje, dat de lezer uit de sociale romans over het arbeidersleven uit de tijd vóór de eerste wereldoorlog tegemoet treedt, als algemeen type niet meer bestaat.
Het percentage tijd aan verplichte bezigheden is voor de arbeidersvrouw tussen de 29 en 59 jaar 49% (staat 24c). De helft hiervan is gewijd aan opruimen, maaltijden bereiden, consumeren en afwassen; een vierde deel aan naaien, verstellen, strijken, e.d. Men kan gemiddeld zeggen, dat zodoende de vrije avond niet ver voor negen uur begint (staat 29).
Deze situatie verschilt echter betrekkelijk weinig van die van haar leeftijdgenoten in de andere milieus, voor wie het percentage verplichte bezigheden ook tussen de 45 en 50% ligt.
Uit staat 29 valt ook af te leiden, dat bij de arbeidersvrouwen het accent van de tijdsbesteding zwaarder valt op de directe materiële verzorging in de zin van wassen, strijken, repareren, opruimen, enz., evenals bij de boerinnen en landarbeidersvrouwen.
Het voornaamste accentverschil met de andere milieus berust op het grotere verschil in bezigheden tussen mannen en vrouwen. De mannen hebben verhoudingsgewijs veel, de vrouwen weinig vrije tijd.
De vrouwen lezen iets minder dan de mannen (staat 24a, mannen 10%, vrouwen 6%, zie ook de gegevens per leeftijdsgroep onder c.) en luisteren (althans op avonden en weekends) minder naar de radio.
Het grootst is echter het verschil in actieve recreatie (mannen 8%, vrouwen 3%, fabrieksarbeiders mannen 9%, vrouwen 2%; Nederland mannen 6%, vrouwen 3%, alleen voor de mannen in staat 24b weergegeven).
De totaalindruk uit deze cijfers is, dat ook bij de arbeidersvrouwen zich een belangrijke emancipatie heeft voltrokken, zij het minder snel dan bij de mannen, terwijl zij in hun recreatie nog een zekere achterstand vertonen vergeleken bij de vrouwen uit het middenstandsmilieu.
Tenslotte zij opgemerkt, dat uit de gegevens van staat 25b blijkt, dat in arbeiderskringen de belangrijkste vormen van ontspanning, ook waar die buitenshuis worden bedreven, niet opvallend meer dan elders buiten het gezinsverband geschieden. Slechts bij cafébezoek blijken de cijfers voor bezoek zonder gezinsleden bij arbeiders hoger.

---

1) H. Schelsky, u.a. Arbeiterjugend, gestern und heute. Heidelberg, 1955.

1% = 0,6 uur
excl. in 24d

Staat 24. Arbeiders; algemeen overzicht

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd: Vorming: In verenigingen	Vrije tijd: Vorming: Door instellingen, godsdienst	Vrije tijd: Lezen	Vrije tijd: Ontspanning: Recreatie: Passief	Vrije tijd: Ontspanning: Recreatie: Actief	Vrije tijd: Ontspanning: Sociabiliteit	Vrije tijd: Ontspanning: Rust, verpozing	Vrije tijd: Ontspanning: Overig	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	procenten											
a. Vergelijking met andere milieus												
MANNEN												
Arbeiders	28	1	2	10	9	8	9	5	3	18	7	100
Loontrekkende middenstand	31	1	3	11	8	7	10	4	3	14	8	100
Risicodragende middenstand	39	1	2	10	7	4	8	5	2	16	5	100
Gehele bevolking	31	1	2	10	8	6	9	5	3	17	7	100
VROUWEN												
Arbeiders	45	1	2	6	6	3	9	4	2	18	4	100
Loontrekkende middenstand	42	1	2	8	6	4	10	4	1	16	6	100
Risicodragende middenstand	45	1	2	6	6	3	10	4	2	16	4	100
Gehele bevolking	44	1	2	7	6	3	10	4	2	18	5	100
TOTAAL												
Arbeiders	37	1	2	8	7	6	9	4	3	18	5	100
Loontrekkende middenstand	37	1	2	10	7	5	10	4	2	15	7	100
Risicodragende middenstand	42	1	2	8	7	3	9	5	2	16	4	100
Gehele bevolking	38	1	2	9	7	5	9	5	2	18	6	100
b. Onderverdeling der arbeiders (mannen)												
Fabrieksarbeiders	25	1	3	11	9	9	10	5	4	18	7	100
Andere arbeiders	29	2	2	10	8	7	9	5	3	18	7	100
Geschoolde arbeiders	31	2	2	9	8	8	9	4	3	17	7	100
Ongeschoolde en geoefende arbeiders	25	1	2	11	9	8	9	6	3	18	6	100
Geschoolde fabrieksarbeiders	26	1	4	11	8	9	10	4	3	17	7	100
Andere fabrieksarbeiders	23	1	2	11	9	9	10	6	3	19	6	100
Chauffeurs, e.d.	32	-	1	10	9	7	10	4	2	20	5	100
Beambten en andere geünifor-meerden	35	2	2	8	7	8	9	6	3	15	7	100
Geschoolde ambachtslieden	31	2	2	9	8	7	9	3	3	18	8	100
Winkel- en magazijnbedienden	29	1	3	12	9	5	11	4	2	16	8	100
Venters, e.d.	26	1	3	9	7	9	8	8	-	22	6	100
Ongeschoolde ambachtslieden	26	2	2	13	7	6	11	6	4	17	6	100
c. Leeftijdsindeling												
MANNEN												
12 - 17 jaar	26	2	2	9	7	9	3	2	5	28	6	100
18 - 28 jaar	30	2	3	8	7	7	11	4	3	16	10	100
29 - 59 jaar	30	2	2	11	9	8	10	6	2	16	6	100
60 jaar en ouder	20	0	2	14	10	7	10	9	3	20	4	100
VROUWEN												
12 - 17 jaar	36	1	2	6	5	4	5	2	5	27	7	100
18 - 28 jaar	43	1	2	6	6	3	10	5	2	17	6	100
29 - 59 jaar	49	1	1	6	6	3	10	5	1	16	3	100
60 jaar en ouder	40	0	2	10	5	4	9	6	1	20	2	100
TOTAAL												
12 - 17 jaar	31	2	2	7	6	7	4	2	5	27	7	100
18 - 28 jaar	37	1	3	7	6	5	11	4	3	16	8	100
29 - 59 jaar	40	1	2	8	8	5	10	6	1	16	5	100
60 jaar en ouder	30	0	2	12	8	5	10	7	2	20	3	100
d. Avond- en weekendbesteding												
MANNEN												
Zondag, gehele dag	22	1	5	9	10	8	12	8	6	13	7	100
Zaterdagmiddag + -avond	36	1	0	8	9	9	9	5	4	10	8	100
Maandagavond t/m vrijdagavond	27	2	2	12	8	7	8	4	1	23	6	100
VROUWEN												
Zondag, gehele dag	38	1	4	7	5	3	14	7	4	13	5	100
Zaterdagmiddag + -avond	55	1	1	4	7	3	9	5	1	8	6	100
Maandagavond t/m vrijdagavond	45	1	1	6	6	3	7	3	1	23	3	100
TOTAAL												
Zondag, gehele dag	30	1	5	8	7	6	13	7	5	13	6	100
Zaterdagmiddag + -avond	41	1	0	6	8	6	9	5	3	9	7	100
Maandagavond t/m vrijdagavond	36	2	1	9	7	5	8	3	1	23	5	100

Betekenis der opschriften:

Kolom 2: werk, overwerk, huishoudelijk werk, maaltijden, e.d., zorg voor kinderen;
Kolom 3: verenigingen met sociaal-pedagogisch, politiek, cultureel of vormend doel;
Kolom 4: cursussen, lezingen, tentoonstelling, museum, kerkbezoek, godsdienstles;
Kolom 5: kranten, tijdschriften, boeken;
Kolom 6: radio, televisie (zonder nevenbezigheden), concert, toneel, film, sportwedstrijden;
Kolom 7: kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen;
Kolom 8: bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn;
Kolom 9: uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;
Kolom 10: wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning;
Kolom 11: 's avonds vóór 12 uur en 's zondags na 8 uur 's morgens;
Kolom 12: onbekende bezigheden en onderweg zijn naar.

Staat 25. Arbeiders

a. Rusttijd (1% = 0,6 uur)

	% 1)		% 1)
Geschoolde fabrieksarbeiders	5	Overige geschoolde arbeiders	5
Geoefende en ongeschoolde fabr.arb. .	6	Winkel- en magazijnbedienden	5
Chauffeurs, e.d.	5	Venters, e.d.	5
Beambten en andere geüniformeerden	6	Ongeschoolde ambachtslieden	6
Geschoolde ambachtslieden	3	Overige ongeschoolde arbeiders ...	6

b. Ontspanning in gezinsverband

	A of B 2)	Er aan bestede tijd in % van de vrije tijd			Kolom 3, 4 resp. 5 gesteld op:	waarvan														
						zonder gezinsleden (alleen)			o.m. met gezinsleden			met andere familieleden			zonder gezinsleden (met anderen)			onbekend met wie		
		m	v	t		m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
											procenten									
Kaarten en andere spelen	A	5	6	5	100	2	6	4	75	74	75	4	0	2	16	12	14	3	7	5
	B	5	5	5	100	4	6	5	67	73	70	3	0	2	21	14	17	5	7	6
Hobbies, musiceren, vervaardigen, tekenen	A	6	1	4	100	65	40	53	20	35	27	0	-	0	5	3	4	10	22	16
	B	5	2	4	100	58	45	51	21	23	22	0	3	2	6	4	5	14	25	19
Praten, bezoek ontvangen	A	8	12	10	100				76	70	73	4	4	4	12	14	13	7	11	9
	B	9	13	11	100				71	68	70	3	4	3	15	16	16	11	13	12
Radio, televisie, grammofoon 3)	A	14	15	15	100	9	8	9	67	71	69	1	1	1	0	1	0	22	19	21
	B	14	13	14	100	9	11	10	68	66	67	1	0	0	2	2	2	21	20	21
Bioscoop, concert, toneel	A	3	2	2	100	12	7	10	30	55	42	2	-	1	43	33	38	14	5	10
	B	3	3	3	100	16	5	11	33	49	41	1	2	2	39	34	36	10	11	11
Café-, restaurant-bezoek	A	1	0	1	100			9			18			2			69			2
	B	1	1	1	100			7			24			6			52			11

1) Rusttijd in % van de gehele tijd; mannelijke arbeiders van 29 - 59 jaar.
2) A = arbeiders.
B = gehele bevolking.
3) Zonder nevenbezigheden.

INTERVIEW 3 F - 1

Arbeider, groot chemisch bedrijf, grote stad in het westen des lands

De 50-jarige S. werkt sinds 13 jaren op deze fabriek. Hij zou er niet weg willen, het loon is behoorlijk, de sociale voorzieningen zijn uitstekend en de sfeer is over het algemeen vrij goed. De nadelen van het ploegenstelsel neemt hij op de koop toe. Daarvóór was hij wegwerker en verdiende een minimaal loon. Maar het was een gemoedelijke sfeer, ze waren onderling vriendschappelijk en je werkte in de open lucht. Daarom had hij de eerste week op de fabriek verschrikkelijk gevonden. Het was ook een heel contrast: de poort die achter je dicht valt; werken in een benauwde ruimte en arbeiders, die vervuld zijn van onderlinge na-ijver.

Dit bracht voor hem een stuk vereenzaming met zich, dat gedeeltelijk wegsleet, toen hij wat mensen leerde kennen en zelf gewaardeerd werd door zijn collega's, gedeeltelijk ook door zijn gevoel van geborgenheid in de veiligheid van wekelijks een behoorlijk loon en de voorzieningen van het bedrijf, dat in alle opzichten uitstekend voor zijn mensen zorgt. "En tenslotte, men heeft geleerd zich aan te passen als men 50 jaar is".

Een poosje geleden heeft hij pogingen gedaan een scholingscursus van de fabriek te volgen, maar dat ging toch echt niet, daar is hij te oud voor. Thuis kwam er ruzie van, de stemming werd prikkelbaar en toen is hij er mee opgehouden. Het gezin heeft ook recht op zijn aandacht. Voor politiek in de strikte zin loopt hij niet warm. Nu de maatschappelijke ellende van de crisisjaren zijn bestaan niet meer bedreigt is het of zijn doen en laten en zijn belangstellingssfeer sterk in het individuele getrokken zijn. Toch heeft hij een behoefte de blik te verruimen. In zijn jeugd kwam daar meer van terecht dan nu hij een gezin heeft. Hij heeft eens, zo'n 20 jaar geleden, een cursus meegemaakt op de Vonk in Noordwijk. Daar werd gediscussieerd over onderwerpen van religieus-socialistische aard. Hij had er van genoten, het haalde hem uit de dagelijkse sleur. De herinnering aan die 14 dagen bewaart hij zuinig, ze zijn in tastbare vorm nog aanwezig in zorgvuldig bewaarde foto's.

Hij leest twee kranten, het Parool en de Waarheid, "om de dingen van twee kanten te kunnen bezien". Uit de meeste gebeurtenissen is bijna niet meer wijs te worden, oordeelsvorming is bijna niet mogelijk. Vandaar dat hij ook niet is georganiseerd.

Hij leest graag een boek, waar je wat uit leert, bijv. over de arbeidstoestanden in Amerika. "Je bent zelf toch ook arbeider". Iets van klassebewustzijn klinkt steeds door zijn woorden heen.

Hij woont met zijn gezin aan de rand van de stad. Moeder de vrouw heeft haar eigen beslommeringen en als hij een vrije middag heeft (hetgeen tengevolge van het ploegenwerk regelmatig voorkomt) gaat hij liefst op z'n eentje fietsen. Eén keer per week heeft hij een damavond: "het is een spel waar veel in zit". De damclub is tegelijkertijd een bron van gezelligheid. Hij is een verwoed operaliefhebber. Thuis heeft hij een grammofoon met een paar platen "maar ze zijn zo duur"!

En soms gaat hij samen met zijn vrouw een opera zien in de schouwburg. "Maar als eenvoudige mensen, voel je je tussen al die deftigheid toch nooit op je gemak". Heel zelden gaat hij naar de bioscoop, liefst een "triller".

INTERVIEW 3 F - 2

Groepsinterview industrie-arbeiders ten plattelande

Aan de zijkant van het toneel in de hypermoderne kantine van het textielbedrijf is een klein vergadervertrekje. Twee wanden zijn van glas, twee wanden van gordijnstof, blauw en zwart. Een decoratieve plantenbak is de enige versiering.

Het uitzicht is riant: de strakke lijnen der nieuwe gebouwen, sportvelden en bossen op de achtergrond.

Een tiental arbeiders komt één voor één binnendruppelen. Sommigen zijn in manchester, sommigen in blauw-katoen, een enkele op klompen of slechts met kousen aan. Twee hebben meer stadse gezichten en maken meer een kantoorindruk. Deze twee blijken bakker en kapper te zijn geweest vóór ze op de fabriek kwamen. De overigen waren kleine boer of boerenarbeider. Geen van hen werkt nog langer dan drie jaar op deze nieuwe fabriek, een drietal pas een half jaar.

Tegen de grote arbeidsonzekerheid en het onregelmatige inkomen van vroeger staat nu het weekloon en de vaste werktijd. Deze vaste werktijd is veertig uur per week, echter in drie- of vierploegendienst. Ondanks de voor velen lange afstand naar de fabriek (15 km is geen zeldzaamheid) betekent dit toch vrij veel vrije tijd. De meesten trachten die op te vullen met een bijverdienste: aardappel rooien en ander seizoenwerk, een enkeling zelfs met het bijhouden van een eigen "bedrijfje". Op de duur valt dat echter niet mee en de meesten hebben dit dan ook al laten schieten.

Wat ze dan wel doen? Toch nog wat rond het huis of in de tuin werken; kijken hoe het gewas bij de buurman staat; toch nog zien wat bij te verdienen. Niet dat de verdienste op de fabriek niet goed is maar het is zonde wat extra's te laten lopen. Maar over 't algemeen hebben ze na fabriekstijd weinig energie over. "Je doet wel niet veel, eigenlijk is het kinderachtig werk met die draadjes, maar daarna blijf je toch erg suf". Zowel zij als hun vrouwen voelen wel bezwaar tegen het onnatuurlijke levensritme bij ploegenarbeid, vooral tegen het werken op zondag. Maar de extra verdienste is toch belangrijker en er zijn veel die "nogal wat op de lat hebben staan". Ze kopen ook meer dan vroeger.

In het sinds de industrievestiging haastig uitgegroeide dorp hebben de middenstanders hun assortiment uitgebreid en hun etalages vernieuwd. Sommige arbeiders gaan er winkelen met hun vrouw. Een enkeling wilde wel dat er een warenhuis kwam, "dan

kun je tenminste ergens binnen lopen", anderen voelen zich in het dorp met stadsallures niet meer erg op hun gemak en blijven op hun eigen randdorp. Hier zomin als daar doen ze veel aan bioscoopbezoek en verenigingsleven. Het ploegenstelsel laat het niet toe maar ook zonder meer is er weinig belangstelling voor, twee zijn in een zangkoor, één in een buurtvereniging. Daarentegen hebben ze wel getrouw de ontwikkelingscursus van het bedrijf bezocht en zijn daar goed over te spreken. De idee om buiten het bedrijf voor een diploma te leren slaat echter weinig bij hen aan.

Hun trouwste vriend in vrije tijd is de radio. Ze kennen veel programma's. Klagen deskundig over storingen en vertellen meesmuilend over het luisteren naar en de jacht op amateurzenders.

Lezen doen ze vrijwel niet, krant noch boek, ook aan sport doen ze maar weinig.

De gewezen "kapper" en de "bakker" zijn gedurende de zeven dagen dat het bedrijf vrij-af gaf, inderdaad met vakantie geweest naar de zomerhuisjes van het bedrijf, waar je op de fiets heen kan en die heel goedkoop zijn, gas, water en elektriciteit inbegrepen. De anderen bewonderen het initiatief maar zien het toch enigszins als verkwisting van kostelijke tijd. Zij hebben in die week wat aan het eigen gedoetje opgeknapt; een enkele heeft wat familiebezoek afgelegd.

Uit alles blijkt dat ze in hun vrije tijd nog erg terug kijken naar de wereld waar ze uit komen. In hun dorpen is men er ook nog niet op ingesteld andermans vrije tijd te vullen. Er dreigt verveling: de radio is echter een goede kameraad en vóór je het weet is het al weer tijd voor de fabriek.

INTERVIEW 3 F - 3

Jonge arbeider grote montagefabriek in grote stad in het westen des lands

Een 16-jarige onopvallende, wat slungelige, bleke knaap, die met zijn houding niet zo erg goed raad weet.

Met nog twee broertjes en een oudere zuster woont hij nog bij zijn ouders thuis. Van de 8 kinderen van het gezin zijn er 4 de deur uit.

Na de lagere school, is hij 2 jaar op de ambachtsschool geweest. Direct daarna is hij bij deze fabriek gekomen. Daar is hij nu ruim 1½ jaar. Het werk bevalt hem wel. Hij doet eenvoudig montagewerk en verdient daarmee voor een jongen van 16 jaar een aardig weekloon. In de twee jaar dat hij bij het bedrijf werkt, heeft hij al vier maal opslag gehad. Hij heeft dan ook geen plannen om te veranderen.

Zijn loon draagt hij aan zijn moeder af. In ruil krijgt hij vijf gulden zakgeld per week: de financiële basis van zijn vrije-tijdsbesteding. Thuis is hij zelden. Als het slecht weer is leest hij wel eens een detective, die hij voor een dubbeltje uit de leesbibliotheek in de buurt haalt, maar voor de rest is hij op straat te vinden met zijn kameraden; "de straat" is een grote winkelstraat in het centrum van de stad.

Veel meer dan rondhangen doen de jongens daar niet. Pantoffelparade kan men deze activiteit niet eens noemen, want ze blijven op een bepaalde hoek gestationneerd. Daar wordt wat gejoeld en gestoeid met eigen of andere sexe, een sigaretje gerookt en gekletst over sport of dergelijke aangelegenheden.

's Zaterdagsmiddags gaat hij steevast naar het badhuis en 's zaterdagsavonds naar de bios. Er zijn drie bioscopen in zijn buurt. Het liefst ziet hij "spannende films". De laatste, die hij zag, was met Johnnie Weissmüller. Na de bios een biertje en een zakje patat - men heeft immers dan geld - en de avond is weer om.

Zondag is het programma niet veel anders dan zaterdag. 's Middags gaat hij vaak kaarten bij vriendjes thuis: klaverjassen. Andere spelen doet hij nooit.

INTERVIEW 3 F - 4

Groepsgesprek, chemisch bedrijf grote stad in het westen des lands

Een continubedrijf (400 man) met overwegend ongeschoolde geoefende arbeiders. Tien ervan, jong en oud door elkaar, geven in de moderne, anders door hen nooit bezochte "kantoor"-kantine in vrijmoedig gesprek een beeld van hun vrije-tijdsbesteding.

Opvallend is direct de invloed van de ploegenarbeid op de recreatie. Wanneer zij in de nachtploeg werken, heeft dat niet tot gevolg dat zij hun dagen slapend doorbrengen. 's Middags is de hele nachtploeg weer op de been. Deze uitbreiding van de vrije tijd leidt echter meestal niet tot het beoefenen van allerlei extra activiteiten. Zij gaan wat vissen, fietsen of scharrelen in huis rond, maar hebben geen eigen akkertje of bijbedrijfje (ook niet als ze aan de rand van de stad wonen).

De vrije tijd wordt gebruikt om "wat bij te komen" en veelal niet voor vorming of ontwikkeling.

De radio is voor gezellige muziek, de niet overmatig druk bezochte bioscoop voor ontspanning en voor de rest is er de gezelligheid van de buurt. Een enkele heeft culturele idealen en wil op zondagmiddag als de fabriek hem wat uit de benen is gezakt wel wat zwaardere muziek of een wat plechtiger boek genieten maar de lectuur van de meesten beperkt zich tot advertenties, ongelukken en buurtnieuws uit de krant, het geïllustreerde weekblad en Donald Duck.

Bij vele van deze grotestadsarbeiders zijn eigenlijk maar twee werelden van belang: de fabriek en het gezin.

Een enkeling is politiek - cultureel actief maar dat is een buitenbeentje. Hij wil concerten met voorlichting, vindt dat gangsterfilms verboden moeten worden, wil geen televisie en minder bonte avonden op de radio. De anderen luisteren naar hem in eerbiedig onbegrip en laten zich er verder weinig aan gelegen liggen.

Toch zijn zij niet ongevoelig voor de rondom hen veranderde wereld. Ze hebben een uitgesproken gevoel voor het verschil in opvoedingsstijl van de

generaties binnen hun familie en geven hiervan sprekende voorbeelden. Als reden voor hun weinig gerichte vrije-tijdsbesteding beklemtonen ze de rustbehoefte omdat de wereld zo jachtig wordt, "je kan het niet meer bijbenen".

Wat er nu zo jachtig wordt weten ze niet te formuleren, behoudens enkele voorbeelden van het opgevoerde bedrijfstempo (wij doen nu met zijn tweeën, wat we vroeger met zijn twaalven deden) en het drukkere verkeer. Maar hun kennelijk onvermogen dit gevoel te verantwoorden doet niet af aan de stelligheid van hun overtuiging.

Dat moderne beeldende kunst diezelfde jachtigheid kan trachten uit te drukken spreekt hen niet aan. "Om Picasso kan je lachen", maar daarmee is de belangstelling ook vrijwel afgelopen. "Dat is toch niets voor ons". Allen zijn er van overtuigd dat serieuze cultuurbeoefening iets is, dat geleerd moet worden. Zij hebben het nooit geleerd, hebben ook geen uitgesproken behoefte het te leren en daarmee uit. Zij lijken als groep, een enkele uitzondering daargelaten, redelijk tevreden en hebben in feite weinig behoefte verandering in hun situatie te brengen.

G. HET PLATTELAND

Hoe grof de categorieën ook mogen zijn, met behulp waarvan de statistische beeldvorming zich voltrekt, toch krijgt men ook uit dit primitieve beeld hier vaak de indruk, dat de cultuurpatronen der diverse milieus niet die grote verschillen vertonen, die de zuiver individuele waarneming vaak doet vermoeden.

Geldt dit nu ook voor het platteland, dat in de samenleving toch vaak beschouwd wordt als een der zeer op zichzelf staande en moeilijk beïnvloedbare milieus?

Bij het geven van een voorlopige analyse van het recreatie-aspect, zijn drie groepen onderscheiden:
1. de boeren;
2. de landarbeiders;
3. de niet-agrariërs ten plattelande.

1. De boeren

In de boeren vindt men een groep van ondernemers, die meer dan de meeste anderen, nog in een zekere natuurafhankelijkheid hun dagelijkse bezigheden verrichten. Hierdoor wordt ook hun recreatie, qua omvang en karakter meer gekenmerkt door seizoenelementen. Het is dan ook belangrijk, dat men zich bij het volgende realiseert, dat de geproduceerde cijfers betrekking hebben op wintermaanden, wanneer de hoeveelheid vrije tijd in het boerenbedrijf groter is dan gemiddeld. Getracht zal worden een voorlopig antwoord te geven op de vraag in hoeverre de boeren, voorzover uit het tijdsbudget herkenbaar, meer of minder van moderne recreatiemedia gebruikmaken.

Althans voor de winterperiode bezit de gemiddelde boer ongeveer evenveel vrije tijd (45%) als de gemiddelde Nederlander (46%, staat 4a), of anders gezegd, iets minder dan de loontrekkende middenstand (mannen 47%) en iets meer dan de risicodragende middenstand (40%).

Voor de boerinnen is de situatie minder gunstig, op de landarbeidersvrouwen na hebben zij het laagste percentage vrije tijd (30%, Nederland 34%). De spreiding der vrije tijd over de week ligt iets anders; de boeren hebben op de weekavonden minder verplichte bezigheden, op zaterdagmiddag en zondag naar verhouding echter meer. Ook hierbij speelt het seizoenelement een rol, op de onderzochte avonden viel meestal de duisternis reeds om 6 uur in. Bovendien heeft het boerenbedrijf een aantal vaste bezigheden, zoals voederen en melken, die ook gedurende het weekend moeten doorgaan. De verschillen met de andere milieus zijn niet bijzonder groot. Dit geldt echter voor de winterperiode. Zou men een jaargemiddelde nemen waarin ook de voor de boer drukkere seizoenen waren verwerkt, dan zou ongetwijfeld de hoeveelheid vrije tijd voor boer en boerin kleiner zijn dan die voor de leden der andere milieus.

Er wordt wel verondersteld, dat de grotere ontspanningsbehoefte van de stedeling voortkomt uit een gejaagder levenswijze en een eenzijdiger beroepsbeoefening. Men ziet daarentegen de boer meer als een man die, zoals dat heet, met zijn bedrijf opstaat en naar bed gaat en die in zijn beroep een meer all-round bevrediging vindt.

Wordt dit laatste nu bewaarheid door een geringere hoeveelheid aan ontspanning bestede tijd en een geringere belangstelling voor bijv. bereikbare commerciële recreatie?

Het blijkt dan dat de mannelijke boerenbevolking vrijwel evenveel tijd aan ontspanning (en aan lezen) besteedt als de gemiddelde Nederlander (en meer dan bijv. de risicodragende middenstander). De vrouwen kunnen dit in mindere mate: het hogere percentage verplichte bezigheden (46%, Nederland vrouwen 44%) en het vroegere naar bed gaan (slaaptijd: 22%, Nederland 18%) zijn hieraan mede debet (staat 26a).

De radio, die naar uit het vorige onderzoek 1) is gebleken, in geheel Nederland als een ontspanningsmiddel bij uitstek gebruikt wordt, wordt door de boeren in winteravonduren en weekend niet veel minder beluisterd dan door de gemiddelde Nederlander (resp. 28 en 29% van de thuis aan ontspanning bestede tijd, staat 28b).

Wat de televisie betreft, blijkt de kijktijd bij de boeren zelfs iets hoger dan gemiddeld. Hier ziet men dus een voorbeeld dat, indien de mogelijkheid er is 2), de boeren niet minder van de moderne recreatiemiddelen gebruikmaken dan de andere groepen.

2. De landarbeiders

De boerenarbeider verkeert in een merkwaardige tussenpositie tussen boer en arbeider. Met de boer heeft hij het object van zijn werkzaamheden gemeen en dus kent hij ook goeddeels de zelfde reeks van verplichte werkzaamheden en ondergaat ook zijn werk de invloed van de seizoenen. Met de arbeider heeft hij een bepaalde werktijdregeling gemeen, een loontrekkerspositie en ten dele een bepaald inkomenniveau.

De groep die hier "landarbeider" genoemd wordt, is overigens zeer gevarieerd. Zij omvat zowel de vaste knecht van de bouwboer als de tractorspecialist; de griendwerker zowel als de tuindersknecht. (Bij de grovere milieu-indeling vallen onder de grotere groep "landarbeiders, e.d." zelfs grondwerkers, visserijknechts, e.d.)

In het onderstaande wordt nu nagegaan in hoeverre de landarbeider voorzover uit deze cijfers kan blijken, ook wat betreft de vrije-tijdsbesteding, een tussenpositie tussen boer en arbeider inneemt. Daarna volgt een speciale analyse van de vrijetijdsbesteding van de landarbeidersvrouw.

In staat 31 is de ontspanning van de landarbeiders (hier: de kerngroep echte landarbeiders mannen) o.a. vergeleken met die der boeren en die van

---

1) Radio en vrije-tijdsbesteding. Centraal Bureau voor de Statistiek. Utrecht, 1954.
2) Dus bijv. radiobeluistering op de winteravonden.

van een groep arbeiders, die geacht kan worden qua beroepsuitoefening enige vergelijkbaarheid met de landarbeiders te bezitten, nl. met een bepaalde groep der arbeiders, die der geschoolde ambachtslieden. Het blijkt dat althans in de winterperiode, de hoeveelheid ontspanning voor elk der drie groepen weinig verschilt.

De bestedingswijze van de landarbeiders is echter, gemeten naar de in staat 30 genoemde categorieën, meer verwant aan die der boeren dan aan die der ambachtslieden.

De aan rust en verpozing bestede tijd is vrijwel gelijk aan die der boeren en dubbel zo groot als bij de geschoolde ambachtslieden.

Ook de percentages voor aan actieve en passieve recreatie bestede tijd zijn lager dan bij deze arbeiders en vrijwel gelijk aan die der boeren.

Wat betreft de verdeling der verplichte bezigheden vertoont de groep (staat 29 mannen 1)) meer verwantschap met de groep arbeiders, dan met de groep boeren (o.m. in de percentages werk en overwerk en met kinderen bezig zijn).

In staat 4a is reeds gebleken, dat de landarbeidersvrouw 2), wat betreft de beschikbare hoeveelheid vrije tijd in verhouding tot de vrouwen uit de andere beroepen in een minimum-positie verkeert (26%, Nederland vrouwen 34%). Haar percentage verplichte bezigheden is 2% hoger dan gemiddeld (ruim 1 uur per week), maar het is vooral het vroeger naar bed gaan (slaaptijd: 24%, Nederland 18%), dat hier het grote verschil veroorzaakt. Dat hier mede een grotere rustbehoefte een rol speelt blijkt wel uit de aard der ontspanning, die voor lezen, actieve en passieve recreatie en sociabiliteit een lager en voor rust en verpozing een hoger percentage geeft dan gemiddeld (staat 27a).

1) Nu de grotere groep "landarbeiders, e.d.".
2) Hier zijn de cijfers weer genomen voor de grotere groep "landarbeiders, e.d.".

3. De niet-agrarische plattelandsbevolking

Hieronder is verstaan de bevolking der plattelandsgemeenten, voorzover zij niet in het boeren- of landarbeidersmilieu leven. Het betreft hier dus de intellectuelen, winkeliers, ambachtslieden en fabrieksarbeiders in de kleine plattelandsgemeenten.

Heeft deze groep dezelfde avond- en weekendindeling als de boeren en landarbeiders of is zij in haar vrije-tijdsbesteding meer verwant aan de stadsbewoner?

Splitsen we daartoe eerst het platteland in zgn. verstedelijkte (geïndustrialiseerde) en echte plattelandsgemeenten (staat 28a, kolom 3), dan blijken de beide tijdsbudgets op ontspanningsgebied weinig te verschillen. Wel is er mogelijk een verschil in gezelligheidsleven. Op het echte platteland zijn de percentages voor rust en verpozing en voor hobbies en vervaardigen hoger, op het geïndustrialiseerde platteland daarentegen die voor kaarten en andere spelen en bezoek ontvangen (staat 28a).

Onderscheidt men nu op het echte platteland de agrarische en de niet-agrarische bevolking, dan vindt men de verschillen in dezelfde categorieën bezigheden terug, waarbij vooral de mannen enig verschil vertonen. Zo besteden boeren en landarbeiders naar verhouding meer tijd aan kaarten, e.d. (mannen 7%, niet-agrariërs 5%) en minder aan hobbies, e.d. (4%, niet-agrariërs 9%).

Voorts treft men bij de agrarische bevolking hogere percentages aan voor rust en verpozing.

Uit staat 3c blijkt tenslotte, dat de niet-agrariër voor de hoeveelheid verplichte bezigheden en tijd van naar bed gaan, tijden heeft die meer verwant zijn aan die van de stedeling dan aan die van boeren en landarbeiders.

1% = 0,6 uur
excl. voor 26d

Staat 26. Platteland; boeren

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd								Slapen	Overig en onbekend	Totaal
		Vorming		Lezen	Ontspanning							
					Recreatie							
		In verenigingen	Door instellingen, godsdienst		Passief	Actief	Sociabiliteit	Rust, verpozing	Overig			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	a. Vergelijking met andere milieus											
	procenten											
MANNEN												
Boeren	31	1	3	9	8	6	9	7	2	19	5	100
Landarbeiders, e.d.	26	1	2	9	8	6	9	7	3	24	5	100
Risicodragende middenstand	39	1	2	10	7	4	8	5	2	16	5	100
Gehele bevolking	31	1	2	10	8	6	9	5	3	17	7	100
VROUWEN												
Boeren	46	1	2	7	4	2	9	5	1	22	2	100
Landarbeiders, e.d.	46	0	2	5	4	2	7	5	1	24	4	100
Risicodragende middenstand	45	1	2	6	6	3	10	4	2	16	4	100
Gehele bevolking	44	1	2	7	6	3	10	4	2	18	5	100
TOTAAL												
Boeren	39	1	2	8	6	4	9	6	2	20	4	100
Landarbeiders, e.d.	36	1	2	7	6	4	8	6	2	24	4	100
Risicodragende middenstand	42	1	2	8	7	3	9	5	2	16	4	100
Gehele bevolking	38	1	2	9	7	5	9	5	2	18	6	100
	b. Onderverdeling der boeren											
MANNEN												
Jaarinkomen < ƒ 6 000,-	31	1	4	8	8	6	10	7	3	18	6	100
Jaarinkomen ƒ 6 000,- en meer	30	2	2	12	8	6	9	7	1	20	4	100
VROUWEN												
Jaarinkomen < ƒ 6 000,-	48	1	1	6	3	1	9	5	1	22	2	100
Jaarinkomen ƒ 6 000,- en meer	40	1	2	9	7	2	9	5	1	20	3	100
TOTAAL												
Jaarinkomen < ƒ 6 000,-	40	1	2	7	6	3	10	6	2	20	4	100
Jaarinkomen ƒ 6 000,- en meer	35	2	2	10	8	4	9	6	1	20	3	100
	c. Leeftijdsindeling											
MANNEN												
12 - 17 jaar	32	3	3	8	3	5	8	2	3	27	8	100
18 - 28 jaar	33	1	2	6	7	6	12	5	3	14	10	100
29 - 59 jaar	34	0	3	10	11	5	8	6	1	18	4	100
60 jaar en ouder	24	2	2	11	8	6	10	11	2	21	3	100
VROUWEN												
12 - 17 jaar	39	-	5	8	2	4	5	3	4	28	3	100
18 - 28 jaar	51	1	3	6	2	2	9	5	1	18	4	100
29 - 59 jaar	48	2	1	6	5	1	9	6	0	20	2	100
60 jaar en ouder	38	-	1	8	6	1	11	5	1	27	2	100
TOTAAL												
12 - 17 jaar	36	1	4	8	3	4	7	2	4	27	6	100
18 - 28 jaar	42	1	3	6	4	4	11	5	2	16	7	100
29 - 59 jaar	41	1	2	8	8	3	9	6	0	19	3	100
60 jaar en ouder	31	1	2	9	7	4	10	8	2	24	2	100
	d. Avond- en weekendbesteding											
MANNEN												
Zondag, gehele dag	28	1	5	6	6	3	15	12	6	11	6	100
Zaterdagmiddag + -avond	43	-	1	7	6	8	10	4	2	9	10	100
Maandagavond t/m vrijdagavond	27	2	3	11	10	6	7	5	0	26	3	100
VROUWEN												
Zondag, gehele dag	41	-	6	13	5	2	11	9	1	10	3	100
Zaterdagmiddag + -avond	52	-	1	7	3	3	8	7	2	14	4	100
Maandagavond t/m vrijdagavond	45	2	1	5	4	1	9	3	1	26	2	100
TOTAAL												
Zondag, gehele dag	35	0	6	9	6	2	13	11	3	11	4	100
Zaterdagmiddag + -avond	48	-	1	7	4	6	9	5	2	12	7	100
Maandagavond t/m vrijdagavond	36	2	2	8	7	4	8	4	0	26	3	100

Betekenis der opschriften:

Kolom 2: werk, overwerk, huishoudelijk werk, maaltijden, e.d., zorg voor kinderen;
Kolom 3: verenigingen met sociaal-pedagogisch, politiek, cultureel of vormend doel;
Kolom 4: cursussen, lezingen, tentoonstelling, museum, kerkbezoek, godsdienstles;
Kolom 5: kranten, tijdschriften, boeken;
Kolom 6: radio, televisie (zonder nevenbezigheden), concert, toneel, film, sportwedstrijden;
Kolom 7: kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen;
Kolom 8: bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn, e.d.;
Kolom 9: uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;
Kolom 10: wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning;
Kolom 11: 's avonds vóór 12 uur en 's zondags na 8 uur 's morgens;
Kolom 12: onbekende bezigheden en onderweg zijn naar.

1% = 0,6 uur
excl. voor 27d

Staat 27. Platteland; landarbeiders, e.d.

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd: Vorming: In verenigingen	Vrije tijd: Vorming: Door instellingen, godsdienst	Vrije tijd: Lezen	Vrije tijd: Ontspanning: Recreatie: Passief	Vrije tijd: Ontspanning: Recreatie: Actief	Vrije tijd: Ontspanning: Sociabiliteit	Vrije tijd: Ontspanning: Rust, verpozing	Vrije tijd: Ontspanning: Overig	Slapen	Overig en onbekend	Totaal
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	a. Vergelijking met andere milieus									procenten		
MANNEN												
Landarbeiders, e.d.	26	1	2	9	8	6	9	7	3	24	5	100
Arbeiders	28	1	2	10	9	8	9	5	3	18	7	100
Boeren	31	1	3	9	8	6	9	7	2	19	5	100
Gehele bevolking	31	1	2	10	8	6	9	5	3	17	7	100
VROUWEN												
Landarbeiders, e.d.	46	0	2	5	4	2	7	5	1	24	4	100
Arbeiders	45	1	2	6	6	3	9	4	2	18	4	100
Boeren	46	1	2	7	4	2	9	5	1	22	2	100
Gehele bevolking	44	1	2	7	6	3	10	4	2	18	5	100
TOTAAL												
Landarbeiders, e.d.	36	1	2	7	6	4	8	6	2	24	4	100
Arbeiders	37	1	2	8	7	6	9	4	3	18	5	100
Boeren	39	1	2	8	6	4	9	6	2	20	4	100
Gehele bevolking	38	1	2	9	7	5	9	5	2	18	6	100
	b. Onderverdeling der landarbeiders, e.d.											
MANNEN												
Landarbeiders	27	2	2	9	7	5	9	6	3	24	6	100
Grondwerkers, e.d.	23	1	1	9	10	9	8	8	3	24	4	100
VROUWEN												
Landarbeiders	46	1	1	5	4	2	7	5	1	24	4	100
Grondwerkers, e.d.	45	-	3	5	4	3	6	5	1	25	2	100
TOTAAL												
Landarbeiders	37	1	2	7	5	4	8	5	2	24	5	100
Grondwerkers, e.d.	34	1	2	7	7	6	7	6	2	25	3	100
	c. Leeftijdsindeling											
MANNEN												
12 - 17 jaar	26	2	3	5	5	10	4	4	6	29	5	100
18 - 28 jaar	27	2	2	7	8	6	11	5	4	20	9	100
29 - 59 jaar	27	2	2	10	8	5	10	8	2	23	4	100
60 jaar en ouder	22	0	2	14	9	2	9	9	1	29	4	100
VROUWEN												
12 - 17 jaar	38	1	2	5	3	2	3	4	3	33	6	100
18 - 28 jaar	47	-	2	6	6	2	7	4	1	21	5	100
29 - 59 jaar	50	0	2	5	3	2	8	4	0	24	2	100
60 jaar en ouder	38	0	3	6	5	4	11	7	1	21	5	100
TOTAAL												
12 - 17 jaar	32	2	2	5	4	6	4	4	4	31	6	100
18 - 28 jaar	37	1	2	7	7	4	9	4	3	20	7	100
29 - 59 jaar	39	1	2	7	6	3	9	6	1	24	3	100
60 jaar en ouder	30	0	3	10	7	3	10	8	1	25	4	100
	d. Avond- en weekendbesteding											
MANNEN												
Zondag, gehele dag	22	-	5	7	10	7	13	10	8	13	5	100
Zaterdagmiddag + -avond	36	2	0	5	6	8	10	6	3	12	10	100
Maandagavond t/m vrijdagavond	24	2	2	11	8	5	8	6	1	31	4	100
VROUWEN												
Zondag, gehele dag	40	-	5	5	5	2	13	10	3	14	4	100
Zaterdagmiddag + -avond	55	1	-	5	5	2	7	4	0	13	9	100
Maandagavond t/m vrijdagavond	45	0	2	6	4	2	5	3	0	31	2	100
TOTAAL												
Zondag, gehele dag	31	-	5	6	8	4	13	10	6	13	5	100
Zaterdagmiddag + -avond	46	1	0	5	6	5	8	5	2	12	10	100
Maandagavond t/m vrijdagavond	35	1	2	8	6	4	6	5	0	31	3	100

Betekenis der opschriften:

Kolom 2: werk, overwerk, huishoudelijk werk, maaltijden, e.d., zorg voor kinderen;
Kolom 3: verenigingen met sociaal-pedagogisch, politiek, cultureel of vormend doel;
Kolom 4: cursussen, lezingen, tentoonstelling, museum, kerkbezoek, godsdienstles;
Kolom 5: kranten, tijdschriften, boeken;
Kolom 6: radio, televisie (zonder nevenbezigheden), concert, toneel, film, sportwedstrijden;
Kolom 7: kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen;
Kolom 8: bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn, e.d.;
Kolom 9: uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;
Kolom 10: wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning;
Kolom 11: 's avonds vóór 12 uur en 's zondags na 8 uur 's morgens;
Kolom 12: onbekende bezigheden en onderweg zijn naar.

Staat 28. Platteland; ontspanning

a. Woongebied

		Ontspanning in % van de gehele tijd	Kolom 2 gesteld op:	waarvan Thuis: Spelen, kaarten	Hobbies, musiceren, vervaardigen, tekenen	Praten, bezoek ontvangen	Koffie-, thee-drinken, uitrusten	Radio, televisie, grammofoon 1)	Totaal	waarvan Uit: Bioscoop, concert, toneel, sportwedstrijd	Sportbeoefening	Café-, restaurantbezoek	Op bezoek zijn, e.d.	Overig	Totaal
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
		procenten													
Grote gemeenten	m	33	100	6	8	13	12	23	61	6	6	1	17	8	39
	v	26	100	5	3	18	14	23	62	5	3	1	22	7	38
	t	30	100	6	5	16	13	23	62	5	5	1	19	8	38
Middelgrote gemeenten	m	31	100	7	8	13	13	22	63	6	5	1	17	7	37
	v	26	100	8	3	19	15	20	64	4	2	1	21	8	36
	t	28	100	8	5	16	14	21	63	5	4	1	19	7	37
Kleine steden	m	34	100	6	6	13	16	17	60	7	5	1	15	12	40
	v	24	100	8	2	15	18	17	60	6	3	0	23	8	40
	t	29	100	7	4	14	17	17	60	7	4	0	19	10	40
Forensengemeenten	m	32	100	8	10	11	15	27	71	2	6	1	15	5	29
	v	25	100	3	2	11	18	33	67	5	7	0	17	4	33
	t	29	100	6	6	11	17	30	69	4	6	1	16	5	31
Plattelandsstadjes	m	31	100	9	6	16	14	16	62	4	5	-	21	8	38
	v	24	100	8	2	20	15	18	63	4	3	1	20	9	37
	t	27	100	9	4	18	14	17	63	4	4	1	20	9	37
Plattelandsgemeenten	m	30	100	7	7	12	15	19	61	5	7	2	17	8	39
	v	22	100	6	3	18	20	15	61	4	3	1	24	6	39
	t	26	100	7	5	15	17	17	61	5	5	1	21	7	39
w.o. verstedelijkt platteland	m	33	100	12	6	14	12	20	63	3	7	3	17	7	37
	v	22	100	5	1	23	17	12	59	6	4	1	25	5	41
	t	28	100	9	3	19	14	16	61	5	5	2	21	6	39
platteland	m	30	100	5	8	11	17	19	60	5	7	2	17	9	40
	v	22	100	6	3	16	21	16	61	4	3	1	24	6	39
	t	26	100	6	5	14	19	17	61	4	5	2	20	8	39
waarin: niet-agrarische bevolking	m	29	100	5	9	11	15	19	59	5	7	2	17	9	41
	v	23	100	6	3	16	20	16	61	4	3	2	23	7	39
	t	26	100	6	6	13	18	17	60	5	5	2	20	8	40
agrarische bevolking	m	31	100	7	4	11	20	19	62	5	6	2	18	8	38
	v	20	100	5	3	15	25	16	63	4	2	0	26	4	37
	t	25	100	6	4	13	22	18	62	5	4	1	22	6	38
Gehele bevolking	m	32	100	7	8	13	14	20	62	5	6	2	17	8	38
	v	24	100	6	3	18	17	19	62	5	3	1	22	7	38
	t	28	100	7	5	16	15	20	62	5	5	1	20	8	38

b. Televisie, radio en grammofoon

	Ontspanning in % van de totale tijd	Ontspanning binnenshuis in % van de thuistijd	Kolom 3 gesteld op:	waarvan: televisie 1)	radio 1)	grammofoon 1)
1	2	3	4	5	6	7
	procenten					
Boeren	26	20	100	3	28	0
Gehele bevolking	28	23	100	2	29	1

1) Zonder nevenbezigheden.

Staat 29. Verplichte bezigheden per milieu

	Verplichte bezigheden in % van de gehele tijd	Kolom 2 gesteld op:	waarvan														
			Werk, overwerk	Studie, huiswerk	Huishoudelijk werk	Maaltijden	Reparaties	Naaien, verstellen, breien, haken	Toilet maken, scheren	Andere huishoudelijke bezigheden	Correspondentie	Hulpverlening bij anderen	Boodschappen doen	Winkelen	Bij huiswerk helpen	Kinderen verzorgen	Met kinderen spelen
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
	procenten																
MANNEN																	
Landarbeiders, e.d.	26	100	29	5	6	36	2		9	4	1	2	3	1	0	1	1
Arbeiders	28	100	27	9	7	32	3		8	3	1	2	4	1	0	1	2
Loontrekkende middenstand	31	100	23	16	5	31	3		5	2	4	1	2	1	1	3	2
Risicodragende middenstand	39	100	53	6	2	24	2		4	1	2	1	1	0	0	0	1
Boeren	31	100	47	7	3	28	2		7	1	1	2	1	0	0	0	0
Leidinggevenden en welgestelden	37	100	36	17	2	27	1		4	2	4	1	2	0	0	1	1
Totaal	31	100	31	11	5	30	3		6	2	2	2	3	1	0	2	2
VROUWEN																	
Landarbeiders, e.d.	46	100	2	3	29	21		27	2	3	0	1	3	1	0	7	1
Arbeiders	45	100	4	2	28	21		26	2	3	1	1	3	1	0	6	1
Loontrekkende middenstand	42	100	4	6	25	24		20	4	2	1	1	4	1	0	6	1
Risicodragende middenstand	45	100	18	3	23	21		18	3	3	1	1	2	1	0	4	1
Boeren	46	100	7	3	25	21		29	3	4	0	0	2	1	-	4	0
Leidinggevenden en welgestelden	40	100	7	9	22	27		12	3	3	2	1	4	2	1	7	1
Totaal	44	100	6	4	26	22		23	3	3	1	1	3	1	0	6	1

Staat 30. Ontspanning per milieu; gedetailleerde bezigheden

		Ontspanning in % van de gehele tijd	Kolom 2 gesteld op:	Waarvan											
				Thuis						Uit					
				Spelen, kaarten	Hobbies, musiceren, vervaardigen, tekenen	Praten, bezoek ontvangen	Koffie-, theedrinken, uitrusten	Radio, televisie, grammofoon 1)	Totaal	Bioscoop, concert, toneel, sportwedstrijd	Sportbeoefening	Café-, restaurantbezoek	Op bezoek zijn, e.d.	Overig	Totaal
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
		procenten													
Landarbeiders, e.d.	m	32	100	6	7	12	19	19	63	5	5	2	16	9	37
	v	19	100	9	1	15	24	16	66	5	2	0	22	4	34
	t	26	100	8	4	13	22	17	65	5	4	1	19	6	35
Arbeiders	m	34	100	8	9	12	14	20	62	5	6	2	16	9	38
	v	24	100	8	2	16	18	20	64	4	2	1	22	8	36
	t	29	100	8	6	14	16	20	63	4	4	2	19	8	37
Loontrekkende middenstand	m	32	100	6	9	14	11	20	60	5	6	1	18	9	40
	v	25	100	6	4	18	16	17	62	5	4	1	23	6	38
	t	28	100	6	7	16	13	19	61	5	5	1	20	8	39
Risicodragende middenstand	m	27	100	6	4	13	16	20	60	7	6	2	18	7	40
	v	25	100	5	3	17	15	19	58	6	4	2	21	8	42
	t	26	100	6	3	15	16	19	59	7	5	2	19	8	41
Boeren	m	32	100	7	2	10	19	21	59	4	8	2	20	7	41
	v	21	100	4	3	20	23	19	68	2	1	1	24	5	32
	t	26	100	6	2	15	21	20	64	3	5	1	22	6	36
Leidinggevenden en welgestelden	m	27	100	5	7	14	12	19	57	9	6	2	18	8	43
	v	28	100	5	4	21	14	13	58	9	3	1	21	8	42
	t	27	100	5	6	17	13	16	58	9	5	1	20	8	42
Totaal	m	32	100	7	8	13	14	20	62	5	6	2	17	8	38
	v	24	100	6	3	18	17	19	62	5	3	1	22	7	38
	t	28	100	7	5	16	15	20	62	5	5	1	20	8	38

1) Zonder nevenbezigheden.

Staat 31. Ontspanning per milieu; gedetailleerde milieus

	Ontspanning in % van de gehele tijd			Kolom 2, 3 resp. 4 gesteld op:	Sociabiliteit			Rust, verpozing			Recreatie						Overig		
											Passief			Actief					
	m	v	t		m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t	m	v	t
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	procenten																		
Landarbeiders	31	18	25	100	31	39	35	20	24	22	24	23	23	16	11	14	9	4	7
Grondwerkers, e.d.	37	19	28	100	22	32	27	21	25	23	27	20	23	24	15	20	7	7	7
Geschoolde fabrieksarbeiders	34	22	28	100	30	40	35	12	17	15	24	28	26	27	8	17	9	8	9
Geoefende fabrieksarbeiders	38	24	31	100	25	38	32	16	20	18	25	22	24	24	11	17	9	8	8
Chauffeurs, e.d.	32	23	27	100	31	39	35	13	21	17	28	24	26	21	11	16	7	4	6
Beambten en andere geüniformeerden	33	25	29	100	27	39	33	18	15	17	23	24	24	23	16	19	9	6	7
Geschoolde ambachtslieden	30	25	28	100	30	39	35	10	18	14	27	24	26	24	13	18	10	6	8
Winkel-, magazijnbedienden	31	27	29	100	36	37	37	15	18	16	27	24	26	18	12	15	6	9	7
Ongeschoolde ambachtslieden	36	23	29	100	18	37	28	20	19	19	31	26	28	21	10	16	9	7	8
Loontrekkende middenstand met een jaarinkomen van:																			
< ƒ 3 000,-	32	22	27	100	24	39	32	19	16	17	29	23	26	17	14	16	11	7	9
ƒ 3 000,- - < ƒ 6 000,-	33	25	29	100	33	41	37	12	16	14	25	23	24	21	15	18	9	6	8
ƒ 6 000,- - < ƒ 9 000,-	31	26	29	100	34	44	39	13	16	15	25	23	24	21	13	17	8	5	6
Risicodragende middenstand met een jaarinkomen van:																			
< ƒ 3 000,-	30	24	27	100	37	41	39	22	18	20	20	23	21	13	10	12	7	8	8
ƒ 3 000,- - < ƒ 6 000,-:																			
ambacht	26	27	26	100	33	32	33	19	14	16	27	28	27	12	17	15	10	8	9
winkel	25	26	26	100	28	37	33	13	13	13	25	26	25	27	11	19	7	12	10
overig	28	29	28	100	27	39	33	25	21	23	28	25	27	14	10	12	5	3	4
ƒ 6 000,- en meer:																			
winkel	24	24	24	100	24	54	39	15	14	15	35	14	24	17	13	15	8	4	6
overig	27	26	27	100	31	34	33	12	21	16	30	22	26	20	15	18	6	7	6
Boeren	32	21	26	100	30	44	37	21	24	23	25	21	23	17	8	12	7	5	6
Leidinggevenden en welgestelden (zelfstandig):																			
Academische opleiding	26	26	26	100	28	40	34	14	15	15	26	26	26	23	12	17	11	8	10
Geen academische opleiding	27	29	28	100	29	43	36	15	14	15	27	20	24	19	14	16	8	9	8
Totaal	32	24	28	100	30	40	35	16	18	17	25	24	25	21	12	16	8	7	8

INTERVIEW 3 G - 1

Leven in Berghem, een oud stadje in het oosten des lands

Er hangt in Berghem iets van de sfeer van de schone dagen, die nooit weerkomen. Van een verleden, waarin een gekende en erkende Berghemse elite in gehoorzaal en sociëteit, in herenhuizen en buitens uitdroeg wat cultuur, wat althans hààr cultuur was.
Maar de tijden zijn veranderd: de herenhuizen staan leeg en de sociëteit is vrijwel tot ruïne vervallen. Nog spreekt men met trots van het plaatselijk orkest en de plaatselijke toneeluitvoeringen, maar met een wat angstige blik over de schouder naar het westen, waar immers "DE" cultuur zetelt.

Men weet ook wel, dat het vroeger misschien niet zo schilderachtig was als het nu lijkt, dat de bovenlaag een kleine, zichzelf beroddelende kliek was, aangegaapt door een bedompt, klein-stadsproletariaat en een na-ijverige middenstand.

Maar toch had het iets eigens, een aureool waarvan ieder wist, dat het bij Berghem en nergens anders hoorde.

Dat eigene is verleden tijd aan het worden en de na-oorlogse plotselinge poging om industriestad te worden, kan dat proces hoogstens nog verhaasten.En wat is Berghem in het heden? Wat er culturele pretentie heeft, zoekt zijn bevrediging veelal elders; wie het niet heeft, gaat naar de pantoffelparade, naar het voetballen of naar één der drie bioscopen, hoogstens een enkele maal naar een concert- of toneelvoorstelling.

Maar op de moderne, gemakkelijke, anonieme leest van de grotestads-vrije-tijdsbesteding is Berghem niet geschoeid. Daarvoor is het te klein, kent men elkaar te goed en weet men te veel, waar men niet gezien wil worden.

En hier is dan het probleem van Berghem: wat er aan oude stijl was, is met de oude families verdwenen, de middenstand en arbeidersklasse hebben er geen nieuwe voor in de plaats gebracht, voor import zonder meer van het grotestadsrecreatiepatroon leent de situatie zich niet.

Men tooit zich nog wat met de naglans van vroeger, koketteert bedeesd met het moderne,maar heeft de vorm voor de eigen behoefte nog niet gevonden. Weinigen zijn dan ook enthousiast over Berghem.Het merendeel accepteert het maar zoals het is,een enkeling met heimwee naar het verleden, enige anderen met verlangen naar het westen.

Men denke daarom niet dat Berghem door de inwoners zonder meer als vervelend wordt ervaren. Het is dat zeker niet voor de geboren en getogen Berghemmers. Het tempo ligt er lager; àls er iets gebeurt, neemt men nog de tijd om het uitvoerig te bekijken en te bepraten. En het stadje is nog steeds klein genoeg om een vruchtbare "local gossip" te onderhouden.

Converseren is er nog een kunst en het is van belang om te weten of de burgemeester inderdaad een vergadering van de vrijmetselaars heeft bijgewoond en of de dochter van de directeur van het lyceum weer is blijven zitten.

Maar als de industrialisatie inderdaad nieuw bloed in het stadje brengt, zal ook deze bron van gemeenschapsvorming langzaam verdrogen.

Dan zal het oude Berghem inderdaad verleden tijd zijn en het nieuwe Berghem worden opgenomen in de rij redelijk welvarende, gestadig groeiende, sociaal-cultureel vrij kleurloze middensteden, te groot voor het historisch besloten servet en te klein voor het kosmopolitisch tafellaken.

INTERVIEW 3 G - 2

Boerengezin Noordoostelijke Polder

Boer S., jong en een vlotte prater, uit N.W.Brabant afkomstig. Hij is gereformeerd en heeft drie kinderen van 4-8 jaar.

Hij zit nu drie jaar op zijn eigen bedrijf. Zijn vrouw is een gezellige dikkerd, die vrijuit meepraat en veelvuldig koffie inschenkt.

Van de ontspanningsmogelijkheden in de polder maakt dit echtpaar een ruim gebruik. 's Zomers is er uiteraard niet veel te beleven in de polder,bovendien is een boer dan 's avonds moe en heeft hoogstens zin om wat in zijn huis te zitten of wat over de weg of door zijn velden te kuieren.

's Winters des te meer. Er zijn minstens 6 toneelvoorstellingen, 5 operettes en 2 concerten in de uitstekend geoutilleerde schouwburg in Emmeloord, het "steedse" centrum van de polder.

Verder zijn er lezingen, voordrachten, vergaderingen, enz. Kortom: er is praktisch iedere avond wat te doen in Emmeloord. Het is zelfs zo, dat men zich behoorlijk moet beperken, wil men althans ook nog een avond thuis zijn.

En boer S. is graag thuis. Hij vindt dat de moderne woning die bij de boerderij gebouwd is, er is om in te wonen en niet om als hotel dienst te doen.

Als hij thuis is leest hij. Vooral 's winters als er haast geen werk is. Vroeger, op het oude land, kon je nog eens zeggen: "Kom ik ga het dak van de schuur maar eens vernieuwen". Alles is hier echter nieuw en aan het repareren van daken is men voorlopig nog lang niet toe. Dus leest hij.

Zijn boeken (minstens 3 per week, waaronder steevast 1 detective) haalt hij uit de leesbibliotheek van de boekwinkel in Emmeloord. Zijn vrouw leest minder. Ze breit graag en veel. Soms leest zij een streekroman of wat andere ontspanningslectuur.

De radio staat ook veel aan. Beiden houden van hoorspelen. Vooral de man, maar er mogen van zijn vrouw geen moorden in gepleegd worden. Ook lichte muziek hoort men graag als achtergrond voor lectuur en breiwerk.

De vrouw heeft nog enkele andere activiteiten: ze is o.m. lid van de Christelijke Vrouwenbond die één keer per week bijeen komt.

Verder heeft ze één keer per veertien dagen orgellles. (Een harmonium staat wat verloren in de woonkamer.) Ook heeft ze één keer per week haar gymavond ("voor de lijn"). Vorige zomer heeft ze de avond-4-daagse meegelopen. De derde avond is ze

echter uitgevallen. Ze kon het niet langer volhouden. Haar man vindt dat een herhaling van deze krachttoer maar achterwege moet blijven.

Boer S. heeft ook een hobby. Hij houdt graag van allerlei zaken boek. Hij besteedt hier veel tijd aan. Hij berekent uit zijn gegevens de arbeidstijd en de kosten van zijn produkten. Op grafieken die hij bijhoudt kan hij het verloop dan zo aflezen.

Al met al heeft het jonge echtpaar een vrij gevarieerde vrije-tijdsbesteding. Ze zijn steeds ergens mee bezet en vervelen zich - in de polder met zijn lange winteravonden - niet.

INTERVIEW 3 G - 3

Leerlinge 5e klas h.b.s. in kleine plattelandsstad

Een pittig, blond meisje van 17 jaar. Na haar eindexamen zou ze het liefst met muziekstudie verder willen gaan maar in verband met de geringe toekomstmogelijkheden van deze studie voelt men er thuis niet veel voor. Het zal waarschijnlijk wel de kweekschool worden.

Haar belangstelling is vrij sterk op het culturele gericht. Daarom voelt zij het isolement van haar woonplaats - een dorp, waar haar vader secretarie-ambtenaar is - wel als een groot bezwaar. Concert- of schouwburgbezoek bijv. is een onderneming op zichzelf, omdat men hiervoor aangewezen is op de grote stad die moeilijk bereikbaar is. Toch gaat zij waarschijnlijk vaker naar concert, schouwburg of museum dan menig grotestads-scholier.

Zij komt uit een zeer gesloten gezin (zij is enig kind). Men ontvangt er nooit iemand. Zelfs haar enige vriendin is thuis niet welkom. Misschien is het N.S.B.-schap van haar vader in de oorlogsjaren hier niet vreemd aan.

Een zekere mate van snobisme en een neiging tot highbrow-stijl kan haar overigens niet ontzegd worden. Ze weet ook precies wat op het ogenblik in kringen van kunst en literatuur bon ton is. Ze leest Maugham, Hemingway, Vestdijk en Zweig (Schachnovelle is haar laatste boek). Haar krant is de N.R.C. (Tom Poes) en de Groene, met af en toe Elsevier en Vrij Nederland. Als ze naar een film gaat moet het een Franse of een Italiaanse zijn. Door de radio komt thuis uitsluitend klassieke muziek (Bach is haar lievelingscomponist) en af en toe "goede" jazz. Een geluk voor haar is, dat de smaken thuis zelden met elkaar in conflict komen.

Dit neemt niet weg, dat ze ook wel gewoon met de anderen meedoet. Ze danst op de schoolfuifjes, wandelt tussen de middag in het stadje, koopt katjesdrop en bekvecht met haar klasgenootjes, vooral met de jongens. Ze heeft al ettelijke "vriendjes" gehad.

Zij mag dan iets over het paard getild zijn en af en toe wat te veel hooi op haar vork nemen, zij is een zeer pienter, begaafd en gedecideerd meisje met een uitgesproken belangstelling voor wat er geestelijk in de wereld omgaat.

INTERVIEW 3 G - 4

Boerengezin, Drents platteland

De drie vrouwen zijn juist hard aan het werk: de kamer krijgt een zaterdagse beurt. Het is een grote ouderwetse boerenkamer, met oude schilderijen aan de muur; boven een deur hangt een groot herdenkingsbord van een zoveel-jarig huwelijksfeest van overgrootouders. Een grote schouw beslaat bijna een hele wand. De meubilering is voornaam en sober.

De oude boerin in haar werkschort en wollen gebreide kousen is een statige verschijning met zilvergrijs haar.

Haar schoondochter, omstreeks dertig jaar, heeft niet de allure van haar schoonmoeder. De dochter is een onopvallend stevig boerenmeiske.

"Wij werken hard" zeggen ze alle drie. 's Zomers hebben ze de dubbele taak van op het land meehelpen en de huishouding doen. Dan blijft er geen vrije tijd over. "We werken niet graag met vreemd volk". Het werk op het land (aardappelen-, graan- en bietenbouw) en het koeienmelken doen de mannen met behulp van de vrouwen zoveel mogelijk zelf.

Het leeftijdsverschil is duidelijk merkbaar. De oude boerin komt weinig van de boerderij af, heeft daar geen behoefte aan. Het wordt in het dorp ook zo druk tegenwoordig. Wel is zij een trouw lid van de bond van plattelandsvrouwen en soms zoekt zij een familielid in een naburig dorp op. "Ons Geeske", de jongedochter, houdt wel van een pretje. Haar wordt de rust van het buitenleven wel eens wat te machtig. Niet dat ze in de grote stad zou willen wonen, "al die hoge muren", "maar als we op het land bezig zijn met aardappelen krabben, zeggen we wel eens tegen elkaar: de stadslui vinden het hier zo rustig ..... ik vind het wel èrg rustig". Als ze alleen in de huiskamer bezig is, heeft ze de hele ochtend de radio aan, onverschillig welk programma er is.

Ze heeft een "galant" met wie ze vaak naar de bioscoop gaat in de wintertijd, heeft naailes en is bij een zangkoor en bij de V.C.J.C. Zij is op de huishoudschool geweest en lid van de vereniging van oudleerlingen.

Van de laatste vereniging is de schoondochter ook lid. Zij heeft het als boerenvrouw waarschijnlijk het zwaarst: "Moeder doet ook niet alles meer en ik heb de kleine ook nog". Terwijl haar schoonzusje nog de geneugten van een jongemeisjesbestaan geniet, gaat zij al veel meer in het bedrijf en het huishouden op.

INTERVIEW 3 G - 5

Gezin uit de nieuwe middenstand in de Noordoostelijke Polder

De heer en mevrouw S. hebben zich kennelijk niet druk gemaakt over de komst van een interviewer. Ze hangen genoeglijk onderuit in hun stoel met de, in sloffen gestoken benen vèr vooruitgestrekt. Meneer

gaat aanvankelijk onverstoorbaar door met het lezen van zijn krant en pakt die ook later telkens weer op, zo gauw het gesprek zich op meer vrouwelijke terreinen gaat bewegen. Wanneer hij wèl aan het gesprek deelneemt (en dan zijn krant neerlegt) maakt hij zijn tijd nog nuttig door met een zakmesje zijn nagels schoon te maken. Toch schijnen deze handelingen niet bedoeld om de interviewer zo snel mogelijk weg te jagen; er wordt dikwijls koffie geschonken en eigengebakken cake gepresenteerd en het gesprek suddert op gemoedelijke toon voort, terwijl de radio op de achtergrond voor declamatie zorgt.

De heer S. heeft een controlerende functie, wat met zich brengt dat hij vaak tot half 10 's avonds in de polder zit, die hij tot in alle uithoeken afreist. Vroeger deed hij dat per motor, maar nu het gebied steeds groter wordt heeft hij een autootje gekocht; tijdens de avonden, die hij thuis doorbrengt is er nog veel te telefoneren, zodat hij niet veel meer kan doen dan zijn krantje lezen. Hij heeft de zondag dan ook echt nodig om bij te komen en vakbladen te lezen en hoewel zijn vrouw dan graag eens naar buiten zou trekken, houdt hij aan zijn rustzondag vast. 's Zaterdagsmiddags gaan ze nog wel eens met de auto "de natuur in" (naar de Veluwe of Gaasterland); een enkele maal wordt ook het hele weekend bij een van beide ouders, die alle twee een boerderij in Groningen hebben, doorgebracht.

Omdat meneer 's avonds heel dikwijls bezet is kan hij geen lid van verenigingen zijn. Voor de kunstkring maakt hij zich echter altijd vrij; dat is eigenlijk het enige uitje dat zij hebben. Zij kunnen zich niet herinneren wanneer zij voor het laatst een film zagen. Zij gaan weinig op visite, meer intieme contacten hebben ze alleen met mensen, die ze al op het oude land kenden. Wanneer ze echter eens uitgaan kunnen ze wel vrij gemakkelijk een oppas krijgen voor hun kleine dochtertje; de kinderen van de buren willen best hun huiswerk in hun huis komen maken.

Mevrouw S. is door het drukke werk van haar man vaak alleen thuis, maar ze heeft altijd genoeg te doen. Ze houdt ervan 's morgens iets te bakken(hoewel ze er niet veel eer mee inlegt want haar man lust het niet); 's avonds naait ze veel, voor zichzelf en het dochtertje of handwerkt, terwijl ze naar een concert of naar een hoorspel luistert. Ze leest ook wel veel, Libelle en vakbladen van haar man en ze is lid van de plattelands leeskring,waarvan ze elke maand een boek krijgt. Bij voorkeur leest ze boeken over de landbouw (economisch of historisch) en over de natuur. Verder brengt ze 's middags veel tijd in de volkstuin door; ze heeft eigenlijk al haar groenten uit eigen tuin; voordeliger is het niet maar ze heeft er erg veel plezier in. Haar man voelt niet voor de tuin en praat er wat geringschattend over.

Mevrouw gaat ook wel naar avonden van het Nut en ze is lid van de vereniging van plattelandsvrouwen. Een paar jaar geleden heeft ze geholpen een landbouwhuishoudschool op te richten.

Van de 14 dagen vakantie wordt een week bij de ouders van mevrouw en een week bij de ouders van meneer doorgebracht. De heer S. werkt dolgraag op het land en hij kan dus in de vakantie in Groningen zijn hart ophalen; mevrouw vindt wel dat ze op deze manier niet echt "uit" is. Vorig jaar zijn ze voor het eerst met vakantie naar België en Luxemburg gegaan, "maar daar had ik na vijf dagen al knap genoeg van" merkt de heer S. op.

De activiteit in de vrije-tijdsbesteding is hier zeker van mevrouw afkomstig. Ze praat er berustend over dat haar man van weinig dingen houdt, die zij graag doet. Meneer zorgt wel dat hij voldoende rust neemt zodat zijn drukke werkzaamheden hem niet over het hoofd zullen lopen.

INTERVIEW 3 G - 6

Groepsinterview Lyceum noordelijke plattelandsstad

De school is van gereformeerde origine. Daar het echter de enige middelbare school in de wijde omtrek is wordt zij ook door vrijzinnigen en buitenkerkelijken bezocht. Het is een moderne school met jonge leraren.

Het gesprek wordt gevoerd met een vijfde klas van de h.b.s.-B, 10 jongens en 2 meisjes. De meeste leerlingen komen van het omringende platteland, voor een groot deel boerenzoons. Zij praten wat moeizaam en denken meestal een minuut lang na voor zij beginnen te antwoorden. Het gesprek is verder echter open en levendig, al komt er weinig onderlinge discussie.

Allen hebben thuis radio en de meesten zijn trouwe luisteraars. Een tweetal houdt van serieuze muziek, de overigen gaat het meer om de gezelligheid. Over de hoorspelen zijn de meningen verdeeld. Men luistert naar alle omroepverenigingen, zonder principiële voorkeuren.

Ook tegen de bioscoop zijn geen principiële bezwaren, al gaan zij er weinig heen. Er is één echt in de film geïnteresseerd, hij leest de recensies en adviseert desgevraagd zijn klasgenoten.

Modern dansen, door hen "vrij" dansen genoemd, heeft, een enkele uitzondering daargelaten, geen belangstelling. Zij zijn er niet op tegen maar hebben er ook geen behoefte aan.

De meesten zijn trouwe Trouw-lezers. Hun voornaamste belangstelling gaat uit naar de feuilleton en het streeknieuws. Voor het overige lezen ze weinig, behalve de verplichte literatuur van school, die hen echter weinig doet.

De algemene indruk is, dat het moderne recreatiearsenaal hen slechts matig aanspreekt. Behalve één enthousiaste sportsman (d.w.z. hij leest alles over sport!), doen ze ook weinig aan veldsporten, e.d. De schoolclub spreekt hen wat dat betreft ook weinig aan. Als er een concert of een toneelvoorstelling in de aula is, gaan ze er overigens wel heen.

Even worden ze enthousiast als ze vertellen over het schoolkamp op de Veluwe, voor de meesten wel het hoogtepunt van de vakantie. Hun overige vakan-

tiedagen hebben velen thuis geholpen,op de boerderij of in de zaak,een enkeling is elders gaan werken om wat bij te verdienen.

Ze voelen zich daarmee allerminst te kort gedaan, het merendeel zal na het behalen van het einddiploma in die boerderij of in die zaak gaan werken. Een paar willen gaan studeren, techniek of chemie.

In het huiswerk gaat vrij veel tijd zitten, 3 à 4 uur, terwijl velen ook een half à één uur fietsen van school wonen. Toch lijkt dit niet de voornaamste reden, dat ze een zo weinig uitgesproken recreatiepatroon hebben.

Hun tempo en instelling zijn de voornaamste oorzaken,dat ze weinig behoefte aan verstrooiing hebben. Het leven thuis en in de buurt geeft voor hen afwisseling genoeg. Ze hebben er wel vrede mee en hebben ook geen behoefte om in romantische toekomstplannen of ver doorgevoerde hobbies te vluchten.

INTERVIEW 3 G - 7

Gezin op landgoed in het oosten des lands

Op ongeveer 12 km afstand van een middelgrote stad ligt een klein-adellijk landgoed, bewoond door een omstreeks 40-jarige weduwe, haar dochter van 18 en haar zoon van 15 jaar.

Het grote huis is niet mooi, het dateert waarschijnlijk uit het einde der 19e eeuw en zal sedertdien weinig of niet zijn veranderd.Om het huis staan enkele oude bomen en er achter liggen uitgestrekte landerijen met bouw-,weide- en bosgrond. Achter het huis is een stal, waarin een flink aantal kostbare rijpaarden, de meeste hier gefokt.

De vele vrienden en kennissen betreden het huis niet door de voordeur, maar via een achter-schuifdeur. Aan het begin van de lange marmeren gang geeft een deur toegang tot een grote, gezellig ingerichte kamer met aangebouwde serre. Veel schemerlampen,een grote drie-zitsbank en enige fauteuils. Het centrale punt in de kamer is de gemakkelijke stoel bij de open haard, de plaats van moeder. Dat zij behalve moeder en gastvrouw ook zakenvrouw is, blijkt wanneer het telefoontoestel op het tafeltje aan haar linkerhand meermalen rinkelt als zij met haar gasten in gesprek is gewikkeld.Aan haar rechterhand staat de theetafel, waarop een op veel gasten berekend aantal kopjes. Vrienden van de kinderen zijn altijd welkom en daarvan wordt veel gebruik gemaakt.

In haar druk bezette leven heeft mevrouw weinig behoefte aan uitgaan. Een enkele keer zou zij graag een toneelstuk zien. Maar de schouwburg in de stad heeft alleen maar abonnementsvoorstellingen. En zij voelt er niets voor zich per seizoen voor 6 voorstellingen te binden, die zij toch niet alle kan bijwonen en waarvan er bovendien een aantal haar niet zullen interesseren. Zij gaat nooit naar de bioscoop.

In materieel opzicht kan de stad beter voldoen aan de behoeften van dit gezin dan in cultureel opzicht. Alles wat er voor de huishouding nodig is en alle kleren worden daar gekocht. De oudste dochter en haar vriendinnen missen hier in het oosten echter wel de winkelmogelijkheid, die haar westerse leeftijdgenoten hebben. Hier ga je niet zo gauw winkelen, je kent de etalages wel. Een feest is het dan ook, als moeder de jeugd fuift op een tochtje met de auto naar Amsterdam om daar te gaan winkelen.

Een probleem is het voor de moeder, om voor de 15-jarige zoon geschikte lectuur te vinden; zij herinnert zich nog, dat zij haar oudste zoon vroeger urenlang voorlas uit boeken van Jules Verne. Haar jongste zoon heeft zij een abonnement op Donald Duck verboden. Toch ziet hij kans deze lectuur het huis in te smokkelen, getuige de stapels welke zij op zijn bureau aantreft. En ook haar 18-jarige dochter leest deze en andere beeld- en stripromans nog wel graag, al is zij wel dankbaar voor het tegenwicht, dat de verplichte literatuur van de m.m.s. vormt.

De literaire voorkeur van mevrouw betreft alleen de boeken, welke zij op de middelbare school heeft moeten lezen. Uit de achter haar staande boekenkast kan zij nog zo de schooluitgaven van Carel ende Elegast pakken, de gedichten van Vondel, Majoor Frans en dergelijke. Maar een Carmiggelt of de gedichten van Annie M.G. Schmidt zeggen haar niets. Naar de familie Doorsnee wordt evenmin geluisterd als naar welk radioprogramma ook. Mevrouw ziet de radio - die op een onopvallende plaats in de serre staat - alleen maar als een bron van herrie. De oudste dochter luistert wel graag naar jazz-muziek. Moeder vindt dit niet erg maar dochterlief moet wel het toestel afzetten wanneer zij de kamer verlaat. De moeder is blij dat ze met haar opgroeiende blagen in het rustige oosten woont.

Men werkt hard en richt zijn vrije tijd in op een overgeleverde, als goed erkende wijze. Als ten plattelande gebruikelijk, gaat men vroeg naar bed en staat men vroeg op.

H. KERKELIJKE GEZINDTE

De ondervraagde personen zijn tenslotte ook onderscheiden naar hun kerkelijke gezindte.

Daar waar het in een bepaalde confessie beleden normenstelsel zijn vormende werking uitoefent op de levensstijl, is het te verwachten dat per kerkelijke gezindte ook verschillen zullen worden aangetroffen in de wijze van vrije-tijdsbesteding.

De hoeveelheid vrije tijd, waarover men beschikt, is per kerkelijke gezindte vrijwel even groot (staat 32a).

Neemt men per kerkelijke gezindte de a-categorie 1) en beziet men daarvan de mannen en vrouwen apart, dan blijkt er nog wel enige differentiatie te zijn (mannen: maximumgroep onkerkelijk 48%, minimumgroep gereformeerden 43%, staat 32b).

De besteding van de vrije tijd vertoont voor de belangrijkste categorieën eveneens slechts kleine verschillen (staat 32c).

1. De gereformeerden besteden ruim één uur per week meer aan godsdienstige plichten dan de gemiddelde Nederlander (gereformeerden bijna 2 uur per week, ned.hervormden ruim een ½ uur, rooms-katholieken ruim 1 uur) 2).
   Daarentegen besteden zij iets minder tijd aan passieve zowel als aan actieve recreatie.
2. De rooms-katholieken lezen iets minder dan de overige Nederlanders (7%, Nederland 9%).
3. De onkerkelijken besteden iets meer tijd aan passieve recreatie (9%, Nederland 7%).

Iets typerender verschillen tussen de tijdsbudgets der diverse gezindten komen slechts aan het licht, indien men de fijnere nuances gaat meten (staat 33). De voornaamste verschillen zijn tussen rooms-katholieken en gereformeerden:

1) De rooms-katholieken spelen thuis gedurende 1½ uur per week kaart of andere spelen, de gereformeerden 3 kwartier.
2) De rooms-katholieken besteden 32% van de aan ontspanning gewijde tijd aan sociabiliteit (evenals de onkerkelijken), de gereformeerden 41% (kolommen 6 + 13).
3) De gereformeerden bezoeken het minst café's en restaurants, de rooms-katholieke mannen het meest (een half uur per week, mannen Nederland: 20 minuten).
4) Theater- en sportwedstrijdbezoek is het geringst bij de gereformeerde mannen (1½ uur per maand), het veelvuldigst bij de onkerkelijke mannen (6 uur per maand).

---

1) Teneinde de leden per kerkgenootschap nog enigszins te kunnen differentiëren naar een meer nominaal en een niet reëel lidmaatschap is onderscheiden:
   categorie a: in de drie aan de enquête voorafgaande weken 1 of meermalen naar de kerk geweest;
   categorie b: in de drie aan de enquête voorafgaande weken niet naar de kerk geweest.

2) Nadrukkelijk moet er op gewezen worden dat kerkbezoek overdag op weekdagen buiten beschouwing is gebleven.

Staat 32. Kerkelijke gezindten

1% = 0,6 uur

a. Overzicht

	Vrije tijd	Verplichte bezigheden	Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
	procenten				
Rooms-katholiek	40	39	17	5	100
Ned.-hervormd	39	38	18	5	100
Gereformeerd	39	37	17	7	100
Ander kerkgenootschap	40	38	16	6	100
Onkerkelijk	41	37	17	5	100
Gehele bevolking	40	38	18	6	100

b. De a-categorie 1)

	Verplichte bezigheden			Vrije tijd			Slapen			Overig en onbekend			Totaal (gehele periode)
	m.	v.	t.	m.	v.	t.	m.	v.	t.	m.	v.	t.	
	procenten												
Rooms-katholiek a ...	31	45	38	45	34	40	16	17	17	7	4	5	100
Ned.-hervormd a	31	43	37	45	33	39	17	18	17	7	5	6	100
Gereformeerd a	32	43	38	43	34	38	17	17	17	8	6	7	100
Ander kerkgen.schap a	34	40	37	45	37	41	14	18	16	8	5	7	100
Onkerkelijk	29	44	37	48	35	41	16	17	17	7	4	5	100
Gehele bevolking	31	44	38	46	34	40	17	18	18	7	5	6	100

c. Vrije tijd, gedetailleerd

	Verplichte bezigheden	Vrije tijd									Slapen	Overig en onbekend	Totaal (gehele periode)
		Vorming			Lezen	Ontspanning							
		In verenigingen	Door instellingen	Godsdienst		Recreatie		Sociabiliteit	Rust, verpozing	Overig			
						Passief	Actief						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	procenten												
MANNEN													
Rooms-katholiek	32	1	1	2	9	8	8	9	5	2	16	7	100
Ned.-hervormd	31	1	1	1	11	8	5	10	5	3	18	6	100
Gereformeerd	31	1	1	3	11	5	4	10	4	3	17	8	100
Onkerkelijk	29	1	1	-	12	10	7	9	5	3	16	7	100
Gehele bevolking	31	1	1	1	10	8	6	9	5	3	17	7	100
VROUWEN													
Rooms-katholiek	45	1	1	2	6	5	4	9	4	2	17	4	100
Ned.-hervormd	44	1	1	1	7	5	2	10	4	2	19	4	100
Gereformeerd	43	1	1	3	8	4	2	10	5	1	17	6	100
Onkerkelijk	44	1	1	0	7	7	3	10	4	2	17	4	100
Gehele bevolking	44	1	1	1	7	6	3	10	4	2	18	5	100
MANNEN EN VROUWEN													
Rooms-katholiek	39	1	1	2	7	7	6	9	4	2	17	5	100
Ned.-hervormd	38	1	1	1	9	6	4	10	4	3	18	5	100
Gereformeerd	37	1	1	3	10	4	3	10	5	2	17	7	100
Onkerkelijk	37	1	1	0	9	9	5	9	5	2	17	5	100
Gehele bevolking	38	1	1	1	9	7	5	9	5	2	18	6	100

1) a in de drie aan de enquête voorafgaande weken één of meermalen naar de kerk geweest.

Betekenis der opschriften:

Kolom 2: werk, overwerk, huishoudelijk werk, maaltijden, e.d., zorg voor kinderen;
Kolom 3: verenigingen met sociaal-pedagogisch, politiek, cultureel of vormend doel;
Kolom 4: cursussen, lezingen, tentoonstelling, museum;
Kolom 5: kerkbezoek, godsdienstles;
Kolom 6: kranten, tijdschriften, boeken;
Kolom 7: radio, televisie (zonder nevenbezigheden), concert, toneel, film, sportwedstrijden;
Kolom 8: kaarten, spelen, hobbies, denksport, lichaamssport beoefenen;
Kolom 9: bezoek ontvangen, praten, op bezoek zijn, e.d.;
Kolom 10: uitrusten, koffie-, theedrinken, café-, restaurantbezoek;
Kolom 11: wandelen, fietsen, dansen, andere ontspanning;
Kolom 12: 's avonds vóór 12 uur en 's zondags na 8 uur 's morgens;
Kolom 13: onbekende bezigheden en onderweg zijn naar.

Staat 33. Kerkelijke gezindten
Ontspanning, gedetailleerd

	Ontspanning in % van de gehele tijd	Kolom 2 gesteld op:	Waarvan											
			Thuis						Uit					
			Spelen, kaarten	Hobbies, musiceren, vervaardigen, tekenen	Praten, bezoek ontvangen	Koffie-, theedrinken, uitrusten	Radio, televisie, grammofoon 1)	Totaal	Bioscoop, concert, toneel, sportwedstrijd	Sportbeoefening	Café-, restaurantbezoek	Op bezoek zijn, e.d.	Overige	Totaal
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
			procenten											
MANNEN														
Rooms-katholiek	32	100	9	7	11	14	19	60	5	8	3	17	7	40
Ned.-hervormd	34	100	5	8	13	15	22	62	5	5	1	19	8	38
Gereformeerd	27	100	5	7	19	16	18	64	2	4	0	19	10	36
Ander kerkgenootschap..	28	100	4	11	15	13	24	66	3	4	1	14	11	34
Onkerkelijk	34	100	7	8	12	12	22	61	7	6	1	15	9	39
Totaal	32	100	7	8	13	14	20	62	5	6	2	17	8	38
VROUWEN														
Rooms-katholiek	24	100	10	3	17	17	16	63	5	4	1	19	8	37
Ned.-hervormd	23	100	4	2	17	18	19	60	4	3	1	25	7	40
Gereformeerd	22	100	4	3	20	21	16	64	4	2	0	26	4	36
Ander kerkgenootschap..	25	100	3	3	20	17	22	64	4	4	-	23	4	36
Onkerkelijk	26	100	5	4	16	15	22	62	5	3	1	22	8	38
Totaal	24	100	6	3	18	17	19	62	5	3	1	22	7	38
MANNEN EN VROUWEN														
Rooms-katholiek	28	100	10	5	14	15	18	62	5	6	2	18	7	38
Ned.-hervormd	29	100	5	5	15	16	21	61	4	4	1	22	7	39
Gereformeerd	24	100	5	5	19	19	17	64	3	3	0	22	7	36
Ander kerkgenootschap..	27	100	4	7	17	15	23	65	4	4	0	19	7	35
Onkerkelijk	30	100	6	6	14	13	22	62	6	5	1	18	9	38
Totaal	28	100	7	5	16	15	20	62	5	5	1	20	8	38

1) Zonder nevenbezigheden.

HOOFDSTUK IV. OVERZICHT

A. TERUG NAAR HET TOTAALBEELD

In de aanhef van het hoofdstuk Gevolgde werkwijze werd de keuze van de statistiek als onderzoekmedium gerechtvaardigd door er op de wijzen, dat deze vorm van kwantificering tot een verantwoorde en overzichtelijke vormgeving leidt.

Aan het eind van een statistische aspectstudie, die uit een geheel van 25 000 grondcijfers moeizaam de 5 000 meest relevante heeft gelicht, is men geneigd de opmerking over overzichtelijkheid opnieuw te bezien.

Is er nu inderdaad een levensgetrouw en overzichtelijk geheel der avond- en weekendbesteding ontstaan?

De grote hoeveelheid benodigde cijfers kan twijfel wekken aan de overzichtelijkheid, de geringe variatie in uitkomsten aan de levenswaarheid (die in de interviews oneindig veel gevarieerder lijkt dan de statistische gemiddelden doen vermoeden).

Wat de waarde van deze statistische gemiddelden betreft, kan men hier met Eugen Kogon zeggen:

"Zuerst aber noch eine entscheidende Bemerkung: Repräsentative Befragungen ergeben immer einen Durchschnitt.
Sind es jedoch nicht die Minderheiten, die auf allen Gebieten der Kultur deren Entwicklung bestimmen, durch Einfall, Tat und Versagen?
Ganz gewiss, die geschichtliche Erfahrung lehrt es am Beispiel aller Zivilisationen und Herrschaftsysteme.
Minderheiten heben sich aus dem Durchschnitt heraus; nur ohne ihn können sie weder entstehen noch auf Dauer bestehen bleiben. Was sie entscheiden, ob es Geschmack, Stil oder Gesetze sind, lebt und stirbt durch die Reaktion des Durchschnitts, ganz besonders in Demokratischen Gesellschaften." 1)

Het is daarom belangrijk deze doorsnee te leren kennen, iets te weten over de gemiddelde situatie, om vandaaruit de mogelijkheden te beoordelen van wat of wie nog niet "gemiddeld" is of niet meer "gemiddeld" wil zijn.

Dit betekent niet, dat men om der wille van de statistische overzichtelijkheid nu maar moet beginnen alle Nederlanders over één kam te scheren.

Wel degelijk is er naar gestreefd in deze studie typerende groepen zo goed mogelijk te isoleren en na te gaan hoe zij zich gedroegen ten aanzien van voor hen van belang geachte activiteiten.

Vandaar dat uit enkele kerncijfers toch weer een leger gegroeid is van honderden, voor een enigszins verantwoorde beeldvorming onmisbaar geachte detailgegevens.

De pretentie blijft echter bestaan, dat de kwantitatieve zijde van het vrije-tijdsbestedingspatroon van elk der onderscheiden groepen, fabrieksjeugd of huisvrouwen, scholieren of kleine middenstanders, in een twintigtal cijfers kernachtig is weer te geven.

Maar wat is nu, indien men al deze detailbeelden naar de achtergrond schuift, het beeld van de Nederlandse vrije-tijdsbesteding?

Is er een totaalbeeld? En zo ja, welke geest ademt het?

Men kan in het algemeen van een totaalbeeld spreken naarmate de algemene situatie homogener is, naarmate de diverse groepen meer gemeenschappelijke trekken vertonen en bepaalde algemene principes bij elk der groepen hun invloed doen gelden. Zo gezien kan men zeker spreken van een totaalbeeld.

De in de aanvang geschetste algemene karakteristiek: huiselijk en vlijtig, blijft bij vrijwel alle groepsdetailleringen van kracht. Voor zover er groepen met een eigen stijl bestaan, zijn zij dit niet in de eerste plaats op basis van een zekere geografische eigenaardigheid of een bepaalde maatschappelijke gelaagdheid.

Wil men toch op een verschil de aandacht vestigen, dan zou men kunnen wijzen op een achterstand op recreatiegebied bij de vrouwen.

Een andere groep met min of meer eigen patroon zou men kunnen noemen: de rijpere jeugd. "Wij zijn zeventien" 2), of naar deze studie veeleer doet vermoeden, wij zijn tussen de 18 en 23.

En mogelijkerwijs is er nog wel iets te zeggen over een eigen recreatiekarakter van speciale groepen als de boeren en de ouden van dagen, maar dit alles neemt niet weg, dat de verschillen niet zodanig zijn, dat men niet zou kunnen spreken van het totaalbeeld der Nederlandse vrije-tijdsbesteding in het midden der twintigste eeuw.

Waaruit bestaat dit totaalbeeld?

Het is moeilijk dit beeld te schetsen, geheel los van elke verwachting hoe het beeld zou zijn, een verwachting gevoed door de vele op bezorgdheid gebaseerde studies die de laatste tijd zijn verschenen. Reeds bij een globale lezing van de interviews komt de indruk naar voren, dat de Nederlander zijn vrije tijd in een vrij uitgesproken gemoedsrust besteedt. Deze indruk wordt door de statistische waarneming bevestigd.

Slechts hoogst zelden wordt men geconfronteerd met groepen of personen, die vanuit een uitgesproken spanningssituatie bijv. een niet acceptabel geachte achterstand in ontwikkeling of een niet aanvaardbare beroepssituatie zich opmaken dit te compenseren in een uitbundig ontspanningsleven. Natuurlijk wil dit niet zeggen, dat dergelijke personen of groepen er niet (meer) zouden zijn.

Ontevredenen vindt men onder de recent van omgeving veranderden: de groot-stedeling, die niet wennen kan in het rustige plattelandsstadje, de boerenarbeider die naar de fabriek is gegaan, de arbeider die niet kan wennen aan het levensritme in de ploegenarbeid, de zoëven nog werkende vrouw, die, pas gehuwd, zich nog aan "haar" huishouding en de eenzaamheid overdag moet aanpassen.

---

1) Eugen Kogon, Frankfurter Hefte, 7-9-1954.

2) G.v.d.Keuken. Wij zijn zeventien. Bussum, 1955.

De reeds in de doelstelling genoemde algemene aanpassingsproblemen, die zich bij deze overgangen voordoen tekenen bij deze groepen ook de vrijetijdsbesteding.

Men kan echter zeggen dat de omvang van deze groepen gering is en de expressiviteit van hun afwijkend gedrag niet groot genoeg om (bij deze wijze van beeldvorming) nog belangrijke accenten te kunnen leveren aan de sociologische structuur.

"Die Reaktion des Durchschnitts" moet,zelfs waar men de doorsnee van groepen beziet, die in een bediscussieerde positie verkeren (schooljeugd, ouden van dagen, fabrieksarbeiders, e.d.), als weinig afwijkend worden gekarakteriseerd.

Men constatere hier niet uit dat alle Nederlanders alles eender doen.

Wel kan men zeggen, dat de hier genoemde groepsonderscheidingen naar milieu, kerkelijke gezindte, levensfase en woongebied tussen deze groepen geen al te diepgaande groepsverschillen hebben aangetoond. Dit zegt verder echter niets omtrent de grootte der individuele gedragsverschillen.

De algemene indruk (bij de gekozen indelingen) blijft echter, dat in vrijwel alle groepen, die daartoe de behoefte gevoelen, een zekere hoeveelheid vrije tijd voorhanden is en dat daar tevens de mogelijkheid bestaat, door middel van, voor iedereen bereikbare media (radio, krant, weekblad, bioscoop, sportwedstrijd), deze vrije tijd met geapprecieerde ontspanning te vullen.

Van deze algemene tevredenheid uitgaande,kan men zeggen, dat de probleemgroepen niet zo zeer vertegenwoordigers zijn van een andere levensstijl, als wel onaangepasten.

Zo er op vrije-tijdsbestedingsgebied dan al een problematiek van enig formaat is, dan zou dit toch een kwestie zijn van nog niet geslaagde adaptatie, een problematiek, die individueel en groepsgewijze veelal een aflopend karakter heeft.

Vanzelfsprekend is hiermede niet het laatste woord gezegd. Ook al zou het gehele Nederlandse volk zich akkoord verklaren met zijn eigen geschapen stijl van vrije-tijdsbesteding, dan zouden zijn opvoeders nog altijd kunnen zeggen: "Ge moogt geen vrede hebben met een situatie, die wij voor U onharmonisch of onvoldoende achten". Hierbij komt men op het terrein van het niveau der vrije-tijdsbesteding en de motieven die bij deze niveaubepaling een rol dienen te spelen.

In de volgende publikaties zal op enkele gebieden een voorzichtige bepaling van het feitelijke niveau der vrije-tijdsbesteding geschieden. De motieven die bij de bepaling van een feitelijk of wenselijk niveau een rol spelen of dienen te spelen, blijven in deze statistische publikaties verder buiten beschouwing.

Bij deze eerste verkenning door middel van een tijdsbudget, blijft de gehele problematiek van niveau en stijl echter buiten beschouwing. De meting stelt in eerste instantie slechts vast,hoelang men iets doet en niet waarom of hoe men iets doet.

B. CONCLUSIES

1. Aard van het materiaal

a. De hieronder volgende conclusies zijn gebaseerd op een tijdsbudgetstudie.
Hun basis is de hoeveelheid aan een bepaalde bezigheid bestede tijd. Zij geven geen uitsluitsel over motivering, kwaliteit of intentie der bezigheden.
De begeleidende interviews zijn veeleer gedacht om het statistische beeld relief te geven, dan als grondslag voor algemene conclusies.

b. De periode van onderzoek was het winterseizoen 1955/'56. Tijdsbesteding is genoteerd van alle avonden van 17.30 - 24 uur, van zaterdagmiddag 12 - 17.30 en van zondag 8 tot 17.30.

2. Vrije tijd

a. Van deze 60,5 uur is gemiddeld 24 uur (40%) vrije tijd. Met geringe fluctuaties vindt men deze hoeveelheid vrije tijd in alle milieus.

b. In vrijwel alle groeperingen hebben de vrouwen minder vrije tijd dan de mannen.

c. Met het ouder worden neemt de hoeveelheid vrije tijd toe.

d. Het totaalbeeld van de leidinggevende groepen wijst noch op een leisure-class, noch op een met verplichtingen overladen karakter van het tijdsbudget.

e. De hoeveelheid vrije tijd van de arbeiders (mannen) onderscheidt zich niet ongunstig van andere groepen.

f. De populaire meningen over bepaalde groepen met zeer veel of zeer weinig vrije tijd worden over het algemeen niet bevestigd.

3. Ontspanning (exclusief lezen)

a. 34% van de vrije tijd brengt men buitenshuis door (8 uur per week).
25% van de vrije tijd wordt besteed aan ontspanning buitenshuis (6 uur per week).
6% van de vrije tijd (1¼ uur per week) wordt besteed aan ontspanning buitenshuis in café, theater of op de tribune.

b. 66% van de vrije tijd brengt men binnenshuis door (16 uur per week).
42% van de vrije tijd wordt aan ontspanning binnenshuis besteed.
De helft der thuis aan ontspanning bestede tijd is bestemd voor koffie- en theedrinken en praten met familie en kennissen.
1/3 deel der thuis aan ontspanning bestede tijd is bestemd voor radiobeluistering (zonder nevenbezigheden ondertussen).

c. 1/3 deel der ontspanningstijd is gewijd aan sociabiliteit.

d. ¼ der ontspanningstijd wordt besteed aan passieve recreatie.

e. Van de mannen besteden de arbeiders de meeste tijd aan ontspanning.
f. Arbeiders en loontrekkende middenstand besteden de meeste tijd aan actieve recreatie, boeren de minste.

4. Weekend

a. Het eerst langzaam op gang komen van het ontspanningskarakter van het weekend, wijst erop dat een aantal verplichte bezigheden blijkbaar naar het weekend wordt opgeschoven, resp. dan onvermijdelijk is.
b. De huisvrouw heeft gedurende het weekend van alle gezinsleden het hoogste percentage verplichte bezigheden.
Een meer aan ontspanning gewijd gezinsweekend zal zich in de eerste plaats moeten manifesteren door verlichting van de taak van de huisvrouw.

5. Jeugd

a. De jeugd heeft minder vrije tijd dan de volwassenen.
b. De jeugd doet meer aan actieve recreatie dan de ouderen.
c. De jeugdige scholieren hebben minder vrije tijd dan de jeugdige beroepsbeoefenaren.
d. De leerlingen bij het voortgezet onderwijs besteden (indien zij de avonden van het weekend huiswerkvrij laten) per avond ± 2 uur aan huiswerk.
De groep scholieren, die meer dan 3 uur per avond aan huiswerk besteedt, omvat maximaal 9% der scholieren. U.l.o.- en v.h.m.o.-leerlingen besteden ongeveer even veel tijd aan huiswerk.
De huiswerkduur voor jongens en meisjes is vrijwel gelijk.
e. De huiswerkduur in het weekend bij het voortgezet onderwijs bedraagt ± 2 uur.
f. De jeugd besteedt iets meer tijd aan verenigingsleven dan de volwassenen.

6. De vrouwen

a. In de weekends en op de avonden beschikken de vrouwen over minder vrije tijd dan de mannen.
b. De verschillen in vrije tijd per milieu zijn voor de vrouwen groter dan voor de mannen.
c. De vrouwen in de steden en in de hogere milieus hebben meer vrije tijd dan de anderen. Landarbeidersvrouwen en boerinnen hebben de kleinste hoeveelheid vrije tijd.

7. Diversen

a. Ouden van dagen zijn meer thuis dan de andere Nederlanders. Hun tijdsbudget wijst niet op een geringer contact met de buitenwereld.
b. De niet-agrariërs ten plattelande hebben een tijdsbudget, dat meer overeenkomst vertoont met de stedelingen, dan met dat hunner agrarische dorpsgenoten.
c. Met een zekere restrictie voor de weekendbesteding en voor de groep der gereformeerden kan men zeggen, dat de grote kaders van het tijdsbudget voor de diverse kerkelijke gezindten onderling weinig afwijken.
d. 62% der ontspanning (exclusief lezen) geschiedt binnenshuis.
45% van het theater-, café-, restaurant- en wedstrijdbezoek geschiedt met gezins- of familieleden.
e. Over het algemeen zijn de verschillen in het tijdsbudget groter tussen leeftijds- of geslachtsgroepen dan tussen de diverse milieus of woongebieden.

SUMMARY

A. Sources

1. The study is based upon the conclusions drawn from 10,000 questionnaires on which was filled in a time-budget on leisure. On every form was recorded what the enquired person did during the evening or weekend, preceding the interview. The conclusions are mostly limited to mentioning the items on their face-value and are not directed to motivation research.
2. The period of investigation was the winterseason 1955/'56. The inquiry covered the evenings from 5.30 p.m. till midnight, Saturday-afternoons from midday till 5.30 p.m. and Sundays from 8.00 a.m. till 5.30 p.m.

B. Results

3. 40% of the 60.5 hours a week under investigation are dedicated to leisure. This conclusion holds more or less equally for all classes.
4. Nearly always women have in weekends and evenings less leisure time than men.
This is especially noteworthy with the wives of farmers and farmhands.
5. Growing older, people acquire more leisure time.
6. Contrary to popular belief the leading classes neither lead an overburdened life, nor have the character of a leisure-class.
7. The quantity of leisure time of the labourers-class equals that of the other classes.
8. 34% of leisure time is not spent at home.
25% of leisure time is spent in a passive way not at home (inns, theatres, watching football, etc.).
9. 66% of leisure time is spent at home.
42% of leisure at home is spent on recreation.
Half of it is used for drinking coffee and tea, talking with relatives, acquintances, etc.
1/3 of the time spent at home on recreation is given to just listening to the radio (without doing other things).
10. Another 1/3 of the time for recreation is dedicated to sociability.
11. 1/4 of the recreation-time is spent in a passive way.

12. Of all classes the labourers have most time available for recreation.
13. Labourers and wage-earning middle-classes are spending longest time on active recreation, farmers shortest.
14. The recreative qualities of the weekend only come into the picture when the weekend is well on its way. This indicated that a number of duties is obviously postponed until the weekend.
15. Of all members of the family the housewife has the highest percentage of duties during the weekend. A more recreative weekend for the family as a whole will have to start by facilitating the duties of the housewife.
16. Youngsters have less leisure time than grown-ups.
17. The youth spend more time on active recreation than older people.
18. The children in school have no less free time than those in a profession.
19. Pupils in secondary schools spend about 2 hours an evening on their homework. Not more than 9% of the pupils as a maximum spend over 3 hours an evening on homework. The time needed for homework is practically equal for boys and girls.
20. Youngsters spend a little more time on club-life than adults.
21. During weekends and evenings women have less spare-time at their disposal than men.
22. The differences between class patteons are larger for women than for men.
23. Town- and high class women have more leisure than others.
24. Aged people stay more at home than others. Their budget does not show a lower degree of social contacts.
25. Non-farmers in the country have a budget, that showes more comformity with that of city residents than with that of agrarian villagers.
26. With a certain restriction for the weekend and the group of the orthodox Reformists one might say, that the general character of leisure for the several religious denominations does not differ much.
27. 62% of recreation (excluding reading) takes place at home.
    45% of visits to theatres, inns or matches takes place in the company of members of the family.
28. Generally speaking the differences in leisure between age- or sexgroups are more important than those between classes or regions.

BIJLAGE. DE CODERING DER TIJDSBUDGETGEGEVENS

THUIS

Werk i.v.m. studie, beroep, huishouding:

Werk of overwerk
Bijverdienste
Studie, huiswerk
Maaltijden
Afwassen
Opruimen
Reparaties
Breien, haken, borduren
Naaien
Verstellen, wassen, strijken
Bereiden van maaltijden en dranken
Toiletmaken, scheren
Andere huishoudelijke bezigheden
Correspondentie

Zorg voor kinderen:

Bij huiswerk helpen
Kinderen verzorgen
Met kinderen spelen

Spel:

Kaarten
Andere spelen

Actieve bezigheden:

Hobbies
Musiceren
Vervaardigen, tekenen

Praten, bezoek ontvangen

Koffie-, theedrinken, uitrusten

Lezen:

Krant
Tijdschrift, weekblad
Boek

Luisteren,kijken (zonder nevenbezigheden):

Radio
Televisie
Grammofoon

Ontwikkeling:

Muziekstudie
Andere studie

Godsdienst:

Bidden en bijbellezen

Slapen:

Op zondagochtend
's Avonds
Wegens ziekte

Overig en onbekend

BIJLAGE (slot)

U I T

Werk i.v.m. beroep, huishouding:

Werk of overwerk
Bijverdienste
Studie, lessen
Hulpverlening bij anderen
Boodschappen doen
Winkelen
Maaltijden elders

Ontwikkeling:

Cursussen
Lezingen
Tentoonstellingen

Theatervoorstellingen en sportwedstrijden:

Bioscoop
Concert
Toneel
Sportwedstrijd

Sportbeoefening:

Lichaamssportbeoefening
Kaarten
Andere denksport

Café-, restaurantbezoek

Op bezoek zijn:

Feestjes, partijtjes, verjaardagen, e.d.
Op bezoek zijn, sociëteit, e.d.

Overige:

Wandelen, fietsen, autorijden
Buiten spelen
Tuinieren
Dansen, dansles
Andere ontspanning

Godsdienst:

Kerkbezoek
Catechesatie, bijbelles, godsdienstles

Verenigingsleven:

Sociaal of pedagogisch doel
Politiek doel, stands- of vakorganisatie
Cultureel doel, zang, muziek, toneel
Jeugdvereniging
Schoolclub
Andere vereniging

Onderweg zijn naar

Overig en onbekend

THE NETHERLANDS
CENTRAL BUREAU OF STATISTICS

Leisure in the Netherlands

Winter 1955/'56

Part 2

Evenings and weekends

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ W. DE HAAN N. V.
ZEIST, 1957